



T.C

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**İNŞİKÂK SÛRESİ'NİN SARF VE NAHİV AÇISINDAN
TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mehmet ÇAKMAK

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL danışmanlığında hazırlamış olduğum “İnşikâk Sûresinin Sarf ve Nahiv Açısından Tahlili” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Mehmet ÇAKMAK

JÜRİ KABUL VE ONAY

Mehmet ÇAKMAK tarafından hazırlanan “**İnşikâk Sûresinin Sarf ve Nahiv Açısından Tahlili**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 6 Kasım 2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen jüri tarafından oy birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)	İmzası
Üye (Danışman) : Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL	
Üye (Başkan) : Doç. Dr. Abdulmuttalip IŞIDAN	
Üye : Dr. Öğr. Üyesi UĞUR GÜLBİL	

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

İlâhî kelâm olan Kur’ân-ı Kerîm, insanlığa rehber olarak gönderilmiş en yüce hitaptır. Bu yüce kitabın doğru anlaşılması, hiç şüphesiz ki onun indirildiği dil olan Arapçanın sahih ve derinlikli bir şekilde öğrenilmesine bağlıdır. Kur’ân’ın lafızlarındaki incelikler, kelimelerin yapıları, türevleri ve cümle içindeki konumları; yalnızca dilin yüzeysel bilgisiyle değil, Arapçanın temel disiplinleri olan sarf ve nahiv ilimlerinin kavranmasıyla ortaya çıkmaktadır.

Bu çalışmada, özellikle sarf ve i’rab ilimlerinin Kur’ân’ı anlamadaki önemi üzerinde durulmuştur. Günümüzde, bu alanlardaki ilmî birikime dayanmaksızın yapılan bazı yorumlar, maalesef Kur’ân’ın manasına zarar verebilmekte; metnin asıl muradının dışında anlamlar üretilebilmektedir. Oysa kelimenin kökenini, yapısını, bağlam içindeki işlevini ve anlam katmanlarını tespit etmek, ancak klasik dil ilimleriyle mümkündür.

Bu doğrultuda, Kur’ân lafızlarının sarfî ve nahvî tahlili, yalnızca bir dil çözümlemesi değil; aynı zamanda vahyin mesajına sadık kalmanın da bir gereğidir. Bu çalışmada İnşikâk sûresi özelinde yapılan dil ve anlam çözümlemeleri, sarf ve i’rab ilimlerinin nasıl bir anlam derinliği kazandırdığını ortaya koymak amacıyla hazırlanmıştır.

Tez sürecinde rehberliği, desteği ve kıymetli katkılarıyla bana yol gösterip ilgisini esirgemeyen değerli danışmanım **Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut Kayagil** hocama en derin şükranlarımı sunarım. Ayrıca bu süreç boyunca desteklerini, teşviklerini ve dualarını esirgemeyen tüm kıymetli gönül ve ilim sahiplerine teşekkür ederim. Çalışmanın, Kur’ân’ın dil ve anlam dünyasını doğru kavramaya yönelik ilmî çabalara mütevazı bir katkı sunmasını temenni ederim.

İTHAF

Okumam için her türlü fedakârlığı yapan; ilme, âlime ve bilgiye duyduğu derin saygıyla bana da ilimle meşgul olma sevgisini aşıl原因an babama...
Bu çalışmayı minnet, hürmet ve derin bir teşekkürle ithaf ediyorum.



ÖZET

İNŞİKÂK SÛRESİ’NİN SARF VE NAHİV AÇISINDAN TAHLİLİ

Çakmak, Mehmet

Yüksek Lisans, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Süleyman Mahmut KAYAGİL

Kasım 2025, xiv + 164 sayfa

Bu çalışma, Kur’ân-ı Kerîm’in 84. sûresi olan İnşikâk Sûresi’nin morfolojik (sarfî) ve sentaktik (nahvî) tahlilini konu edinmektedir. Araştırmada sûrede yer alan kelimeler, hem kök ve istikâk ilişkileri hem de cümle içindeki sentaktik görevleri bakımından ayrıntılı biçimde incelenmiştir. Sûrenin isminde geçen “inşikâk” kavramı İslamiyet öncesi kullanımları, eş ve zıt anlamlılarıyla birlikte değerlendirilmiş; kavramın lugavî anlam alanı tespit edilerek tarihsel ve bağlamsal çerçevesi ortaya konmuştur.

Çalışmada klasik Arap dili kaynakları ve temel tefsir eserleri esas alınmış; ayrıca modern semantik yaklaşımlar da dikkate alınmıştır. Yapılan literatür taramasında, İnşikâk Sûresi üzerine yapılan araştırmaların çoğunlukla tefsir ve tematik açıklamalarla sınırlı kaldığı, sûreye sarf ve nahiv merkezli kapsamlı bir dilbilimsel çözümlemenin henüz uygulanmadığı görülmüştür. Bu yönüyle çalışma, literatürde bulunan önemli bir boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırma; giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, kapsamı, yöntemi ve literatür özeti sunulmuştur. Birinci bölümde “inşikâk” kavramının semantik çözümlemesi yapılmış; ikinci bölümde sûredeki kelimelerin sarfî tahlili ele alınmış; üçüncü bölümde ise âyetlerin nahvî yapıları ayrıntılı olarak incelenmiştir. Sonuç bölümünde ise elde edilen bulgular değerlendirilerek dilbilgisel çözümlemelerin sûrenin anlam dünyasına katkısı ortaya konmuştur.

Sonuç olarak, İnşikâk Sûresi’nde yer alan kelimelerin anlam katmanları, gramer özellikleri ve cümle içi işlevleri netleştirilmiş; farklı meâllerde görülen yorum

farklılıklarının temel sebepleri tespit edilmiştir. Bu yönüyle çalışma, Arap dili ilimleri bağlamında hem dilbilimsel hem de tefsir açısından özgün bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili, İnşikâk Sûresi, Sarf, Nahiv, Semantik Analiz



ABSTRACT

AN ANALYTICAL STUDY OF THE MORPHOLOGY AND SYNTAX OF SURAH AL-INSHIQĀQ

Çakmak, Mehmet

Master's Thesis, Department of Basic Islamic Sciences

Advisor: Dr. Lecturer Süleyman Mahmut KAYAGİL

November 2025, xiv + 164 pages

This study analyzes the morphological (sarf) and syntactic (nahw) structure of Surah al-Inshiqāq, the 84th chapter of the Qur'an. The vocabulary of the surah is examined through its roots, derivational patterns, semantic fields, and syntactic functions. The key term "inshiqāq" is also studied in light of its pre-Islamic usage, lexical synonyms and antonyms, and its historical-linguistic background.

The research is based on classical Arabic linguistic sources and major tafsīr works, while taking into account modern semantic approaches. Previous studies on the surah have largely focused on exegetical or thematic discussions, and a systematic linguistic analysis centered on sarf and nahw has been lacking. This study aims to address that gap.

The thesis consists of an introduction, three main chapters, and a conclusion. The introduction presents the aim, scope, method, and literature review. The first chapter focuses on the semantic analysis of "inshiqāq." The second chapter examines the surah's morphological structure, and the third chapter analyzes its syntactic features. The conclusion summarizes the findings and emphasizes the contribution of linguistic analysis to understanding the Qur'anic text.

Ultimately, the study clarifies the semantic layers and grammatical structures in Surah al-Inshiqāq and explains the linguistic factors underlying differences in translation, thereby offering an original contribution to Qur'anic studies within the framework of Arabic linguistics.

Keywords: Arabic Language, Sūrat al-Inshiqāq, Morphology (Şarf), Syntax (Naḥw), Semantic Analysis



İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa.</u>
Etik Sözleşme	i
Jüri Kabul ve Onay	ii
Önsöz	iii
İthaf	iv
Özet	v
Abstract	vii
İçindekiler	ix
Kısaltmalar	xiv
 GİRİŞ	 1
1. Araştırmanın Konusu ve Amacı.....	2
2. Araştırmanın Metodu	3
3. Araştırmanın Kapsamı	4
4. Günümüze Kadar Sûre İle İlgili Yapılan Çalışmalar	5
5. Çalışmanın Yapısı	7
6. İnşikâk Sûresi Hakkında Genel Bilgiler.....	8
6.1. Sûrenin Adı ve Anlamı	8
6.2. Nüzul Yeri ve Zamanı	9
6.3. Sûrede İşlenen Temel Konular	10
6.4. Sûrede Kullanılan Dil ve Üslup Özellikleri.....	11
6.5. Sûredeki Âyet Sayısı ve Yapısı	12
7. İnşikâk Sûresi ve Meâli.....	13
 BÖLÜM 1: İNŞİKÂK SÛRESİ ADININ LÛGÂVÎ VE SARFÎ TAHLİLİ	 16
1.1. İnşikâk Kelimesinin Semantik Çerçevesi	16
1.2. İnşikâk Kelimesinin Eş Anlamları.....	17
1.2.1. اِنْطَار Kelimesi.....	17
1.2.2. اِنْصِدَاغ Kelimesi	18
1.2.3. اِنْقِسَام Kelimesi.....	18
1.2.4. اِنْعِقَاق Kelimesi	19
1.2.5. اِنْسِلَاع Kelimesi	19

1.2.6. اِنْزِلَاع Kelimesi.....	19
1.2.7. اِنْقِدَاد Kelimesi	20
1.2.8. اِنْفِجَار Kelimesi	20
1.2.9. اِنْجَاس Kelimesi.....	21
1.3. İnşikâk Kelimesinin Yakın Anlamlıları.....	21
1.3.1. اِنْفِصَال Kelimesi.....	22
1.3.2. تَفَقُّت Kelimesi	23
1.3.3. اِنْفِعَاص Kelimesi	23
1.3.4. تَفَرُّق Kelimesi	23
1.3.5. التَّمَرُّق Kelimesi	24
1.3.6. اِنْصِيَاح Kelimesi	24
1.3.7. تَمَازيز Kelimesi	25
1.3.8. اِسْتِطَار Kelimesi.....	25
1.3.9. التَّقَنُّتُ Kelimesi	26
1.3.10. تَفَرِّي Kelimesi	26
1.3.11. بَضْع Kelimesi.....	26
1.3.12. اِنْفِقَاع Kelimesi.....	27
1.3.13. الشَّرُّ Kelimesi	27
1.3.14. النَّصُّوح Kelimesi.....	27
1.3.15. الشَّرْم Kelimesi.....	28
1.3.16. اِنْفِلَاق Kelimesi	28
1.3.17. اِنْفِلَاع Kelimesi	29
1.3.18. اِنْبِرَال Kelimesi	30
1.3.19. اِنْكِسَار Kelimesi	30
1.3.20. قَصْف Kelimesi	30
1.3.21. اِنْفِصَام Kelimesi	31
1.3.22. اِرْتِجَاس Kelimesi.....	31
1.3.23. اِنْخِرَام Kelimesi.....	32
1.3.24. اِنْضِمَاغ Kelimesi	32
1.3.25. اِفْتِرَاق Kelimesi.....	33
1.3.26. الشَّرَجُ Kelimesi.....	33
1.3.27. اِنْضِرَاج Kelimesi.....	33

1.3.28. انْفِرَاج Kelimesi	34
1.3.29. اِنْجِعَاج Kelimesi	34
1.3.30. اِنْفِضَاخ Kelimesi	34
1.4. İnşikâk Kelimesinin Zıt Anlamları	35
1.4.1. اِتِّحَاد Kelimesi.....	36
1.4.2. اِجْتِمَاع Kelimesi	36
1.4.3. اِلْتِنَام Kelimesi	36
1.4.4. اِلْتِحَام Kelimesi.....	37
1.4.5. اِلْتِصَاق Kelimesi.....	37
1.4.6. اِتِّصَال Kelimesi.....	37
1.5. İstisnâî ve Yanlış Nispet Edilen Kullanımlar	38
1.5.1. اِنْقِط İfadesi	38
1.5.2. طَرْشَق Kelimesi	39
1.5.3. اِنْقِيَاء Kelimesi	39
1.5.4. اِنْقِيَاد Kelimesi.....	39
1.6. İnşikâk Kelimesinin Klasik Kaynaklarda Kullanılması	40
1.6.1. Kur'ân'da İnşikâk Kelimesinin Kullanımı	40
1.6.2. Hadislerde İnşikâk Kelimesinin Kullanımı	42
1.6.2.1. Mâzi Sîgada Kullanımı	42
1.6.2.2. Muzârî Sîgada Kullanımı	43
1.6.3. Arap Edebiyatında İnşikâk Kelimesinin Kullanımı.....	44
BÖLÜM 2: İNŞİKÂK SÛRESİNİN LÜGÂVÎ VE SARFÎ TAHLİLİ	47
2.1. Kıyâmet Tasvirlerini İçeren Âyetlerin Tahlili (1-5)	48
2.1.1. Birinci Âyetin Tahlili.....	48
2.1.2. İkinci Âyetin Tahlili	50
2.1.3. Üçüncü Âyetin Tahlili	53
2.1.4. Dördüncü Âyetin Tahlili.....	56
2.1.5. Beşinci Âyetin Tahlili.....	58
2.2. İnsanın Hesabı ve Amel Defteri Süreciyle İlgili Âyetlerin Tahlili (6-15).....	58
2.2.1. Altıncı Âyetin Tahlili.....	58
2.2.2. Yedinci Âyetin Tahlili	61

2.2.3. Sekizinci Âyetin Tahlili.....	64
2.2.4. Dokuzuncu Âyetin Tahlili	67
2.2.5. Onuncu Âyetin Tahlili	69
2.2.6. On Birinci Âyetin Tahlili.....	71
2.2.7. On İkinci Âyetin Tahlili	72
2.2.8. On Üçüncü Âyetin Tahlili	74
2.2.9. On Dördüncü Âyetin Tahlili.....	74
2.2.10. On Beşinci Âyetin Tahlili.....	75
2.3. Kozmik Düzen Üzerine Yeminleri Konu Edinen Âyetlerin Tahlili (16-19)....	76
2.3.1. On Altıncı Âyetin Tahlili.....	76
2.3.2. On Yedinci Âyetin Tahlili	78
2.3.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili.....	79
2.3.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili	80
2.4. Kâfirlerin Akıbeti ve Müminlerin Ödülü Kapsamındaki Âyetlerin Tahlili (20-25).....	81
2.4.1. Yirminci Âyetin Tahlili	81
2.4.2. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili	82
2.4.3. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili.....	83
2.4.4. Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili.....	84
2.4.5. Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili	85
2.4.6. Yirmi Beşinci Âyetin Tahlili	87
BÖLÜM 3: İNŞİKÂK SÛRESİNİN NAHVÎ TAHLÎLİ	91
3.1. Kıyâmet Tasvirlerini İçeren Âyetlerin Tahlili (1-5).....	91
3.1.1. Birinci Âyetin Tahlili.....	91
3.1.2. İkinci Âyetin Tahlili	93
3.1.3. Üçüncü Âyetin Tahlili	97
3.1.4. Dördüncü Âyetin Tahlili.....	99
3.1.5. Beşinci Âyetin Tahlili.....	101
3.2. İnsanın Hesabı ve Amel Defteri Süreciyle İlgili Âyetlerin Tahlili (6-15).....	103
3.2.1. Altıncı Âyetin Tahlili.....	103
3.2.2. Yedinci Âyetin Tahlili	106

3.2.3. Sekizinci Âyetin Tahlili.....	108
3.2.4. Dokuzuncu Âyetin Tahlili	110
3.2.5. Onuncu Âyetin Tahlili	111
3.2.6. On Birinci Âyetin Tahlili.....	113
3.2.7. On İkinci Âyetin Tahlili	115
3.2.8. On Üçüncü Âyetin Tahlili	116
3.2.9. On Dördüncü Âyetin Tahlili.....	117
3.2.10. On Beşinci Âyetin Tahlili.....	118
3.2. Kozmik Düzen Üzerine Yeminleri Konu Edinen Âyetlerin Tahlili (16-19)..	120
3.2.1. On Altıncı Âyetin Tahlili.....	120
3.2.2. On Yedinci Âyetin Tahlili	121
3.2.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili.....	123
3.2.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili	124
3.3. Kâfirlerin Akibeti ve Müminlerin Ödülü Kapsamındaki Âyetlerin Tahlili (20-25).....	125
3.3.1. Yirminci Âyetin Tahlili	125
3.3.2. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili	127
3.3.3. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili.....	128
3.3.4. Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili.....	129
3.3.5. Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili	131
3.3.6. Yirmi Beşinci Âyetin Tahlili	132
SONUÇ	135
KAYNAKÇA.....	137
ÖZGEÇMİŞ	148

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.s.	Aleyhi's-selam
bkz.	Bakınız
c.	Cilt
c.c.	Celle celâluhu
h.	Hicrî
Hz.	Hazreti
ö.	Ölüm tarihi
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallalahü aleyhi ve sellem
ss.	Sayfalar arası
thk.	Tahkik eden
ty.	Basım tarihi yok
yy.	Basım yeri yok
ra.	Radiyallahu Anhu

GİRİŞ

Arapçanın doğru bir şekilde öğrenilmesi ve dilimize isabetli biçimde aktarılması, İslâmî ilimlerin sağlıklı anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Arap dilinin zenginliği ve ifade gücü literatürde ortaya konmuştur; ancak bu zenginliğin kavranması, kelimelerin yalnızca güncel değil, tarihsel ve lugavî anlam katmanlarıyla birlikte incelenmesini gerektirir.

Kelimelerin ilk ortaya çıktığı lugavî anlamlarının tespiti, Kur’ân’daki kullanımların daha derin anlaşılmasına imkân verir. Böylece bir kelimenin Kur’ân’da kök anlamını koruyup korumadığı veya bağlama bağlı olarak yeni bir anlam kazanıp kazanmadığı belirlenir.

Bu doğrultuda çalışmada, klasik sözlüklerde yer alan tanımlar ile kelimelerin tarihsel seyir içinde kazandıkları anlam katmanları dikkate alınacaktır. Özellikle anlam genişlemesi ve daralması gibi semantik değişimlerin, günümüz meâllerinde ortaya çıkan yorum farklılıklarının başlıca sebeplerinden biri olduğu tespit edilmiştir. Böylelikle klasik lugat birikimi, çağdaş anlam farklılıklarının dilsel kökenini açıklamada temel bir referans noktası olarak kullanılacaktır.

Çalışmanın önemi, İnşikâk Sûresi özelinde yapılacak dilbilimsel çözümlemenin literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemesidir. Bu çözümleme, sarf–nahiv tahlilleriyle birlikte semantik bir yaklaşım sunarak mevcut çalışmalardan farklılaşacaktır.

Bu çalışmada İnşikâk Sûresi örneğinde, sûreyi oluşturan kelimeler hem sarf (morfolojik) hem de nahiv (sentaktik) açısından incelenecek; kökleri, türevleri ve bağlam içindeki kullanımları üzerinden anlam alanları tespit edilecektir. Sûrenin isminde geçen “inşikâk” kavramı ise özellikle semantik açıdan ele alınacaktır.

Burada sarf ve nahiv çözümlemelerinin birbirini tamamladığı vurgulanmalıdır. Sarf, kelimenin yapısal katmanlarını ve türev ilişkilerini ortaya çıkarırken; nahiv, bu

yapının cümle içindeki görevini ve anlamı nasıl şekillendirdiğini gösterir. Böylece lafız–mânâ ilişkisi çok boyutlu biçimde tespit edilir.

Bu yöntem, kelimelerin anlam katmanlarının sistematik biçimde ortaya çıkmasını sağlamış ve günümüz meâllerindeki yorum farklılıklarının hangi dilbilimsel unsurlardan kaynaklandığını görünür kılmıştır. Böylelikle çalışma, sûredeki kıyamet temalı sahneleri sağlam bir dilsel temelde çözümlemeyi ve meâl farklılıklarına ilişkin değerlendirmelere metodolojik netlik kazandırmayı hedeflemektedir.

1. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE AMACI

Bu araştırmanın konusu, Kur’ân-ı Kerîm’in 84. sûresi olan İnşikâk Sûresi’nin sarfî ve nahvî açıdan incelenmesi ile sûrenin isminde yer alan “inşikâk” kavramının semantik yönüyle değerlendirilmesidir.

Kur’ân’daki kavramların anlamlarının doğru tespit edilmesi, metnin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle Kur’ân’da geçen kelimelerin dilbilimsel açıdan incelenmesi hem doğru anlamın tespiti hem de yorum farklılıklarının açıklanmasında önem arz etmektedir.

Araştırmanın amacı, İnşikâk Sûresi’nde yer alan kelimelerin sarfî (kelime yapısı) ve nahvî (cümle içindeki görev ve ilişkileri) özelliklerini ortaya koymak; ayrıca sûrenin ismini oluşturan “inşikâk” kavramını semantik açıdan derinlemesine analiz etmektir.

Bu amaç doğrultusunda çalışma üç temel hedefe odaklanmaktadır. Birincisi, sûredeki “inşikâk” kavramının lugavî ve semantik katmanlarının incelenmesidir. İkincisi, sûrede yer alan diğer kelimelerin kök anlamlarının ve türev ilişkilerinin sarfî açıdan açıklanmasıdır. Üçüncüsü ise sûrenin cümle yapılarının nahvî tahlili yapılarak i’rab yönünden değerlendirilmesidir.

Bu bağlamda, sûrede yer alan kelimeler sarfî ve nahvî yönlerden incelenecek; her bir kelimenin kök yapısı, türev ilişkisi ve cümle içindeki i’rabı açıklanacaktır. Semantik çözümleme ise yalnızca sûrenin isminde yer alan “inşikâk” kavramı üzerinde

yapılacak; bu kavramın ilk dönem Arapçadaki anlamı, Kur’ân’daki bağlamsal kullanımı ve klasik ile modern tefsirlerdeki yorum farklılıkları değerlendirilecektir. Böylece çalışma, “inşikâk” kavramının anlam alanını derinlemesine ortaya koyarken, sûredeki diğer kelimelerin sarfî ve nahvî çözümlemeleriyle desteklenmiş bütüncül bir dil incelemesi sunmayı hedeflemektedir.

2. ARAŞTIRMANIN METODU

Bu çalışmada izlenen metodoloji, İnşikâk Sûresi’nin sarfî ve nahvî yönlerden ayrıntılı olarak incelenmesine dayanmakta olup, kullanılan yöntemler hem klasik Arap dili kaynaklarına hem de modern araştırmalara dayandırılmıştır. Amaç, sûrede geçen kelimelerin gramer çözümlemelerini ortaya koymak, bunların meâl farklılıkları ve klasik tefsir yorumlarıyla ilişkisini değerlendirmektir.

Çalışmanın ilk aşamasında literatür taraması yapılmıştır. Bu bağlamda, İnşikâk Sûresi üzerine yapılmış tezler, makaleler ve kitaplar incelenmiş; çalışmanın literatüre getireceği özgün katkı tespit edilmiştir. Ayrıca Arap diline dair temel kaynak eserler gözden geçirilmiş ve çalışma kapsamında kullanılacak klasik kaynaklar belirlenmiştir.

Araştırmanın temel yöntemlerinden biri, sarfî ve nahvî çözümlemedir. Sûredeki her bir kelime, sarf açısından kökü, vezni ve türevleriyle ele alınmış; nahiv açısından ise cümledeki i’rabı ve gramer işlevleri açıklanmıştır. Bu aşamada özellikle Sîbeveyhi (ö. 180/796) tarafından kaleme alınan “el-Kitâb”¹, İbn Hişâm el-Ensârî (ö. 761/1360) tarafından yazılan “*Muğni’l-lebîb ‘an kütübi’l-e’ârîb*”² adlı eserlerinden yararlanılmıştır.

Bunun yanı sıra, semantik çözümleme yalnızca sûrenin isminde yer alan “inşikâk” kavramı üzerinde yapılmıştır. Bu analizde, kavramın ilk dönem Arapçadaki lugavî

¹ Ebû Bişr ‘Amr b. ‘Osmân b. Kanber el-Hârişî Sîbeveyh, *el-Kitâb*, thk. ‘Abdusselâm Muḥammed Hârûn (Kahire: Mektebetu’l-Hâncî, 1408).

² Cemaluddin Abdullah b. Yusuf İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârîb* (Dimeşk: Dâru’l-Fikr, 1964).

anlamı, Kur'ân'daki bağlamsal kullanımı ve klasik ile modern tefsirlerdeki yorum farklılıkları karşılaştırılmıştır.

Çalışma ayrıca tefsirî inceleme yöntemini de içermektedir. Klasik tefsirlerden Taberî'nin "*Câmiu'l-Beyân*", Zemahşerî'nin "*Keşşâf*", Râzî'nin "*Mefâtihu'l-Ğayb*", Ebû Hayyân'ın "*el-Baḥru'l-Muḥîṭ*"i ve Süyûtî'nin "*ed-Dürrü'l-Mensûr*" adlı eserleri karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır. Müfessirlerin dilsel yorumları incelenmiş ve sûrenin gramer çözümlemesine katkıları değerlendirilmiştir.

Buna ek olarak, farklı dönemlerde yapılmış Kur'ân meâlleri incelenerek, sarf ve nahiv farklılıklarının çevirilere nasıl yansıdığı tespit edilmiştir. Böylece dilbilgisel çözümlemelerin anlam üzerindeki etkileri hem teorik hem de pratik düzeyde ortaya konmuştur.

Son olarak, araştırmada betimsel ve analitik yöntemler bir arada kullanılmıştır. Betimsel olarak sûredeki âyetler tek tek incelenmiş, her kelimenin dilbilgisel konumu açıklanmıştır. Analitik olarak ise elde edilen bulgular sistemli biçimde değerlendirilmiş ve genel sonuçlara bağlanmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN KAPSAMI

Arap dili, morfolojik ve sentaktik çeşitliliğiyle dünya dilleri arasında öne çıkan bir yapıya sahiptir. Arap diline ilişkin ilimler genel olarak sarf, nahiv ve belâgat alanlarından oluşmaktadır. Bu çalışma, İnşikâk kelimesinin semantik analizi ile sûrenin sarfî ve nahvî yönleri üzerine temellendirilmiştir.

Belâgat ilmi açısından yapılacak bir inceleme, konunun kapsamını önemli ölçüde genişleteceğinden, ayrı bir çalışmada ele alınmasının daha uygun olacağı kanaatine varılmıştır. Dolayısıyla bu araştırma, sınırlarını sarf ve nahiv incelemeleriyle belirlemekte; belâgat alanı ise kapsam dışında bırakılmaktadır.

4. GÜNÜMÜZE KADAR SÛRE İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Literatür taraması sonucunda, İnşikâk Sûresi ile ilgili sınırlı sayıdaki çalışmaların büyük çoğunluğunun tefsir alanında yapıldığı, Arap dili bağlamında ise yeterince çalışma bulunmadığı görülmüştür.

Kübra Nur Başaran, *Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sureleri Bağlamında Kıyamet* adlı yüksek lisans tezinde, kıyamet temasını bu üç sûre üzerinden ele almış ve tefsir açısından değerlendirmiştir. Ancak çalışması daha çok kıyamet sahnelerinin tefsirî anlamlarıyla sınırlı kalmış, dilbilimsel çözümlemelere girmemiştir.³ Dolayısıyla, Arap dili ilimleri açısından ortaya koyduğu katkı sınırlı kalmıştır.

Celalettin Mert, *İnşikâk Sûresinin Tarihsel ve Metinsel Analizi* başlıklı çalışmasında, sûrenin tarihsel gelişimi ve metinsel yapısına odaklanmıştır. Arap dili ilimleri açısından ayrıntılı bir inceleme içermemektedir.⁴ Bu yönüyle, tarihsel bağlamı açıklayıcı olmakla birlikte, gramer çözümlemeleri açısından bir boşluk bırakmıştır.

Ömer Ölmez'in *İnşikâk Sûresinin Konulu Tefsir Açısından Değerlendirilmesi* adlı yüksek lisans tezi ise sûrenin tematik ve yönlerine yoğunlaşmıştır. Bu yönüyle sûreyi konu merkezli tefsir yöntemine göre ele almış, ancak sarf ve nahiv tahlillerine yer vermemiştir.⁵ Dolayısıyla, anlam boyutunu öne çıkarsa da dilsel yapı ile anlam arasındaki bağ detaylı biçimde incelenmemiştir.

Bu çerçevede, Fehmi Soğukoğlu ve Muhammed Elnecer tarafından kaleme alınan *Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi* adlı makalede, söz konusu sûrelerde kıyamet tasvirleri teolojik ve dilbilimsel açıdan birlikte ele alınmıştır. Bununla birlikte çalışmada lugavî çözümlemeler,

³ Kübra Nur Başaran, *Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Sureleri Bağlamında Kıyâmet* (Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021).

⁴ Celalettin Mert, *İnşikâk Suresinin Tarihsel ve Metinsel Analizi* (Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020).

⁵ Ömer Ölmez, *İnşikâk Sûresinin Konulu Tefsir Açısından Değerlendirilmesi* (Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

daha çok kavramsal düzeyde kalmış; ayrıntılı sarf ve nahiv tahliline gidilmemiştir.⁶ Bu durum, makalenin kıymetine rağmen dilsel ayrıntıların gözden kaçmasına yol açmıştır.

Ayrıca Vefâ Mahfûzî-Müsevî, Seyyid Hüseyin Seyyidî ve Emir Mukaddem-Muttakî'nin *Havâşî-i Tasvîr-i Ma'nâ-yı Hissî ve İntizâ'î-yi Mefhûm-i Kıyâmet der Sûretü'l-İnşikâk* adlı makalesi, İnşikâk Sûresi'nin kıyamet kavramını anlam ve tasvir boyutlarıyla kapsamlı bir şekilde analiz etmektedir. Ancak bu makale de anlam tasvirleri üzerinde dururken, sûreyi gramer merkezli bir incelemeye tabi tutmamıştır.⁷ Dolayısıyla, semantik çözümler yapılmış olsa da sarfî ve nahvî boyutlar ihmal edilmiştir.

Buna ek olarak, Nicolas Habibi tarafından kaleme alınan *Phonetic Cohesion in the Rhyme Structure of the Qur'an: A Phonological Analysis of Sound Patterns in Surah Al-Inshiqaq* adlı makale, sûredeki ses desenlerini fonolojik bir perspektiften inceleyerek Kur'ân'daki sesli uyumun metin birliğine, estetik çekiciliğe ve mesajın vurgusuna katkısını ortaya koymaktadır. Fonetik açıdan değerli tespitler içerse de, gramer ve sarfî yönler araştırmanın kapsamı dışında kalmıştır.⁸ Bu çalışma, modern fonoloji açısından dikkat çekici olmakla birlikte klasik Arap dili ilimlerinin sunduğu ayrıntılı çözümlmeyi yansıtmamaktadır.

Benzer şekilde Azaddel, Khany Mogadam, Gorbani ve Pahlvani tarafından yayımlanan *The Stylistic Analysis of Surah Inshiqaq in Terms of Phonetics, Composition, and Rhetoric* başlıklı makale, İnşikâk Sûresi'nin fonetik (ses bilimi), kompozisyonel ve retorik (belagat, söz sanatları) yönlerini analiz ederek sûrenin apokaliptik (kıyamet temalı) söylemdeki işlevini incelemiştir. Çalışma üslup analizine önemli katkılar sunsa da Arap dili ilimleri bağlamında detaylı bir çözümleme yapmamıştır. Bu çalışma, özellikle sûrenin kıyamet temalı anlatımını dil ve üslup boyutunda ele alması bakımından

⁶ Fehmi Soğukoğlu - Muhammed Elneceer, "Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi", *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (27 Mart 2022), 243-260.

⁷ Vefâ Mahfûzî-Müsevî vd., "Hâvânîşî-i Tasvîr-i Ma'nâ-yı Hissî ve İntizâ'î-yi Mefhûm-i Kıyâmet der Sûre-i İnşikâk", *Mutala'ât-ı Kur'ânî ve Ferheng-i İslâmî* 19/5 (1400), 61-83.

⁸ Nicolas Habibi, "Phonetic Cohesion in the Rhyme Structure of the Qur'an: A Phonological Analysis of Sound Patterns in Surah Al-Inshiqaq", *Arabiyatuna: Jurnal Bahasa Arab* 9/1 (27 Mayıs 2025), 165-178.

literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır.⁹ Dolayısıyla, retorik ve üslup açısından sunduğu katkı, gramer çözümlemeleriyle desteklenmediği için sınırlı kalmıştır.

Bunun yanında, modern semantik yaklaşımlar açısından Toshihiko Izutsu'nun Kur'an'daki temel kavramlara dair çözümlemeleri dikkat çekici bir teorik arka plan sunmaktadır. Ancak bu yaklaşım da İnşikâk Sûresi özelinde doğrudan uygulanmamıştır. Ancak, belirtilen çalışmaların hiçbiri İnşikâk Sûresi'ni Arap dili ilimleri açısından, özellikle sarf ve nahiv boyutlarıyla sistematik biçimde incelememiştir. Bu durum, sûrenin dilsel özelliklerinin ve anlam katmanlarının yeterince ortaya konulamamasına yol açmaktadır. Dolayısıyla, İnşikâk Sûresi'nin sarfî ve nahvî tahliline dayalı akademik çalışmaların yapılması, literatürde önemli bir boşluğu dolduracaktır. Bu boşluğu doldurmayı amaçlayan çalışmamız, sûrenin dilbilgisel çözümlemelerini ayrıntılı olarak ortaya koyarak hem literatüre katkı sağlamayı hem de anlam–dil ilişkisini daha sağlam bir zeminde açıklamayı hedeflemektedir.

5. ÇALIŞMANIN YAPISI

Bu çalışma, Giriş, üç ana bölüm ve Sonuç kısmından oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, amacı, yöntemi, kapsamı ve literatür özeti sunulmuş; çalışmanın dayandığı temel kaynaklar belirtilmiştir.

Birinci bölümde, sûrenin isminde yer alan “inşikâk” kavramı ayrıntılı biçimde ele alınmış; kavramın İslamiyet öncesi kullanımları, eş ve zıt anlamlıları incelenmiş, lugavî ve semantik açıdan anlam alanı ortaya konmuş ve kavram haritası hazırlanmıştır.

İkinci bölümde, sûrenin sarfî tahlili yapılmış; âyetlerde geçen kelimeler kökleri, türevleri, istikâkları ve dönüşüm kalıpları açısından değerlendirilmiş; Arap dilindeki türetme ve çekim kuralları bağlamında sûredeki uygulamalar tespit edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise sûrenin nahvî tahlili ele alınmış; âyetlerdeki cümle yapıları i'rab yönünden çözümlenmiş, kelimeler arası ilişkiler incelenmiştir. Âyetlerdeki nahvî

⁹ Somayeh Azaddel vd., “The Stylistic Analysis of Surah Inshiqaq in Terms of Phonetics, Composition, and Rhetoric”, *Classical and Contemporary Islamic Studies* 7/2 (2025), 149-158.

farklılıkların meâllerdeki anlam farklılıklarına yansımaları da incelenmiştir; Diyanet İşleri Başkanlığı, Elmalılı Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay meâlleri karşılaştırılmıştır. Bu meâl farklılıklarına yol açan i‘rab farklılıkları tespit edilmiş ve tercih edilen i‘rab doğrultusunda özgün bir meâl önerisi hazırlanmıştır.

Sonuç kısmında ise araştırma boyunca elde edilen bulgular özetlenmiş; İnşikâk Sûresi’nin sarfî ve nahvî incelemesinin literatüre sağladığı katkılar değerlendirilmiştir.

6. İNŞİKÂK SÛRESİ HAKKINDA GENEL BİLGİLER

6.1. Sûrenin Adı ve Anlamı

İnşikâk Sûresi, adını birinci âyette geçen **اِنْشَقَّتْ** fiilinden almaktadır. Bu fiil, **شَقَقَ** kökünden türemiş olup, “yarılmak, bölünmek, çatlamak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰ Sûrenin bu ismi, âyetteki fiilin ifade ettiği anlam temel alınarak verilmiştir.¹¹

Tarihsel olarak, sahabe dönemi ve hadis âlimleri arasında sûre, genellikle ilk âyetin tamamı olan **اِذَا السَّمَاءُ اِنْشَقَّتْ** ifadesiyle anılmıştır.¹² Ayrıca bazı kaynaklarda **سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ** “Sûretü’l-İnşikâk”¹⁴ isimleriyle de anıldığı görülmektedir. Ancak, klasik ve genel kabul gören isimlendirme, sûrenin **سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ** “Sûretü’l-İnşikâk” olarak zikredilmesidir.¹⁵ Bahsedilen diğer isimlendirmeler yalnızca

¹⁰ Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-Arabiyye*, thk. Ahmed ‘Abdulğafûr ‘Attâr (Beyrut: Dâru’l-İlm li’l-Melâyîn, 1407), 1/324.

¹¹ Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Tâhir İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr* (Tunus: Dâru’t-Tûnisiyye, 1984), 30/217.

¹² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/217; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Gâlib et-Taberî, *Câmi’u’l-Beyân fî Te’vîli ‘Âyi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Şâkir (Mekke: Daru’t- Terbiye ve’t- Turas, ts.), 24/307; Ebû’l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Kureşî Mucâhid b. Cebr, *Tefsîru Mucâhid*, thk. Muhammed ‘Abdu’s-Selâm Ebû’n-Nîl (Mısır: Daru’l Fikri’l İslami, 1410), 714.

¹³ Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Hamza el-Kirmânî, *Lübâbü’t-Tefâsîr*, thk. Muhammed Abdulhalim Ba’ac (Daru’l-Lubab, 2021), 10/99; Ebû’l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed el-Mervezî es-Sem’ânî, *Tefsîru’l-Kur’ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ganîm b. ‘Abbâs (Riyad: Daru’l Vatan, 1418), 6/186; İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/217.

¹⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/217; Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa’lebî, *el-Keşf ve’l-Beyân an Tefsîr’il- Kur’ân* (Beyrut: Daru’t- Tefsir, 2015), 29/92.

¹⁵ Hayreddin Kahraman vd., *Kur’ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), 5/582.

sınırlı sayıda eserde yer almakta olup, yaygın kullanım ve kabul İnşikâk isminde toplanmaktadır.

Bu sûrenin isimlendirilmesine ilişkin farklılıklar, İslam bilim tarihi açısından önemli olup, isimlerin kullanım sıklığı ve yaygınlığı, dönemsel ve coğrafi etkilerle şekillenmiştir. Ancak Kur’ân-ı Kerîm’de sûre isimleri genellikle âyetlerde geçen belirleyici kelimelerden veya tematik özelliklerden alınmakta ve bu isimler, sonraki nesiller tarafından sabitlenmektedir. Bu bağlamda, İnşikâk Sûresi adı, sûrenin ana temasını yansıtan “göğün yarılması” olgusuna doğrudan işaret etmesi sebebiyle öncelikli ve kabul görmüş isimdir.

6.2. Nüzul Yeri ve Zamanı

İnşikâk Sûresi, Kur’ân-ı Kerîm’in nüzûl süreci içerisinde Mekkî sûreler arasında yer almaktadır.¹⁶ Sûrenin içerdiği kıyamet tasvirleri, insanın hesap günüyle yüzleşmesi ve ahiret sahneleri, onun Mekke dönemine ait olduğunu göstermektedir.¹⁷ Kaynaklarda bir sûrenin Mekkî oluşunu destekleyen bazı ayırt edici özelliklerden bahsedilmektedir. Örneğin, içinde secde âyeti bulunan sûrelerin tamamının Mekkî olduğu ifade edilmiştir.¹⁸ Bu bağlamda, İnşikâk Sûresi’nin yirmi birinci âyeti secde âyeti olup bu özelliğe sahiptir. Ayrıca, yalnızca “Ey insanlar” hitabının geçtiği, ancak “Ey müminler” hitabının bulunmadığı sûrelerin de Mekkî olduğu belirtilmiştir.¹⁹ İnşikâk Sûresi’nin altıncı âyetinde bu ifade yer almaktadır. Mekkî sûrelerin bir diğer özelliği ise kısa âyetlerden oluşmasıdır ki, İnşikâk Sûresi’nin âyetleri genel olarak kısa yapıdadır. Bununla birlikte, Mekkî sûrelerde iman edenlerin ve iyilik yapanların mükâfatlandırılacağı, inkârcıların ve zalimlerin ise helâke uğrayacağına dair ifadeler bulunur.²⁰ İnşikâk Sûresi’nde de amel defteri sağından verilenlerin iyi bir sonuca ulaşacağı, arkasından verilenlerin ise zor bir

¹⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve ‘t-Tenvîr*, 30/217.

¹⁷ Abdulmuteâlî es-Saîdî, *en-Nazmu ‘l-Fennî fî ‘l-Kur’ân* (Kahire: Mektebetü’l-Âdâb bi’l-Cemâyiz, ts.), 343-344.

¹⁸ Muhammed Abdul Azim Zurkânî, *Menâhil’ül İrfân fî Ulumi’l Kur’ân* (Matba’atu İsa el-Babî, ts.), 1/197.

¹⁹ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi’î ez-Zerkeşî, *el-Burhân fî ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Muhammed Ebu’l-Fadl İbrâhîm (Dâru ‘İhyâ’i’l-Kutubi’l-‘Arabiyye, 1376), 1/188.

²⁰ Zurkânî, *Menâhil’ül İrfân fî Ulumi’l Kur’ân*, 1/203.

hesapla karşılaşacağı belirtilmektedir. Tüm bu özelliklerin yanı sıra, klasik müfessirler arasında sûrenin Mekkî olduğu konusunda görüş birliği bulunmaktadır.²¹

Nüzûl zamanı açısından değerlendirildiğinde, İnşikâk Sûresi'nin Tekvîr, İnfiţar ve Muţaffîfîn sûrelerinden sonra indirildiği ve bu sûrelerle birlikte kıyametin farklı yönlerini aşamalı olarak ele aldığı belirtilmektedir. Birbirini açıklayıcı mahiyette gelen bu sûreler arasında sonuncusu olan İnşikâk Sûresi'nde, hem âhiretin başlangıcındaki korkunç olaylar tasvir edilmekte hem de amel defterinin sağdan ya da arkadan verilmesiyle kişilerin hesaplarının nasıl olacağı anlatılmaktadır. Ayrıca, kıyamet günü kitapların takdim ediliş şekli de açıklığa kavuşturulmaktadır.²²

Bu bağlamda, sûre Kur'ân'ın erken dönemlerinde, özellikle tebliğin bireysel çağrı aşamasında inmiş olup, bireye hem sorumluluğunu hem de âhiretteki karşılığını hatırlatmayı hedeflemektedir.

6.3. Sûrede İşlenen Temel Konular

İnşikâk Sûresi, Mekkî sûrelerin karakteristik özelliklerini yansıtarak inanç esaslarını ve kıyametin dehşet verici sahnelerini konu edinmektedir. Sûre, kıyamet günü meydana gelecek büyük kozmik değişimleri tasvir ederek başlamaktadır.²³

İnşikâk Sûresi, kendisinden önce gelen Muţaffîfîn, İnfiţar ve Tekvîr sûreleriyle tematik bir bütünlük içindedir. Bu sûreler, kıyamet gününün farklı aşamalarını ele almakta ve olayları bir zincir hâlinde sunmaktadır: Tekvîr Sûresi kıyametin başlangıcını, İnfiţar Sûresi ilk aşamalarını, Muţaffîfîn Sûresi ise âhirette müminlerin ve günahkârların

²¹ Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, ed. Abdullah Mahmud b. Şehâte (Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 2002), 4/631; Vehbe ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec* (Daru'l Fikr, 1411), 30/136; Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî el-Ḳurtubî, *el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Ḳur'ân*, thk. Aḥmed el-Berdûni-İbrahim İtfeyyîş (Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mıṣriyye, 1384), 19/269.

²² ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, 30/136.

²³ ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, 30/136-137.

durumunu işler. İnşikâk Sûresi ise hem kıyamet sahnelerini hem de amel defteri sağından veya arkasından verilenlerin hesap durumlarını birlikte ele almaktadır.²⁴

Böylece sûre, kıyamet olaylarının aşamalarını tamamlayıcı bir nitelikte sunmakta; insanın dünyadaki amelleriyle ebedî akıbeti arasındaki bağlantıyı güçlü bir biçimde vurgulamaktadır.²⁵

6.4. Sûrede Kullanılan Dil ve Üslup Özellikleri

İnşikâk Sûresi, Mekke döneminde inmiş olması sebebiyle kısa ve yoğun anlam taşıyan cümle yapılarıyla öne çıkar.²⁶ Sûrede kullanılan dil yapısı, anlam yoğunluğu taşıyan kısa cümlelerden oluşmakta ve bu yapı, sûrenin verdiği mesajın çarpıcılığını artırmaktadır.

Üslup açısından sûrede “şart-cevap” yapılarının sıkça kullanıldığı görülmektedir. Bu yapılar, kıyamet sahneleri ile onların sonuçları arasında nedensellik ilişkisi kurar. Ayrıca sûrede, muhataba doğrudan seslenilen kısımlar da dikkat çeker ve insanın sorumluluğunu hatırlatıcı bir etki taşır.

Sûrede muhataba doğrudan söylenen **يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ** ifadesiyle insanın sorumluluğu ön plana çıkarılır. Ayrıca sessel tekrarlar ve âyet sonlarında uyumlu kalıpların kullanılması, Kur’ân’ın Mekke dönemindeki üslubuna özgü bir ritmik yapı oluşturur.²⁷ Bu özellikler, sûreyi hem anlam hem de ses düzeyinde etkileyici kılar.

Sûrede ayrıca zıtlık (tezat) ögesi dikkat çeker.²⁸ Sağından amel defteri verilenlerle arkasından verilenlerin karşılaştırılması, dilin anlam gücünü artıran bir yöntem olarak

²⁴ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/217.

²⁵ ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû’l-Munîr fî’l-‘Akîdeti ve’s-Şerî’ati ve’l-Menhec*, 30/136.

²⁶ Erdinç Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, (20 Mayıs 2022), 6.

²⁷ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 8.

²⁸ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 13.

kullanılmıştır. Bu tür karşıtlıklar, okuyucunun dikkatini yoğunlaştırır ve mesajın vurgusunu güçlendirir.

Sonuç olarak, İnşikâk Sûresi'nin dil ve üslubu, kıyamet olaylarını etkili bir biçimde yansıtan sade ve uyarıcı bir nitelik taşımaktadır.²⁹ Dilin yapısal özellikleri ile içerik arasında kuvvetli bir uyum gözetilmiş, mesajın etkili biçimde iletilmesi hedeflenmiştir.

6.5. Sûredeki Âyet Sayısı ve Yapısı

İnşikâk sûresinin âyet sayısı ile ilgili birkaç görüş vardır. Âyet sayılarının yirmi üç³⁰, yirmi dört³¹ ve yirmi beş olduğu ile ilgili görüşler vardır. Müfessirlerin çoğunluğuna göre yirmi beş âyetten oluşmaktadır.³²

Âyetlerin kısa ve vurucu olması, sûrenin Mekke dönemi sûreleri arasında yer almasının tipik bir özelliğidir.³³ Mekke sûrelerinin çoğunda görülen bu yapı, hem sözlü hitapta akılda kalıcılığı kolaylaştırmakta hem de kıyamet gibi dehşetli bir konunun etkili şekilde aktarımına imkân tanımaktadır.

Âyetlerin yapısına bakıldığında, çoğunlukla fiil cümlelerinden oluştuğu ve haber kipinde (mazî) kullanıldığı görülmektedir. Bu tercih, anlatılan olayların kesinliğini ve

²⁹ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur'an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 5.

³⁰ Ebû 'Amr 'Osmân b. Sa'id ed-Dânî, *el-Beyân fî 'Addi Âyi'l-Kur'an*, thk. Ğânim Kaddûrî el-Hamed (Kuveyt: y.y., 1414), 267.

³¹ Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Endelusî Suleymân b. Necâh, *Muhtaşaru't-Tebyîn li-Hicâ'i't-Tenzîl* (Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1423/2002), 5/1281.

³² Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1420), 31/96; İsmâ'il Hakkî b. Mustafâ el-İstânbûlî el-Hanefî el-Halvetî Bursevî, *Rûhu'l-Beyân* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 10/375; Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. 'Amr ez-Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakkâiki Ğavâmiği't-Tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407), 4/725; es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsir'il-Kur'an*, 29/93.

³³ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur'an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 8.

gerçekleşme mutlaklığını vurgular.³⁴ Sûrede şart cümleleriyle başlayan bir yapı (özellikle **إِذَا** edatıyla) dikkat çeker; bu yapı, kıyamet sahnelerinin anlatımında ardışıklık ve nedensellik ilişkisini güçlendirmektedir.³⁵

Konusal olarak sûre, iki bölüme ayrılabilir. İlk bölüm (1–5. âyetler), kıyamet kopmasındaki değişimleri tasvir eder.³⁶ İkinci bölüm (6–25. âyetler), insanın hesap verme süreci, amel defterinin verilme şekli ve sonucunda karşılaşacağı ahiret akıbetini konu alır.

Âyet sonlarında sıkça tekrar eden sesler ve kafiyeleli bitişler ile ses uyumu sağlanmakta ve Kur’ân tilavetindeki musiki yön ortaya çıkmaktadır.³⁷ Bu yapısal bütünlük, özellikle sözlü iletişimin esas alındığı erken Mekke döneminde, Kur’ân’ın verdiği mesajın daha etkili bir şekilde zihinlerde yer etmesini sağlamıştır.

Sonuç olarak, İnşikâk Sûresi’nin âyet sayısı, uzunluk yapısı ve tematik düzeni; mesajın hem anlam hem de biçim bakımından güçlü bir şekilde iletilmesine yönelik bilinçli bir yapı göstermektedir.

7. İnşikâk Sûresi ve Meâli

İnşikâk Sûresi’nin sarfî, lugavî ve nahvî tahliline geçmeden önce, sûre metninin Arapça aslı ile birlikte mevcut bir Türkçe meâlin verilmesi uygun olacaktır. Bu bağlamda, günümüzde en yaygın kullanılan resmî kaynak olması sebebiyle Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanmış meâl esas alınmıştır.

Bu tercih, sûrenin genel anlam örgüsünü ve bağlamını okuyucuya önceden göstermek amacı taşımakta olup çalışmamızın nihai tercümesi değildir. Ardından yapılacak olan sarfî (morfolojik), lugavî (sözlük temelli) ve nahvî (sentaktik)

³⁴ Soğukoğlu - Elneceer, “Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi”, 248.

³⁵ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/218.

³⁶ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 6.

³⁷ Doğru vd., “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”, 8.

çözümlemeler ışığında, kelimelerin kök anlamları, türevleri ve cümle içindeki işlevleri ayrıntılı şekilde ele alınacak; bu tahlillerin sonunda tarafımızca özgün bir tercüme önerisi ortaya konacaktır.

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ (١) وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ (٢) وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ (٣) وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ (٤) وَأَذِنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ (٥) يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَى رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ (٦) فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ (٧) فَسَوْفَ يُحَاسِبُ حِسَابًا يَسِيرًا (٨) وَيَنْقَلِبُ إِلَى أَهْلِهِ مَسْرُورًا (٩) وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ (١٠) فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا (١١) وَيَصْلَى سَعِيرًا (١٢) إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا (١٣) إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ (١٤) بَلَى إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا (١٥) فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ (١٦) وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ (١٧) وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ (١٨) لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ (١٩) فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ (٢٠) وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ (٢١) بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يَكْذِبُونَ (٢٢) وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ (٢٣) فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ (٢٤) إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ (٢٥)

1, 2. Gök yarıldığı ve Rabbine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur-,

3, 4. Yer uzatılıp dümdüz edildiği ve içindekileri atıp boşaldığı zaman,

5,6. Rabbini dinlediği zaman -ki ona yaraşan da budur- (insan yaptıklarını karşısında bulur!) Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın.

7,8,9. Kime kitabı sağından verilirse, Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek, Sevinçli olarak ailesine dönecektir.

10,11,12. Fakat kime kitabı arkasından verilirse, “Helâk!” diye bağırarak ve alevli ateşe girecektir.

13,14,15. Çünkü o, (dünyada iken) ailesi içinde sevinçli idi. Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı. Hayır! Sandığı gibi değil! Şüphesiz Rabbi onu görüyordu.

16,17,18,19. Yemin ederim şafağa, Geceye ve içinde topladıklarına, Dolunay hâlindeki aya ki, Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.

20,21,22,23,24,25. Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar? Onlara Kur’ân okunduğu zaman secde etmiyorlar. Daha doğrusu, inkâr edenler (Kur’ân’ı) yalanlıyorlar. Hâlbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilir. Öyle ise sen onlara

elem dolu bir azabı müjdele! Ancak iman edip de sâlih ameller işleyenler başka. Onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.



BÖLÜM 1: İNŞİKÂK SÛRESİ ADININ LÜGÂVÎ VE SARFÎ TAHLİLİ

1.1. İNŞİKÂK KELİMESİNİN SEMANTİK ÇERÇEVESİ

إِنْشِقَاق kelimesi, ش-ق-ق kökünden türemiş etmiş olup, yarılmak, bölünmek, parçalanmak gibi anlamlara gelmektedir.³⁸ Fiil çekimi yedinci bâbdan (infi‘âl) gelen اِنْفَعَلَ kalıbındaki اِنْشَقَّ “yarıldı, çatladı, bölündü” fiiline dayanmaktadır.³⁹

Giriş bölümünde zikredildiği üzere, kelimenin lugavî anlam alanı oldukça geniştir. Ancak burada, özellikle semantik katmanları üzerinde durulacaktır. Lugatte اِنْشِقَاق kelimesi, göğün veya yerin yarılması, bir bütünün parçalanması, düzenin bozulması anlamlarında geçmektedir. Klasik lugatler (Lisânü’l-‘Arab, Tâcü’l-‘Arûs, Mufradât) bu kökün maddî yarılmayı ifade etmesinin yanında mecazî ve soyut anlamlara da delalet ettiğini kaydetmektedir.

Sülâsî mezîd fiillerin ikinci nev‘inin birinci bâbı (اِنْفَعَلَ), fiilin ‘mutavâ‘a’ yani kendiliğinden gerçekleşme anlamını taşıması bakımından dikkatle üzerinde durulan bir kalıptır.⁴⁰ İnşikâk fiilinin bu bâbda gelmesi, kıyamet sahnelerindeki göğün yarılmasının ilahî iradenin emriyle, dışarıdan failin doğrudan zikredilmesine gerek kalmadan kendi kendine meydana geldiğini vurgulamaktadır.

İnşikâk Sûresi’nin birinci âyetinde bu kavram, kıyamet sahnelerinin başlangıcını tasvir etmekte; gök kubbenin yarılarak düzeninin bozulacağı ve kozmik bir değişimin meydana geleceğini haber vermektedir.⁴¹ Buradaki *inşikâk* yalnızca fiziksel bir yarılmayı

³⁸ Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab* (Beyrut: Daru’s-Sadr, 1414), 10/181.

³⁹ Abdülhamîd Ömer Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra* (Kahire: ‘Âlemu’l-Kutub, 1429), 2/1222.

⁴⁰ Mustafa el-Galâyînî, *Câmi‘u’d-dürûsi’l-‘Arabiyye* (Sayda:Beyrut: el-Mektebet’ül-Asriyye, 1414), 1/219.

⁴¹ Muhammed b. Yûsuf b. ‘Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît fî’t-Tefsîr*, thk. Sîdî Muhammed Cemîl (Beyrut: Daru’l Fikr, 1420), 10/435.

değil, aynı zamanda bir çağın sona erişini ve âhiret boyutunun başlangıcını sembolize eden güçlü bir metafor niteliği kazanmıştır.

Aynı kökten gelen başka kelimeler de Kur’ân’da geçmekte olup, “zorlanma, ayrılma, zahmet” gibi anlamlar içermektedir. Bu da kökün anlam alanının genişliğini ve derinliğini göstermektedir. Özellikle كَذَح (çaba, zahmet) ile aynı bağlamda kullanılması, sûrede inşikâkın yalnızca kozmik değil, insanî boyutlu bir dönüşümü de çağrıştırdığını göstermektedir.⁴²

Burada, fiilin sarfî özelliği ile kıyamet tasvirlerinin semantik boyutu arasında doğrudan bir irtibat kurulmakta; böylece lugavî ve bağlamsal kullanım birbirini tamamlamaktadır.

1.2. İNŞİKÂK KELİMESİNİN EŞ ANLAMLARI

İnşikâk kelimesinin semantik kapsamını daha net biçimde ortaya koymak amacıyla, kelimenin eş anlamlıları da ele alınacaktır. Zira bir kavramın farklı bağlamlarda hangi sözcüklerle benzerlik gösterdiği, onun anlam alanını genişletmekte ve kullanım çeşitliliğini açığa çıkarmaktadır. Bu bağlamda eş anlamlıların incelenmesi, yalnızca kelime hazinesini artırmak için değil; aynı zamanda inşikâkın semantik sınırlarını belirginleştirmek ve Kur’ân’daki kullanımını daha sağlıklı bir şekilde kavramak için metodolojik bir işlev taşımaktadır.

1.2.1. اِنْفِطَار Kelimesi

اِنْفِطَار kelimesi ف-ط-ر kökünden istikâk etmiş اِنْفَطَرَ fiilinin mastarıdır.⁴³ Lugatte “yarılmak, parçalanmak, açılmak” anlamına gelir.⁴⁴ Kur’ân’da bir sûreye ad olan İnfiâtâr kelimesi, anlam bakımından inşikâk ile yakınlık göstermektedir. Her ne kadar fiil çekimi farklı olsa da aynı kökten türeyen مُنْفَطِر kelimesi, السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ “Gökyüzü yarılacaktır.”⁴⁵ ifadesiyle kullanılmıştır. Bu bağlamda İnfiâtâr ile İnşikâk kavramlarının, özellikle kıyamet

⁴² el-Endelüsî, *el-Bahru 'l-Muhît fi't-Tefsîr*, 10/433.

⁴³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu 'l-Luğati 'l-'Arâbiyyeti 'l-Mu'âsıra*, 3/1721.

⁴⁴ İbn Manzûr, *Lisânu 'l-'Arab*, 5/56.

⁴⁵ el- Müzzemmil 73/18

sahnelerinin anlatımında “göğün yarılması ve düzenin bozulması” manasında birbirleriyle örtüştüğü görülmektedir.⁴⁶ Nitekim Taberî,⁴⁷ ve Zemahşerî⁴⁸ gibi müfessirler de bu iki kavramı çoğunlukla eş anlamlı bağlamda değerlendirmişlerdir.

1.2.2. اِنْصَادَع Kelimesi

اِنْصَادَع kelimesi ص-د-ع fiil kökünden istikâk etmiş olup اِنْصَدَعَ fiilinin mastarıdır.⁴⁹ Lugatte “yarılmak, parçalanmak, çatlamak” anlamlarına gelmektedir.⁵⁰ Kur’ân’da aynı kökten türeyen اِنْصَدَعًا kelimesi, لَوْ اَنْزَلْنَاهَا الْقُرْآنَ عَلَى جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ مُتَصَدِّعًا / “Eğer biz bu Kur’ân’ı bir dağa indirseydik, muhakkak ki onu, Allah korkusundan baş eğerek, parça parça olmuş görürdün”⁵¹ âyetinde “parça parça ayrılmak” anlamında kullanılmıştır. Bu bağlamda اِنْصَادَع ile اِنْشِقَاق kavramlarının, özellikle parçalanma ve yarıma manalarında semantik yakınlık gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim yapılan literatür taramasında, bazı müfessirler ve dil âlimleri اِنْصَادَع kelimesini bu yönüyle اِنْشِقَاق ile eş anlamlı kabul etmişlerdir.⁵²

1.2.3. اِنْقِسَام Kelimesi

اِنْقِسَام kelimesi ق-س-م kökünden istikâk etmiş olup اِنْقَسَم fiilinin mastarıdır. Lugatte “bölünmek, ayrılmak” anlamlarına gelmektedir.⁵³ Kelimenin “ayrılmak” anlamı ile اِنْشِقَاق kelimesinin anlam bakımından örtüştüğü görülmektedir. Bu yönüyle اِنْقِسَام, parçalanma ve ayrışmayı ifade eden اِنْشِقَاق kavramıyla anlam bakımından örtüşmektedir. Nitekim yapılan literatür taramalarında bazı eserlerde اِنْقِسَام kelimesinin, özellikle

⁴⁶ Celâleddin Muhammed bin Ahmed el-Maḥallî - Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekir es-Suyûtî, *Tefsîru'l-Celâleyn* (Kahire: Dârü'l-Hadîs, ts.), 774; Muhammed Alî Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr* (Kahire: Dar'us- Sabuni, 1997), 2/517.

⁴⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/171.

⁴⁸ Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâiki' Gavâmiḍi't-Tenzîl*, 3/275.

⁴⁹ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1280.

⁵⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/195.

⁵¹ El- Haşr 59/21

⁵² Ebul-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. 'Îsâ el-Bernesî el-Fâsî Zerrûk, *Şerhu Zerrûk 'alâ Metni'r-Risâle*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l 'İlmiyye, 1427), 1/191; Sâlih bin Abdi's-Semî' el-Âbî el-Ezherî, *es-Temrû'd-Dânî Şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî* (Beyrut: el-Mektebetü's-Sekâfiyye, ts.), 87; Reinhârt Bîter Ân Dûzî Reinhârt Dûzî, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*, thk. çev. Muhammed Selîm en-Nâ'imî Cemâl el-Ḥayyât (Irak: Vezâratu's-Sekâfe ve'l-İ'lâm, 1979), 6/315.

⁵³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1712.

ayrılma ve parçalanma bağlamlarında **اِنْشِقَاق** ile eş anlamlı biçimde kullanıldığı örneklere rastlanmaktadır.⁵⁴

1.2.4. اِنْشِقَاق Kelimesi

اِنْشِقَاق kelimesi **ع-ق-ق** kökünden iştikâk etmiş ve **اِنْشَقَّ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak, çatlamak” anlamlarına gelmektedir.⁵⁵ Yapılan literatür taramasında bazı kaynaklarda bu kelimenin doğrudan **اِنْشِقَاق** ile çevrildiği ve aynı anlam alanında değerlendirildiği görülmektedir.⁵⁶ Bu sebeple **اِنْشِقَاق** kelimesinin **اِنْشِقَاق** kelimesi ile eş anlamlı kabul edilmesi mümkündür. Bununla birlikte, Kur’ân-ı Kerîm’de bu kökten türemiş herhangi bir kelimeye rastlanmamaktadır.

1.2.5. اِنْسِلَاع Kelimesi

اِنْسِلَاع kelimesi **ع-ل-س** kökünden türemiş olup **اِنْسَلَع** fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak, ayrılmak, kopmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁵⁷ Birçok klasik kaynakta **اِنْسَلَع** fiili **اِنْشَقَّ** fiili ile aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁵⁸ Bu bağlamda **اِنْسِلَاع** kelimesi **اِنْشِقَاق** kavramıyla örtüşmekte ve özellikle yarılma, parçalanma olgusunu ifade eden bağlamlarda eş anlamlı olarak değerlendirilmektedir.

1.2.6. اِنْزِلَاع Kelimesi

⁵⁴ Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed Ebû Zehra, *Muḥāḍarāt fî'n- Naşrāniyya* (Kahire: Daru'l Fikri'l Arabi, 1381), 161; Reyhânât Dûzî, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*, 8/106.

⁵⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 10/257.

⁵⁶ Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk İbnu's-Sikkît, *İşlâhu'l-Manṭıq*, thk. Muḥammed Mar'ab (b.y.: Daru 'Ihyai'l-turas'l-'Arabi, 1423), 172; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 4/1527; Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Heyet (Kuveyt: Vizâratu'l-İrşadi ve'l-Enbai fi'l-Kuveyt, 1965), 26/178.

⁵⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 21/218; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 3/1231.

⁵⁸ Neşvân b. Sa'id el-Yemenî Neşvân el-Himyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, thk. Huseyn b. 'Abdullâh el-'Umerî v.dğr (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420), 5/3185; Meccüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, thk. Heyet (Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 1426), 729.

اِنْزِلَاع kelimesi ز-ل-ع kökünden iştikâk etmiş olup اِنْزَلَعَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak, çatlayıp açılmak” anlamlarına gelmektedir.⁵⁹ Bazı klasik kaynaklarda bu fiil اِنْشَقَّ fiiliyle benzer şekilde açıklanmış ve “yarılma” manasında kullanılmıştır.⁶⁰ Bu bağlamda اِنْزِلَاع kelimesi اِنْشِقَاق kavramıyla eş anlamlı kabul edilebilecek bir kullanıma sahiptir.

1.2.7. اِنْقِدَاد Kelimesi

اِنْقِدَاد kelimesi ق-د-د kökünden iştikâk etmiş olup اِنْقَدَّ fiilinin mastarıdır.⁶¹ Lugatte “yarılmak, çatlamak” anlamlarına gelmektedir.⁶² Klasik kaynaklarda, özellikle kozmik olayların veya kıyamet sahnelerinin tasvirinde bu fiilin اِنْشَقَّ ile benzer anlamda kullanıldığına işaret edilmiştir. Nitekim bazı müfessirler, göğün yarılmasıyla ilgili âyetleri tefsir ederken اِنْقَدَّ ve اِنْشَقَّ fiillerini birbirinin yerine kullanmışlardır.⁶³ Bu bağlamda, her iki kelimenin de aynı semantik alanı paylaştığı ve “yarılma, çatlama” olgusunu vurguladığı görülmektedir.

1.2.8. اِنْفِجَار Kelimesi

اِنْفِجَار kelimesi ف-ج-ر kökünden türemiş olup اِنْفَجَرَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak, fışkırmak, patlamak” anlamlarına gelmektedir.⁶⁴ Kaynaklarda, اِنْفِجَار fiilinin bazı yerlerde اِنْشَقَّ fiiliyle benzer anlamda kullanıldığı görülmektedir.⁶⁵ Nitekim dil âlimlerinden Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344), bu iki fiilin eş anlamlı olduğunu

⁵⁹ Ebû ‘Abdurrahmân el-Ĥalîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-Ayn*, thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î (Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, ts.), 1/356.

⁶⁰ Ebû Ubeyd Ahmed bin Muhammed el-Herevî, *el-Ġarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-Hadis*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1414), 3/867.

⁶¹ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luġati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1779.

⁶² Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat* (ipek yayınları, 1984), 1203; Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd Zemaḥşerî, *Esâsu'l-belâġa* (Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998), 2/56.

⁶³ Neşvân el-Ĥimyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, 8/5336.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/195; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî Ezherî, *Tehzîbu'l-Luġa*, thk. Muhammed ‘Avd Mir‘ab (Beyrut: Daru 'Ihyai'l-turas'l-'Arabi, 2001), 2/6; Ebû Bekr Muhammed b. el-Ĥasen b. Fûrek el-Enşârî el-İşbehânî İbn Fûrek, *Tefsîru İbn Fûrek (Min Evveli Sûreti'l-Mu'minin Âhiri Sûrati's-Secde)* (Mekke: Camiat-ü Ümmi'l Kura, 1430/2009), 3/104.

⁶⁵ Abdullah bin Ömer bin Ebi Bekr bin Yahya el-Alevi el-Hadramî, *Süyufu'l-Bavâtir li men yukaddimu salate's-subhi ala'l-fecri'l-ahir*, thk. Salih Abdulilah Belfakih (Yemen: Merkezi Terim li'd-Dirasat ve'n-Neşr, ts.), 1/123.

açıkça ifade etmiştir.⁶⁶ Bu sebeple **إِنْشِقَاق** mastarı **إِنْجَاس** mastarıyla aynı semantik alanı paylaşmakta ve tam murâdif masterlar arasında değerlendirilmektedir.

1.2.9. **إِنْجَاس** Kelimesi

إِنْجَاس kelimesi **ب-ج-س** kökünden inşikâk etmiş olup **إِنْجَسَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, çatlama, içinden su veya benzeri bir şeyin çıkması” anlamlarına gelmektedir.⁶⁷ Nitekim Kur’ân’da **فَانْجَسَتْ مِنْهُ اثْنَتَا عَشْرَةَ عَيْنًا**,⁶⁸ âyet-i kerimesi taşın yarıp içinden on iki pınarın fışkırması da bu anlamı örneklendirir. Aynı şekilde Ebû Hayyân el-Endelüsî (ö. 745/1344) **إِنْجَسَ** ve **إِنْشَقَّ** fiillerinin anlam bakımından müterâdif olduğunu belirtmektedir.⁶⁹ Bu sebeple **إِنْجَاس** mastarı, **إِنْشِقَاق** mastarıyla tam murâdif masterlar arasında değerlendirilebilir.

Bu bölümde toplam dokuz kelimenin inşikâk ile tam murâdiflik veya güçlü eş anlam ilişkisi taşıdığı görülmüştür. Bu kelimeler, özellikle kıyamet sahnelerinin anlatımında “göğün yarılması, düzenin bozulması ve parçalanma” olgusunu doğrudan karşılamaktadır. Böylece eş anlamlıların tespiti, inşikâk kavramının Kur’ân’daki semantik alanının daha sağlam biçimde belirlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bununla birlikte, inşikâk kelimesiyle anlam bakımından tam örtüşmeyen; fakat yakınlık arz eden kavramlar da vardır. Aşağıda ele alınacak bu yakın anlamlı kelimeler, inşikâkın semantik sınırlarını daha esnek ve kapsamlı bir biçimde ortaya koymaya yardımcı olmaktadır.

1.3. İNŞİKÂK KELİMESİNİN YAKIN ANLAMLILARI

Eş anlamlı kelimeler, inşikâk kavramının Kur’ân’daki semantik alanını doğrudan sabitlemeye katkı sağlarken; yakın anlamlı kelimeler ise tam bir örtüşme sağlamamakla

⁶⁶ el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, 1/369.

⁶⁷ Ebû ‘Osmân Sa’îd b. Muhammed el-Me’âfirî el-Ğurtubî şümme es-Serağustî Sa’îd el-Me’âfirî, *Kitâbu’l-Ef’âl*, thk. Hüseyn Muhammed Muhammed Şeref (Kahire - Mısır: Müessesetü Daru’s Şa’b, 1395), 4/110.

⁶⁸ A’râf 7/160

⁶⁹ el-Endelüsî, *el-Bahru’l-Muhît fi’t-Tefsîr*, 1/369.

birlikte, inşikâkın ifade ettiği “yarılma, parçalanma ve bozulma” olgusunu farklı yönlerden destekleyen bir işlev üstlenmektedir. Bu tür kelimeler, bağlama göre inşikâkla birlikte düşünülebilmekte ve kavramın anlam ufkunu daha geniş bir çerçevede değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, yakın anlamlıların incelenmesi, inşikâk kelimesinin semantik sınırlarının yalnızca dar bir çekirdekle sınırlı olmadığını; aksine, benzer fiil ve mastarlarla birlikte çok katmanlı bir kullanım alanına sahip olduğunu göstermektedir.

1.3.1. انفصال Kelimesi

انفصال kelimesi ف-ص-ل fiil kökünden istikâk etmiş انفصل fiilinin mastarıdır.⁷⁰ Lugatte “ayrılmak, uzaklaşmak, kopmak, bağımsızlaşmak” anlamlarına gelmektedir.⁷¹ Kur’ân’da aynı kökten türeyen فَصَلْتُ kelimesi وَلَمَّا فَصَلَتِ الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ تُفَنِّدُونِ /Kervan (Mısır’dan) ayrılınca babaları, “Bana bunak demezseniz, ben Yûsuf’un kokusunu alıyorum” dedi.⁷² âyetinde “kervan ayrılınca” şeklinde kullanılmıştır. Benzer şekilde إِنَّ يَوْمَ الْفُصْلِ كَانَ مِيقَاتًا /Şüphesiz hüküm ve ayırma günü belirlenmiş bir vakittir.⁷³ âyetinde يَوْمَ الْفُصْلِ “ayırım günü” anlamına gelmektedir.

Bu örnekler, انفصال kavramının “ayrılma ve kopma” anlamıyla انشقاق kelimesiyle semantik yakınlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle kıyamet tasvirlerinde her iki kelimenin de “birliğin bozulması ve parçaların birbirinden ayrılması” anlam alanında örtüştüğü görülmektedir. Dolayısıyla, انفصال mastarı inşikâkın tam karşılığı olmasa da kavramın geniş semantik alanında önemli bir tamamlayıcı konumda yer almaktadır.

⁷⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1712.

⁷¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1713.

⁷² Yusuf 12/94

⁷³ en- Nebe 78/17

1.3.2. تَفَتَّقَ Kelimesi

تَفَتَّقَ kelimesi فَتَق-تَفْتَق kökünden türemiş olup, “yarılmak, açılmak, yırtılmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁴ Aynı kökten gelen فَتَقْنَا fiili de أَوَلَمْ يَرَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا / “İnkâr edenler, gökler ve yer bitişik iken onları ayırdığımızı görmezler mi?”⁷⁵ âyetinde “Biz onları (gök ve yeri) ayırdık” ifadesiyle yer almakta olup, burada gök ile yerin birbirinden ayrılması kozmik bir olay olarak tasvir edilmiştir.

Bu bağlamda تَفَتَّقَ kelimesi, انْشِقَاق kavramıyla doğrudan örtüşmemekle birlikte, “yarılma ve ayrılma” anlam alanında onunla güçlü bir yakınlık göstermektedir. Dolayısıyla kavram, özellikle kıyamet tasvirlerinde yer alan “göğün yarılması” olgusuna benzer semantik bir çerçevede değerlendirilebilir.

1.3.3. انْفِعَاص Kelimesi

انْفِعَاص kelimesi ف-ع-ص kökünden istikâk etmiş olup انْفَعَصَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “yırtılmak, açılmak, çatlamak” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁶ Bazı klasik kaynaklarda انْفَعَصَ fiilinin, انْشَقَّ fiiliyle karşılandığı görülmektedir.⁷⁷ Bu bağlamda, انْفِعَاص kelimesi anlam bakımından انْشِقَاق kavramına oldukça yakın olup, semantik açıdan eş anlamlıya yakın bir konumda değerlendirilebilir. Ancak Kur’ân’da bu kökten türemiş bir kelime bulunmamaktadır.

1.3.4. تَفَرَّقَ Kelimesi

⁷⁴ Ebû ‘Abdullâh Muḥammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkâdir el-Ḥanefî Zeynuddîn er-Râzî, *Muḥtârû’s-Sihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muḥammed (Beyrut; Sayda: ed-Dâru’n-Nemûzeciyye, 1420), 233; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1668.

⁷⁵ el-Enbiyâ 21/30

⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 7/67.

⁷⁷ Neşvân el-Ḥimyerî, *Şemsu’l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi’l-‘Arab min el-Kulûm*, 8/5223.

تَفَرَّقَ kelimesi **ف-ر-ق** kökünden iştikâk etmiş olup **تَفَرَّقَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “dağılmak, ayrılmak, bölünmek” gibi anlamlara gelmektedir.⁷⁸ Her ne kadar bu fiil çekimiyle birebir aynı olmasa da **تَفَرَّقَ** kelimesi bazı kaynaklarda **إِنْشَقَّ** fiili ile tercüme edilmiştir.⁷⁹ Bu bağlamda, **تَفَرَّقَ** kelimesi **إِنْشِقَاق** kavramına anlam bakımından yakın olup, özellikle parçalanma ve ayrılma olgularının vurgulandığı bağlamlarda semantik benzerlik taşımaktadır.

1.3.5. التَّمَرَّقُ Kelimesi

التَّمَرَّقُ kelimesi, **م-ز-ق** kökünden iştikâk etmiş olup **تَمَرَّقَ** fiilinin mastarıdır.⁸⁰ Lugatte “parçalara ayrılmak, yarılmak, yırtılmak” gibi anlamlara gelmektedir. Bu yönüyle, **إِنْشِقَاق** kavramıyla yakın anlam alanına dâhil olup özellikle “parçalanma ve bölünme” olgularını vurgulayan bir kullanım taşımaktadır. Kur’ân’da doğrudan **تَمَرَّقَ** babının türevlerinden bir kelime geçmemekle birlikte, klasik kaynaklarda bu fiilin **إِنْشَقَّ** ile benzer manada kullanıldığı görülmektedir. Özellikle kıyamet tasvirlerinde “göğün veya varlıkların yarılmaları” bağlamında, iki kelimenin anlamlarının örtüştüğü ifade edilmiştir.⁸¹

1.3.6. إِنْصِيَاح Kelimesi

إِنْصِيَاح kelimesi, **ص-ي-ح** kökünden iştikâk etmiş olup **إِنْصَاَحَ** fiilinin mastarıdır.⁸² Lugatte aslen “bağırmak, ses çıkarmak”⁸³ anlamına gelmekle birlikte, bazı klasik kaynaklarda mecazen “yarılmak, çatlamak” anlamında da kullanıldığı belirtilmiştir.⁸⁴ Bu bağlamda kelime, “bir şeyin kendi kendine yarılmaları veya çatlamaları” anlamını ifade

⁷⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1698.

⁷⁹ Reynhârt Dûzî, *Tekmilatu’l-Me‘âcimi’l-‘Arabiyye*, 6/338.

⁸⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2093.

⁸¹ Neşvân el-Himyerî, *Şemsu’l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi’l-‘Arab min el-Kulûm*, 9/6290; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/321.

⁸² Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî İbn Kuteybe, *el-Cerâsim*, thk. Muhammed Câsim el-Hamidî (Dimaşk: Vezâratu’s-Şekâfe, ts.), 1/305.

⁸³ Ebû’l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu‘cemu Meḳâyisi’l-Luḡa*, thk. ‘Abdusselâm Muhammed Hârûn (b.y.: Dâru’l-Fikr, 1979), 3/324.

⁸⁴ Neşvân el-Himyerî, *Şemsu’l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi’l-‘Arab min el-Kulûm*, 6/3865; Zemaḥşerî, 1/568.

etmekte ve mutâva‘a özelliği taşımaktadır.⁸⁵ Bu yönüyle **إِنْصِيَّاح**, anlam bakımından **إِنْشِقَاق** kavramıyla yakın bir semantik alana dâhil olmakta; özellikle “yarılma ve bölünme” olgularını vurgulayan bir kullanım göstermektedir. Bununla birlikte, kelimenin bu anlamı nadir ve daha çok teşbihî bir nitelik taşımaktadır.

1.3.7. تَمَايَز Kelimesi

تَمَايَز kelimesi, **م-ي-ز** kökünden iştikâk etmiş olup **تَمَايَز** fiilinin mastarıdır. Lugatte “ayrışmak, farklılaşmak, birbirinden ayırt edilir hale gelmek” anlamlarına gelir.⁸⁶ Bazı tefsirlerde, özellikle ahiret sahneleri bağlamında bu fiil **إِنْشَقَّ** kelimesinin manasını açıklarken kullanılmış, “parçaların birbirinden ayrışması” şeklinde yorumlanmıştır. Nitekim İbn Abbas (ö.68/687-88) bu kelimeye “parçalanmak ve cehennem bölümlerinin birbirinden ayrılması” anlamlarını vermiştir.⁸⁷ Bu bağlamda **تَمَايَز** kelimesi, **إِنْشِقَاق** kavramıyla aynı semantik alanı paylaşmakta olup, özellikle ayrışma ve parçalanma olgusunu vurgulayan bir yakınlık göstermektedir.

1.3.8. اسْتِطَار Kelimesi

اسْتِطَار kelimesi, **ط-ي-ر** kökünden iştikâk etmiş olup mastardır.⁸⁸ Lugatte “dağılıp yayılmak, ayrılmak, parça parça olmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁸⁹ İnşikâk kavramıyla kök bakımından doğrudan bir ilişkisi bulunmamakla birlikte, anlamsal açıdan yakınlık göstermektedir. Nitekim bazı kaynaklarda bu kelimenin, özellikle “yarılma sonrasında ortaya çıkan dağılma ve yayılma” olgusunu ifade etmek üzere kullanıldığı görülmektedir.⁹⁰ Bu bağlamda **اسْتِطَار** kelimesi **إِنْشِقَاق** ile tam bir eş anlamlılık taşımamakta; ancak aynı bağlamda kullanıldığında, bir olayın iki farklı aşamasını yansıtan semantik bir yakınlık arz etmektedir.

⁸⁵ Zebidî, *Tâcu'l-‘Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 6/557.

⁸⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arâbiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 3/2144.

⁸⁷ Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali İbn Lütfullah el-Hüseyni el-Buhari el-Kınnevcî, *Fethu'l-Beyan fi Mekasidi'l-Kur'an* (Beyrut: el-Mektebetu'l-‘Asriyye, 1412), 14/235.

⁸⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arâbiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 2/1430.

⁸⁹ Neşvân el-Himyerî, *Şemsu'l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-‘Arab min el-Kulûm*, 7/4210; İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 4/513.

⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 10/181.

1.3.9. التَّقَتُّ Kelimesi

التَّقَتُّ kelimesi ف-ت-ت kökünden iştikâk etmiş olup تَقَتَّ fiilinin mastarıdır. Lugatte “parçalanmak, parçalara ayrılmak, kırılmak” gibi anlamlara gelmektedir.⁹¹ İnşikâk kavramıyla kök bakımından herhangi bir bağlantısı bulunmamakla birlikte, anlam bakımından belirli bir yakınlık söz konusudur. Özellikle parçalanma ve çözülme olgularını ifade etmesi yönüyle, kıyamet tasvirlerinde yer alan “göğün yarılması” sahneleriyle benzer bir semantik alanda değerlendirilebilir. Bununla birlikte, التَّقَتُّ kelimesi doğrudan اِنْشِقَاق kavramının eş anlamlısı değil, daha çok anlam yakınlığı taşıyan bir kullanımdır.

1.3.10. تَفَرَّى Kelimesi

تَفَرَّى kelimesi ف-ر-ي kökünden iştikâk etmiş olup تَفَرَّى fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, parçalanma” anlamına gelmektedir.⁹² Klasik kaynaklarda bu mastar, zaman zaman اِنْشِقَاق mastarı ile aynı bağlamda zikredilmiştir.⁹³ Her ne kadar kök bakımından farklı olsalar da اِنْفِرَاء ve تَفَرَّى mastarları, ifade ettikleri “yarılma/çatlama” anlamı sebebiyle اِنْشِقَاق ile semantik yakınlık arz etmektedir. Ancak bu yakınlık, onları tam murâdif yapmamakta; yalnızca yakın anlamlı mastarlar arasında değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır.

1.3.11. بَضَعَ Kelimesi

بَضَعَ kelimesi, ب-ض-ع kökünden iştikâk etmiş olup, بَضَعَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “kesmek, parçalamak ve yarılmak”⁹⁴ anlamlarına gelmektedir. Bu kökten türeyen

⁹¹ Zeynuddîn Ebû ‘Abdu’llâh Muḥammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkâdir el-Ḥanefî er-Râzî, *Muḥtârû’s-Şihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muḥammed (Beyrut; Sayda: ed-Dâru’n-Nemûzeciyye, 1420), 233; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1663.

⁹² er-Râzî, *Muḥtârû’s-Şihâh*, 239; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/153.

⁹³ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît* (Darü’d-Da’va, 1972), 2/687; Muhammed el-Amin el-Ḥarari, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut-Lübnan: Daru Davkun- Necat, 1421), 17/164; Muhyiddin b. Ahmed b. Mustafa b. Yusuf Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu* (Dimaşk; Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1415), 6/84.

⁹⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/213; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 8/15.

fiil sîgalarının kullanımı yaygın olmamakla birlikte, mastarın ifade ettiği anlam **إِنْشِقَاق** mastarının semantik alanıyla yakınlık göstermektedir.⁹⁵ Ancak kullanım sahası sınırlı olduğundan **بَضْع** mastarı tam murâdif değil, yalnızca yakın anlamlı mastarlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.12. **إِنْفِقَاع** Kelimesi

إِنْفِقَاع kelimesi, **ف-ق-ع** kökünden iştikâk etmiş olup **إِنْفَقَعَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “patlamak, yarılmak, kopmak, şiddetle açılmak”⁹⁶ gibi anlamlara gelmektedir. Klasik kaynaklarda bu mastar, zaman zaman **إِنْشِقَاق** mastarıyla aynı semantik alanda zikredilmiştir.⁹⁷ Bununla birlikte aralarında belirgin bir nüans vardır: **إِنْشِقَاق** kelimesi daha genel bir “yarılma/çatlama”yı ifade ederken, **إِنْفِقَاع** kelimesi daha çok ani ve şiddetli bir “patlayarak yarılmak”ı anlatır. Bu sebeple tam murâdif değil, yalnızca yakın anlamlı mastarlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.13. **الشَّتْر** Kelimesi

الشَّتْر kelimesi **ش-ت-ر** kökünden iştikâk etmiş olup **شَتَرَ** fiilinin mastarıdır.⁹⁸ Lugatte “bölünme, yarıma, kesilme”⁹⁹ gibi anlamlara gelmektedir. Bu yönüyle **إِنْشِقَاق** kelimesiyle semantik yakınlık göstermektedir. Ancak tam murâdif değildir; aralarındaki benzerlik daha çok bağlamdan kaynaklanan bir anlam yakınlığı olarak değerlendirilebilir.

1.3.14. **التَّصُّوُّح** Kelimesi

⁹⁵ er-Râzî, *Muhtâru's-Sıhâh*, 1/35.

⁹⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-Ayn*, 1/177; Reinhart Dûzî, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-Arabiyye*, 8/100; el-Firûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît*, 748; Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1173; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1731.

⁹⁷ Abdülhamîd Câsim Ahmed Câsim el-Bilâlî, *el-Beyân fî Medâhili's-Şeytân* (Beyrut: Mü'essesetü'r-Resâle, 1406), 90.

⁹⁸ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1164.

⁹⁹ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemu'l-Vasît*, 1/472; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 12/131; Neşvân el-Himyârî, *Şemsu'l-Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-Arab min el-Kulûm*, 6/3375.

التَّصَوُّح kelimesi ص-و-ح kökünden iştikâk etmiş olup تَصَوَّح fiilinin mastarıdır. Lugatte “yırtılmak, kuruyup çatlamak, yarılmak”¹⁰⁰ anlamlarına gelmektedir. تَصَوَّح fiili, özellikle bitkinin kuruyarak çatladığı aşamayı ifade eder.¹⁰¹ انْشَقَّ ise bu çatlamanın bir yönü veya sonucu olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle tam murâdif sayılmayıp, aynı olayın farklı safhalarını ifade etmeleri sebebiyle anlam yakınlığı oluşturan mastarlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.15. الشَّرَم Kelimesi

الشَّرَم kelimesi, ش-ر-م kökünden türemiş olup شَرَم fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarma, kesme, yarık”¹⁰² anlamlarına gelir. Lugatlerde “شَرَّمَهُ فَتَشَرَّم” (onu parçaladı, o da parçalandı) örnekleri geçmektedir. Örneğin Ebû Kays b. el-Eslet’in Habeşlileri ve fili tasvir ettiği beytinde şu şekilde geçer: “وَقَدْ شَرَّمُوا جِلْدَهُ فَأَنْشَرَمَ” (derisini yardılar, o da yarıldı).¹⁰³

Ayrıca الشَّارِم hedef tahtasının yanını yaran ok için kullanılırken التَّشْرِيم “parçalama, yarma” mânasındadır. تَشَرَّم fiili “parçalanmak, çatlamak, yarılmak” anlamına gelmektedir.¹⁰⁴ Tarihî rivayetlerde ise Ebrehe’nin burnu taşla yarıldığı için ona “el-Eşram” lakabı verilmiştir.¹⁰⁵

الشَّرَم mastarı, “yarılma/çatlama” anlamı taşıdığı için انْشَقَّ mastarıyla semantik yakınlık arz eder. Ancak kullanım alanı daha çok somut yarıklar ve kesiklerle sınırlıdır. Dolayısıyla tam murâdif değil, bağlam yönünden anlam yakınlığı bulunan bir mastardır.

1.3.16. انفلاق Kelimesi

¹⁰⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 5/108.

¹⁰¹ Neşvân el-Hîmyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, 6/3866.

¹⁰² Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1196; Neşvân el-Hîmyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, 6/3451.

¹⁰³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/321.

¹⁰⁴ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu'cemü'l-Vasît*, 1/481.

¹⁰⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 32/461.

انْفَلَقَ kelimesi ف-ل-ق kökünden istikâk etmiş olup انْفَلَقَ fiilinin mastarıdır. Lügate “çatlamak, yarılmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁶ Klasik sözlüklerde bu kökün temel anlamı, bir şeyin ikiye ayrılması ve arada açıklık meydana gelmesi olarak açıklanır; örneğin “انْفَلَقَ الْحَجَرُ” (taş yarıldı) ifadesi zikredilir. Ayrıca aynı kökten türeyen “الْفَلَقُ” kelimesi, karanlığın sabahla yarılmaya sebebiyle “sabah” manasında kullanılmıştır.¹⁰⁷ Bu örnekler, kökün yalnızca somut yarılmaya değil, kozmik ve metaforik bağlamlarda da işlendiğini göstermektedir.

Bazı kaynaklarda انْفَلَقَ fiili açıklanırken انْشَقَّ fiiliyle aynı anlamda zikredilmiştir.¹⁰⁸ Ancak semantik açıdan aralarında ince bir fark vardır: انْفَلَقَ daha çok somut ve fizikî yarılmaya için kullanılırken, انْشَقَّ hem somut hem de göklerin/kozmetik düzenin yarılmaya gibi mecazî ve evrensel bağlamlarda kullanılmaktadır. Bu sebeple انْفَلَقَ mastarı, tam murâdif kabul edilmese de انْشَقَّ ile yakın anlamlı masterlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.17. انْفِلَاعَ Kelimesi

انْفِلَاعَ kelimesi, ف-ل-ع kökünden istikâk etmiş olup انْفِلَاعَ fiilinin mastarıdır. Lugatlerde “yarılma, açılma, çatlama”¹⁰⁹ anlamlarına gelmektedir. Klasik kaynaklarda “تَشَقَّقَ فَتَفْلَعُ فَتَفْلَعُ” ifadesiyle انْفِلَاعَ ve تَفْلَعُ masterlarının birbirlerinin yerine kullanıldığı zikredilmiştir.¹¹⁰ Ayrıca “الْفَلْعَةُ” kelimesi hörgüçten kopan parça için, “تَفْلَعَتْ” ifadesi kavunun çatlayıp yarılmaya için kullanılmıştır.¹¹¹ Bu örnekler, kökün temel anlamının “yarılma ve parçalanma” olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu yönüyle انْفِلَاعَ mastarı, “yarılma/çatlama”yı ifade eden انْشَقَّ mastarıyla semantik yakınlık arz eder. Ancak kullanım alanı daha çok somut nesnelerin çatlamasıyla sınırlı kalırken, انْشَقَّ hem somut hem de kozmik bağlamlarda (örneğin göğün yarılmaya)

¹⁰⁶ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1178.

¹⁰⁷ İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luğa*, 4/452.

¹⁰⁸ el-Ĥarari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 20/238; Abdülhamîd Ömer Ahmed Muhtar, *Mu'cem'us-Savab'il-Luğavi Delil'ül-Müsakkef'il-Arabî* (Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1429), 1/166.

¹⁰⁹ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1178.

¹¹⁰ Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 2/245; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 11/53.

¹¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/256.

kullanılmaktadır. Dolayısıyla tam murâdif değil, yakın anlamlı masterlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.18. اِنْزَال Kelimesi

اِنْزَال kelimesi ب-ز-ل kökünden iştikâk etmiş olup اِنْزَلَ fiilinin mastarıdır. Lugate “yarılma, çatlamak” gibi anlamlara gelmektedir.¹¹² Klasik kaynaklarda اِنْزَلَ fiiline anlam verilirken kimi zaman اِنْشَقَّ ile birlikte zikredilmiş ve bu iki masterın aynı semantik alanda değerlendirildiği görülmektedir.¹¹³

Bu yönüyle اِنْزَال, “yarılma/çatlama”yı ifade eden اِنْشَقَّ mastarıyla anlam bakımından yakınlık gösterir. Ancak اِنْزَال daha çok somut yarılma olaylarını tasvir ederken, اِنْشَقَّ hem somut hem de kozmik bağlamlarda (örneğin göğün yarılması) kullanılmaktadır. Bu sebeple tam murâdif değil, yakın anlamlı masterlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.19. اِنْكَسَار Kelimesi

اِنْكَسَار kelimesi ك-س-ر kökünden iştikâk etmiş olup, اِنْكَسَرَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “kesilmek, yarılmak”¹¹⁴ anlamlarına gelmektedir. Klasik kaynaklarda bu master bazen اِنْشَقَّ mastarıyla aynı semantik alanda zikredilmiştir.¹¹⁵ Bununla birlikte اِنْكَسَار daha çok “kırılma ve parçalanma” vurgusu taşıırken, اِنْشَقَّ “yarılma ve çatlama” boyutunu öne çıkarır. Dolayısıyla iki master arasında semantik bir yakınlık bulunmakla beraber, tam murâdif olarak değil, yakın anlamlı masterlar arasında değerlendirilmesi uygun görünmektedir.

1.3.20. قَصْف Kelimesi

¹¹² Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/201.

¹¹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 11/53; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 28/77.

¹¹⁴ Ebû ‘Abdullâh Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Omer el-Mahzûmî el-İskenderî İbnu’d-Demâminî, *Meşâbîhu’l-câmi’*, thk. Nûruddîn Tâlib (Suriye: Dâru’n-Nevâdir, 1430), 6/421; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1932.

¹¹⁵ Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *el-Mecmu‘ Şerhu’l-Muhezzeb* (Kahire: Matbaatu’t-Tadâmun el-İhvânî, 1344), 1/257.

قَصَفَ kelimesi ق-ص-ف kökünden iştikâk etmiş olup **قَصَفَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “kırılmak, çatlama, yarılmak”¹¹⁶ anlamlarına gelmektedir. Klasik kaynaklarda bu mastara yer verilirken, zaman zaman **اِنْشِقَاق** mastarıyla aynı bağlamda zikredildiği görülmektedir.¹¹⁷ Bununla birlikte **قَصَفَ**, daha çok kırılma ve parçalanma boyutuna işaret ederken; **اِنْشِقَاق** yarıma ve çatlamayı daha genel ve kuşatıcı biçimde ifade etmektedir. Dolayısıyla iki mastar arasında semantik yakınlık vardır; fakat tam murâdif olarak değil, yakın anlamlı mastarlar arasında değerlendirilmelidir.

1.3.21. اِنْفِصَامَ Kelimesi

اِنْفِصَامَ kelimesi ف-ص-م kökünden iştikâk etmiş olup **اِنْفِصَمَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “çatlama, yarıma, kırılma” anlamlarına gelmektedir.¹¹⁸ **اِنْفِصَمَ** “bir şeyin tamamen ayrılmadan kırılması” olarak tanımlanmış, **اِنْفِصَامَ** ise hem kırılma hem de kopma mânasında kullanılmıştır.¹¹⁹ Nitekim Kur’ân’da geçen **لَا اِنْفِصَامَ لَهَا**¹²⁰ ifadesi de bu semantiği yansıtmaktadır. Bu yönüyle **اِنْفِصَامَ**, “yarılma/çatlama”yı ifade eden **اِنْشِقَاق** mastarıyla yakınlık arz eder. Ancak **اِنْفِصَامَ** daha çok “kopma ve kırılma” boyutunu öne çıkarırken, **اِنْشِقَاق** daha genel bir “yarılma ve çatlama”yı ifade etmektedir. Dolayısıyla iki mastar arasında semantik yakınlık söz konusudur; bununla beraber tam murâdif olarak değerlendirilmemesi gerektiği söylenebilir.

1.3.22. اِرْتَجَسَ Kelimesi

اِرْتَجَسَ kelimesi ر-ج-س kökünden iştikâk etmiş olup **اِرْتَجَسَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “şiddetli sarsıntı, yerin titremesi, çatlama, yarıma” anlamlarına gelmektedir.¹²¹ Bazı kaynaklarda **اِرْتَجَسَ** fiiline anlam verilirken **اِنْشَقَّ** fiiliyle yakın bağlamlarda

¹¹⁶ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, 1/845; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 9/283.

¹¹⁷ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 24/261.

¹¹⁸ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1715; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 33/209.

¹¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 12/453.

¹²⁰ Bakara 2/256

¹²¹ Ebû'l-Ferec 'Alî b. İbrâhîm b. Aḥmed Nûreddîn b. Burhâneddîn el-Ḥalebî, *İnsânu'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1427), 1/105.

zikredildiği görülmektedir.¹²² Bu bilgiler ışığında değerlendirecek olursak, اِنْجَاس doğrudan “yarılma”yı değil, daha çok şiddetli bir sarsıntı sonucunda meydana gelen çatlama veya yarılma sürecini ifade ettiği söylenebilir. Bu sebeple tam murâdif olmasada, semantik yakınlığı sebebiyle اِنْشِقَاق mastarıyla aynı alan içerisinde değerlendirilebilir.

1.3.23. اِنْخِرَام Kelimesi

اِنْخِرَام kelimesi خ-ر-م kökünden iştikâk etmiş olu اِنْخَرَم fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak, kopmak, delinmek, kesilmek”¹²³ anlamlarına gelmektedir. Klasik kaynaklarda bu mastar, kimi zaman اِنْشِقَاق mastarıyla aynı bağlamda zikredilmiş; özellikle “yarılma/çatlama” mânası bakımından semantik yakınlık göstermiştir.¹²⁴ Bununla birlikte اِنْخِرَام daha çok kopma ve delinme yönünü öne çıkarırken, اِنْشِقَاق daha genel bir “yarılma ve çatlama”yı ifade eder. Dolayısıyla iki mastar arasında belirgin bir semantik yakınlık vardır; fakat tam murâdif olarak değerlendirilmemelidir.

1.3.24. اِنْضِمَاع Kelimesi

اِنْضِمَاع kelimesi ض-م-غ kökünden türemiş etmiş olup اِنْضَمَّ fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, çatlama” anlamlarına gelmektedir.¹²⁵ Yapılan kaynak taramalarında bu fiil ve mastarının oldukça sınırlı bir kullanım alanına sahip olduğu görülmektedir. Bununla birlikte ifade ettiği anlam bakımından اِنْشِقَاق mastarıyla semantik yakınlık arz etmektedir. Her iki mastar da “yarılma” eylemini ifade etmekte; ancak اِنْشِقَاق daha yaygın ve çeşitli bağlamlarda kullanılırken, اِنْضِمَاع oldukça nadir ve sınırlı kullanımıyla dikkat çekmektedir. Bu sebeple tam murâdif olarak değil, yakın anlamlı mastarlar arasında değerlendirilebilir.

¹²² Muhammed b. Yûsuf eş-Şâlihî eş-Şâmî eş-Şâmî, *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*, thk. 'Âdil Ahmed, 'Alî Muhammed Mu'avvið (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414), 1/200.

¹²³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/636; Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 398.

¹²⁴ er-Râzî, *Muhtâru's-Sıhâh*, 90.

¹²⁵ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 22/538.

1.3.25. اِفْتَرَقَ Kelimesi

اِفْتَرَقَ kelimesi ف-ر-ق kökünden türemiş olup اِفْتَرَقَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “ayrılma” anlamına gelmektedir. Aynı kökten türeyen فَرَّقَ fiili ise “ayırmak, bölmek, yarmak” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.¹²⁶ Dil âlimlerinden İbn Fûrek el-İsfahânî (ö. 406/1015), “her اِنْشِقَاقِ ifadesinin içinde bir اِفْتَرَقَ manası bulunduğunu, fakat her اِفْتَرَقَ ifadesinin اِنْشِقَاقِ anlamını taşımadığını” ifade etmiştir. Bu değerlendirme, iki master arasında birebir eş anlamlılık bulunmadığını gösterse de¹²⁷ belirli bağlamlarda semantik yakınlık ilişkisi olduğu söylenebilir.

1.3.26. الشَّرَجُ Kelimesi

الشَّرَجُ kelimesi ش-ر-ج kökünden istikâk etmiş olup lugatlerde “yarılma, çatlama” anlamlarına gelmektedir.¹²⁸ Bu yönüyle اِنْشِقَاقِ mastarıyla semantik benzerlik taşımaktadır. Bununla birlikte اِنْشِقَاقِ daha çok soyut veya geniş kapsamlı “yarılma, bölünme” anlamlarını ifade ederken, الشَّرَجُ daha çok somut ve fiziksel yarılma veya çatlaklıkları tanımlar.¹²⁹ Dolayısıyla iki master arasında tam murâdiflik söz konusu olmasa da belirli bağlamlarda anlamsal kesişme olduğu söylenebilir.

1.3.27. اِنْضَرَجَ Kelimesi

اِنْضَرَجَ kelimesi ض-ر-ج kökünden istikâk etmiş olup اِنْضَرَجَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, açılma, ayrılma, uzaklaşma”¹³⁰ anlamlarına gelmektedir. Bazı kaynaklarda bu master açıklanırken اِنْشِقَاقِ ile benzer bağlamlarda kullanıldığı görülmektedir.¹³¹ Bu sebeple اِنْضَرَجَ mastarı, tam murâdif olmamakla birlikte, اِنْشِقَاقِ mastarıyla belirli bağlamlarda semantik yakınlık göstermektedir.

¹²⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1697.

¹²⁷ İbn Fûrek, *Tefsîru İbn Fûrek (Min Evveli Sûreti’l-Mu‘minîn Âhiri Sûrati’s-Secde)*, 3/180.

¹²⁸ İbnu’s-Sikkî, *İslâhu’l-Manţık*, 63.

¹²⁹ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 6/60.

¹³⁰ Ebû’l-Kâsım İsmail b. ‘Abbâd et-Tâlikânî es-Sâhib, *el-Muhîd fî’l-Luğa* (Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1414), 6/440; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 6/570; İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît*, 537; Ezherî, *Tehzibu’l-Luğa*, 1/293.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/314.

1.3.28. انفراج Kelimesi

انفراج kelimesi ف-ر-ج kökünden istikâk etmiş olup انفرج fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, açılma, çatlama” anlamlarına gelmektedir.¹³² Bu mastarın başka anlam alanları da bulunmakla birlikte, burada yalnızca konuyla bağlantılı olan “yarılma/çatlama” mânası ele alınmıştır. Bazı kaynaklarda انفرج fiili açıklanırken انشق fiiliyle aynı bağlamda kullanıldığı görülmektedir.¹³³ Bu sebeple انفراج mastarı, tam murâdif olmamakla birlikte, انشقاق mastarıyla belirli bağlamlarda semantik yakınlık göstermektedir.

1.3.29. انبجاج Kelimesi

انبجاج kelimesi ب-ع-ج kökünden türemiş olup انبجاج fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılma, açılma” anlamlarına gelmektedir.¹³⁴ Bazı kaynaklarda bu mastar, açıklanırken انشقاق mastarıyla aynı bağlamda zikredilmiş ve iki mastar arasında semantik yakınlık kurulmuştur.¹³⁵ Ancak انبجاج daha çok somut nesnelerin açılma veya yarılma fiilini ifade ederken, انشقاق hem somut hem de kozmik/sosyolojik bağlamlarda kullanılır. Bu nedenle, tam murâdif olmamakla birlikte, anlam bakımından yakınlık arz eden mastarlar arasında değerlendirilebilir.

1.3.30. انفصاخ Kelimesi

انفصاخ kelimesi, ف-ض-خ kökünden istikâk etmiş olup انفصخ fiilinin mastarıdır. Lugatte “şiddetli biçimde yarılmak, patlayarak açılmak, içten dışa doğru parçalanmak”

¹³² Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1684.

¹³³ Ebu Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman bin Salih bin Hamad bin Muhammed bin Hamad bin İbrahim el-Bassam, *Tavdihu’l-Ahkam min Buluğu’l-Maram* (Mekke: Mektebetü’l-Esedi, 1423), 1/478; Ebû’l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Hamevî el-Feyyûmî, *el-Mişbâhu’l-Munîr fî Garibi’ş-Şerhi’l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetü’l-‘İlmiyye, ts.), 1/319.

¹³⁴ el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhîr*, 1/181; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 5/424; Neşvân el-Himyerî, *Şemsu’l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi’l-‘Arab min el-Kulûm*, 1/576.

¹³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/214.

anlamlarına gelmektedir.¹³⁶ Bu master, anlam alanı bakımından **اِنْشِقَاق** masterıyla benzerlik göstermektedir.¹³⁷ Ancak aralarında bir nüans vardır: **اِنْفِصَاخ** genellikle ani ve içten gelen bir kuvvetle gerçekleşen şiddetli yarılmayı ifade ederken, **اِنْشِقَاق** daha genel bir “yarılma/çatlama”yı karşılamaktadır. Dolayısıyla iki master arasında tam murâdiflik değil, belirli bağlamlarda semantik yakınlık ve örtüşme söz konusudur.

Yakın anlamlı kelimelerin araştırıldığı bu bölümde inşikâk kavramıyla doğrudan örtüşmeyen, ancak anlam bakımından güçlü benzerlikler taşıyan yirmi dokuz yakın anlamlı kelime tespit edilmiştir. Bu kelimeler, “yarılma, parçalanma, çatlama, bozulma” gibi ortak temalar etrafında toplanmakta; tam murâdif olmamakla birlikte, bağlama göre inşikâk kavramını destekleyici ve tamamlayıcı bir işlev üstlenmektedir. Böylece inşikâkın semantik alanı, yalnızca eş anlamlılarla değil; yakın anlamlıların da katkısıyla daha esnek, katmanlı ve geniş bir çerçevede ortaya konmuştur. Bu durum, kelimenin Kur’ân’daki kullanım çeşitliliğini anlamada metodolojik bir zenginlik sağlamaktadır.

1.4. İNŞİKÂK KELİMESİNİN ZİT ANLAMLARI

اِنْشِقَاق kelimesi lugatte “yarılmak, parçalanmak, bölünmek” gibi anlamlara gelmekte ve özellikle göğün veya herhangi bir şeyin ikiye ayrılması durumunu ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu anlam alanı dikkate alındığında, kelimenin zıt anlamlısı olarak birleşme, bütünleşme, kapanma ve bütünü yeniden tekleşmesi gibi mânaları ifade eden kavramlar zikredilebilir. Ancak klasik Arapça kaynaklarda **اِنْشِقَاق** masterının doğrudan karşıtı olarak tespit edilmiş zıt anlamlı kelimeye rastlanmamaktadır. Bu mevzudaki Türkçede kaynaklarda da aynı durum söz konusudur. Dolayısıyla burada zikredilecek kelimeler, mutlak bir zıtlık değil, yalnızca **اِنْشِقَاق** masterının ifade ettiği ‘yarılma/çatlama’ anlamının karşıtı bağlamlarda kullanılan kavramlardır.

¹³⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 3/45; Ezherî, *Tehzîbu'l-Luğa*, 7/55; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye*, 1/429.

¹³⁷ Ebû'l-Fezâil Radıyyüddîn (Radî) Hasen b. Muhammed b. Hasen es-Sâğânî, *et-Tekmile ve'z-zeyl ve's-sıla li-kitâbi Tâci'l-luğa ve Şihâhi'l- 'Arabiyye li'l-Cevherî*, thk. Abdüla'lim et-Tahâvî vd. (Kahire: Daru'l Fikr, ts.), 2/167.

1.4.1. اِتِّحَاد Kelimesi

اِتِّحَاد kelimesi, و-ح-د kökünden iştikâk etmiş olup اِتَّحَدَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “birleşmek, tek bir yapı haline gelmek, bütünleşmek” anlamlarına gelmektedir.¹³⁸ Birden fazla unsurun bir araya gelerek birlik oluşturmalarını ifade etmesi yönüyle اِنْشِقَاق mastarının karşıt anlam alanına dâhil edilebilir. Ancak iki kelime arasında mutlak bir zıtlık ilişkisi kurmak mümkün değildir; daha çok bağlama bağlı olarak karşıt anlamlılık söz konusudur.

1.4.2. اِجْتِمَاع Kelimesi

اِجْتِمَاع kelimesi ج-م-ع kökünden iştikâk etmiş olup اِجْتَمَعَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “toplanma, bir araya gelme, birleşme” anlamlarına gelmektedir.¹³⁹ Bu mastar, parçaların veya unsurların bir araya gelip bütünleşmesini ifade eder. Bu yönüyle, “ayrılma, yarıma, bölünme” mânalarına gelen اِنْشِقَاق mastarına bağlamsal olarak karşıt anlam taşır. Ancak burada da mutlak bir zıtlık söz konusu değildir; çünkü اِجْتِمَاع daha çok sosyal ve toplumsal bağlamlarda “bir araya gelme/toplanma”yı vurgularken, اِنْشِقَاق hem kozmik hem fizikî “yarılma/bölünme”yi ifade eder. Dolayısıyla iki mastar arasında bağlamsal karşıtlık ilişkisi kurulabilir. Bu mastar, bireysel veya fizikî unsurların birleşmesini ifade etmez; daha çok toplulukların veya parçaların bir araya gelişini anlatır.

1.4.3. اِلْتِمَام Kelimesi

اِلْتِمَام kelimesi ل-أ-م kökünden iştikâk etmiş olup اِلْتَمَأَ fiilinin mastarıdır. Lugatte “bir araya gelmek, kaynaşmak, toplanmak, iyileşmek” anlamlarına gelmektedir.¹⁴⁰ Özellikle yara veya çatlağın kapanıp birleşmesini ifade etmesi dikkat çekicidir. Bu yönüyle اِلْتِمَام, “yarılmak, parçalanmak, bölünmek” mânalarına gelen اِنْشِقَاق mastarına bağlamsal olarak karşıt bir anlam taşır. Bununla birlikte, iki mastar arasında mutlak bir

¹³⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2410.

¹³⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/393.

¹⁴⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1984.

zıtlık ilişkisi değil, bağlamdan doğan bir karşıtlık söz konusudur. **التَّام** daha çok tıbbî/bedensel bağlamlarda yara ve çatlakların kapanmasını ifade eder.

1.4.4. **التَّحَام** Kelimesi

التَّحَام kelimesi **ل-ح-م** kökünden istikâk etmiş olup **التَّحَمَّ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “iyileşmek, kenetlenip birleşmek, birbirine karışmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁴¹ Özellikle yara veya parçaların kaynaşıp bütünleşmesini ifade etmesi bakımından dikkat çekicidir. Bu yönüyle **التَّحَام**, “ayrılmak, parçalanmak, bölünmek” mânalarına gelen **انْشِقَاق** kelimesinin karşıt anlam sahasında değerlendirilebilir. Ancak aralarındaki ilişki mutlak bir zıtlıktan ziyade bağlama dayalı karşıtlıktır. **التَّحَام** ise parçaların kaynaşarak bütünleşmesini, özellikle de sosyal veya fizikî bağlamlarda kenetlenmeyi ifade eder.

1.4.5. **التَّصَاق** Kelimesi

التَّصَاق kelimesi **ل-ص-ق** kökünden istikâk etmiş olup **التَّصَقَّ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “tutunma, bağlanma, yapışma” anlamlarına gelmektedir.¹⁴² Bu mastar, parçaların ayrılmasını ifade eden **انْشِقَاق** mastarının karşıt anlam sahasında değerlendirilebilir. Bununla birlikte, aralarındaki ilişki mutlak bir zıtlık olmayıp, bağlama bağlı olarak “ayrılma – yapışma” ekseninde ortaya çıkan semantik karşıtlıktır. **التَّصَاق** daha çok fiziksel yapışmayı, yani nesnelerin birbirine temas ederek ayrılmamasını ifade eder.

1.4.6. **اتِّصَالَ** Kelimesi

اتِّصَالَ kelimesi **و-ص-ل** kökünden istikâk etmiş olup **اتَّصَلَ** fiilinin mastarıdır. Lugatte “birleşme, bağlanma, ulaşma” anlamlarına gelmektedir.¹⁴³ Bu mastar, parçaların ayrılması anlamına gelen **انْشِقَاق** mastarının karşıt anlam sahasında değerlendirilebilir. Ancak aralarındaki ilişki mutlak bir zıtlık değil; bağlama bağlı olarak ortaya çıkan

¹⁴¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2000.

¹⁴² Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2011.

¹⁴³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2449.

“ayrılma - birleşme” ekseninde semantik karşıtlıktır. **اتِّصَالَ** ise soyut veya somut bağlamda ‘bağlantı kurma, birleşme, ulaşma’ manasını taşır. Bu yönüyle **التَّصَاق** kelimesinden ayrılır.

Sonuç olarak, bu başlık altında toplam altı kelimenin inşikâk kavramıyla bağlamsal zıtlık ilişkisi taşıdığı belirlenmiştir. Bu kelimeler mutlak bir karşıtlık kurmamakta; daha çok “birleşme–ayrılma, kapanma–yarılma” ekseninde anlam alanı oluşturmaktadır. Dolayısıyla zıt anlamlıların incelenmesi, inşikâkın semantik sınırlarını karşıt kavramlar üzerinden daha belirgin biçimde ortaya koymakta ve kavramın anlam evreninin iki uçlu yapısını göstermektedir.

1.5. İSTİSNAÎ VE YANLIŞ NİSPET EDİLEN KULLANIMLAR

Bu bölümde, klasik Arapça lügatlerde **انْشِقَاق** kavram alanıyla ilişkili gibi görünse de, aslında sahih köklere dayanmayan veya yanlış yazım sonucu kaydedilen kullanımlar ele alınacaktır. Bu tür ifadeler, semantik açıdan “yarılma/çatlama” fiilî hareketine yaklaşılar bile, klasik kaynaklarda sahih murâdifler arasında zikredilmemiştir. Dolayısıyla burada yer alan örnekler, çalışmanın bütünlüğü açısından yalnızca istisnaî kayıtlar olarak tanıtılmaktadır.

1.5.1. **انْقَطَعَ** İfadesi

انْقَطَعَ şeklindeki kullanım, sözlüklerde “kesilmek, yarılmak, yırtılmak”¹⁴⁴ anlamlarıyla zikredilmiş gibi görünmekle birlikte, Arapçada müstakil ve sahih bir fiil değildir. Bu ifade muhtemelen **انْقَطَعَ** fiilinin yanlış yazımıdır. Nitekim Arapça lügatlerde geçen sahih şekil **انْقَطَعَ** olup “kesilmek, sona ermek, kopmak”¹⁴⁵ anlamlarına gelir. Bu fiil, hem somut bağlamlarda (örneğin yolun kesilmesi, bağın kopması), hem de mecazî bağlamlarda (ümitlerin sona ermesi, konuşmanın kesilmesi) kullanılır.

¹⁴⁴ Reynhârt Dûzî, *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*, 8/305.

¹⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 8/279.

Dolayısıyla **انْقَطَعَ** müstakil bir fiil olarak kabul edilmez; doğru biçimi **انْقَطَعَ** dır ve anlam itibariyle “yarılmak/çatlamak” değil, daha çok “kesilmek, sona ermek, kopmak” semantiğine işaret eder.

1.5.2. طَرَشَق Kelimesi

طَرَشَق kelimesi, klasik Arap lugatlerinde köklü bir mastar veya fiil olarak yer almaz. Daha çok ses taklidine (onomatopoetik) dayalı bir lafız olup “çatlamak, yarılmak, patlamak”¹⁴⁶ anlamlarıyla nakledilmiştir. Bu yönüyle **انْشِقَاق** mastarının ifade ettiği “yarılma/çatlama” semantiğine yakınlık gösterse de sahih murâdifleri arasında sayılmamıştır. Bu nedenle **طَرَشَق**, yalnızca istisnâ bir kayıt olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁷

1.5.3. انْفِيَاء Kelimesi

انْفِيَاء kelimesi yaygın olarak kullanılan bir kelime değildir. **ف-ي-أ** veya **ف-أ-و** fiil kökünden istikâk etmiş olup “açılmak, genişlemek, yarılmak, ayrılmak”¹⁴⁸ gibi anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda **انْفِيَاء** kelimesi **انْشِقَاق** kelimesiyle tam murâdif olmayıp, anlam bakımından yakınlık arz eden bir mastar olarak değerlendirilebilir.

1.5.4. انْفِنَادُ Kelimesi

انْفِنَادُ kelimesi **ف-أ-ي** kökünden istikak etmiş olup **انْفَأَى** fiilinin mastarıdır. Lugatte “yarılmak”¹⁴⁹ anlamına gelmektedir. Ancak bu kelimenin, klasik kaynaklar içerisinde yalnızca tek bir eserde kullanıldığı görülmektedir. Her ne kadar anlam bakımından **انْشِقَاق** kelimesiyle eş anlamlı şekilde kullanılmış olsa da geçtiği metinde

¹⁴⁶ Ahmed bin İsmail bin Muhammed Teymur, *Mu‘cemu Teymûr el-Kebîr fî l-Elfâzi l-‘Âmmiyye*, thk. Dr. Hüseyin Nassâr (Kahire - Mısır: Dâru’l-Kutub ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 1422), 4/338; Reyhânât Dûzî, *Tekmiletu l-Me‘âcimi l-‘Arabiyye*, 7/39.

¹⁴⁷ Arapçada ses taklidine dayalı fiillere örnek olarak **فَعْتَعَة** zikredilir; bu kelime, silahların, kalkanların, kuru derilerin, taşların veya gök gürültüsünün çıkardığı sesi taklit eder. bk. İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 8/286. Bu örnek **طَرَشَق** kelimesinin benzer şekilde ses taklidî bir kök olarak değerlendirilebileceğini göstermektedir.

¹⁴⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/145; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri l-Kâmûs*, 39/207; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu l-Muhîr*, 1/1320; el-Ferâhîdî, *Kitâbu l-‘Ayn*, 8/407.

¹⁴⁹ Neşvân el-Hîmyerî, *Şemsu’l-‘Ulûm ve Devâu Kelâmi’l-‘Arab min el-Kulûm*, 8/5303.

mâzi fiil sîgasının zikredilmesi, kullanımında bir hata olabileceğini düşündürmektedir. Bir önceki maddede geçen **الإنفيا** kelimesiyle karıştırılmış olma ihtimali de bulunmaktadır. Buradan yola çıkarak **الإنفاد** kullanımının ya **الإنفيا** kelimesiyle karıştırıldığı ya da metin içi yazım hatasından kaynaklanmış olabileceği sonucuna varılabilir.

Sonuç olarak, bu başlıkta zikredilen örnekler, inşikâk kavramının sahih semantik alanına dâhil olmamakla birlikte, literatürde görülen yazım hataları veya tali kullanımların nasıl ayrıştırılması gerektiğini göstermesi bakımından önem taşımaktadır.

1.6. İNŞİKÂK KELİMESİNİN KLASİK KAYNAKLARDA KULLANILMASI

İnşikâk kelimesi, temel olarak “yarılma, parçalanma, ayrılma” anlamlarına gelir. Bu kelimenin Kur’ân-ı Kerim’de özellikle kıyamet günü ile ilgili âyetlerde kullanılması, onun farklı bağlamlardaki görünümünden bahsetmeyi mümkün kılar.

İnşikâk kelimesinin ifade ettiği “bölünme, ayrılma, parçalanma” hem cansız nesnelerin fiziki olarak yarılmasını hemde daha soyut anlamlar için kullanılabilir.

1.6.1. Kur’ân’da İnşikâk Kelimesinin Kullanımı

İnşikâk kelimesi **ش-ق-ق** kökünden iştikâk etmiştir. Bu fiil kökünden iştikâk eden kelimeler Kur’ân-ı Kerim’de yirmi sekiz yerde geçmektedir. Bu kullanımlarda “yarmak, yarılmak, çatlamak, parçalanmak, meşakkat, zorluk vermek, yarım, yarı, güçlük, yorgunluk, muhalefet etmek, ayrılık yapmak” gibi anlamlar öne çıkmaktadır.¹⁵⁰

إِنْشِقَاق mastarı ve bu kökten türeyen fiil biçimleri Kur’ân’da beş yerde geçmektedir. Bunların dördü mâzi, biri ise muzâri sîgasındadır. Kullanıldığı bağlamlarda özellikle Allah’ın kudretinin sınırsızlığı ve kıyamet alâmetleri vurgulanır.

¹⁵⁰ Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfrehes* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2016), 287; Ebu’l-Kâsım Hüseyin er-Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi’l-Kur’ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûd (Dimeşk: Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412), 459.

Meryem sûresinde geçen *تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْهُ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا* / “Neredeyse gökler parçalanacak, yer yarılacak, dağlar yıkılıp çökecektir!”¹⁵¹ âyeti, Allah’a çocuk isnad edilmesi gibi ağır bir şirke karşı kâinatın mecazî tepkisi olarak sunulmuştur.¹⁵² Kâmer sûresindeki *إِفْتَرَبَتِ السَّاعَةُ وَانْشَقَّ الْقَمَرُ* / “Kıyamet yaklaştı ve ay yarıldı.”¹⁵³ âyeti ise bazı müfessirlere göre Hz. Peygamber’in mucizesi, bazılarına göre kıyametin yaklaşma alâmetidir. Fiil burada doğrudan *انْشَقَّ* şeklinde geçmektedir.¹⁵⁴ Ayın yarılması ifadesiyle ilgili olarak müfessirlerin görüşlerine değinmekte fayda vardır. Alî b. Muhammed el- Mâverdî (ö. 450/1058), burada ayın gerçekten yarılmasının yanı sıra, “işin açıklığa kavuşması ve ortaya çıkması” anlamını da zikretmiştir. Ayrıca, “ayın yarılması (*انْشِقَاقُ الْقَمَرِ*) karanlığın onun doğuşuyla birlikte ondan ayrılmasıdır” şeklinde de bir yorumda bulunmuştur.¹⁵⁵ Benzer şekilde, Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî (ö. 671/1273), Mâverdî’nin, görüşlerine benzer görüşler sunmuştur.¹⁵⁶

Rahman sûresindeki *فَإِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ* / “Gök yarılıp da yanıp kızaran yağ gibi kırmızı gül hâline geldiği zaman (hâliniz ne olur?)”¹⁵⁷ âyetinde Kıyamet gününde gökyüzünün yarılarak dönüşüme uğrayacağı bildirilmiştir.¹⁵⁸

Hâkka sûresinde geçen *وَإِنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ* / “Gök de yarılmış ve artık o gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”¹⁵⁹ âyetinde ise göğün hem yarılması hem de işlevini yitirerek güçsüzleşmesi vurgulanmaktadır.

¹⁵¹ Meryem 19/90

¹⁵² Râzî, *Mefâtihu’l-Ğayb*, 21/567.

¹⁵³ el- Kâmer 54/1

¹⁵⁴ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâturîdî, *Te’vilâtu Ehli’s-Sunne*, thk. Mecdî Bâsellûm (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1426), 9/441.

¹⁵⁵ Ebû’l-Hasen ‘Alî b. Muhammed el-Başrî el-Mâverdî, *en-Nuket ve’l-‘Uyûn*, thk. es-Seyyid b. ‘Abdilmakşûd b. ‘Abdirrahîm (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 5/408-409.

¹⁵⁶ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Âhkâmi’l-Kur’ân*, 17/126.

¹⁵⁷ er-Rahmân 55/37

¹⁵⁸ Kurtubî, *el-Câmi ‘li-Âhkâmi’l-Kur’ân*, 17/173.

¹⁵⁹ el-Hâkka 69/16

İnşikâk sûresinde إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ / “Gök yarıldığı zaman”¹⁶⁰ âyetinde, kıyametin hemen öncesi veya başlama anı anlatılır. Burada inşikâk kelimesi sûrenin ismine de konu olmuştur.

Bu beş yerde kelime “yarılmak” anlamında kullanılmıştır. Bu çalışma çerçevesinde özellikle İnşikâk sûresindeki kullanım ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Sûrenin ilk âyetlerinde göğün yarılması, yerin değişimi ve sonraki âyetlerde amel defterlerinin verilmesi gibi sahnelerde inşikâk kelimesinin anlamları çeşitli bağlamlarda ortaya çıkmaktadır. Göğün yarılması kıyamet anında düzenin bozulduğunu, yerin değişimi yeryüzünün dümdüz hâle getirilerek içindekilerin dışarı çıkarıldığını, amel defterlerinin verilmesi ise insanın kaderî ayrımını ifade etmektedir. İnşikâk kelimesi her olayda doğrudan geçmeyebilir; fakat tematik ve mecazî olarak bu sahnelerle ilişkilidir.

1.6.2. Hadislerde İnşikâk Kelimesinin Kullanımı

İnşikâk kelimesi “yarılmak, ayrılmak, çatlakmak, parçalanmak” anlamlarına gelmektedir. Bu anlamları ifade etmek üzere hadislerde hem mâzî hem de muzârî sîgalarda kullanılmıştır.

1.6.2.1. Mâzî Sîgada Kullanımı

İnşikâk kelimesinin hadislerde mâzî sîgasıyla kullanımı yaygındır. Bu bağlamda en meşhur örnek, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) “şakku’l-kamer” (ayın yarılması) mucizesini işaret eden rivayetlerde görülür. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: مَضَى الدَّخَانُ وَالْبَطْشَةُ الْكُبْرَى وَانْشَقَّ الْقَمَرُ “Duman geçti, büyük yakalayış/azap geçti ve ay yarıldı.”¹⁶¹ Hadisin birçok farklı rivayeti bulunmakla birlikte burada sadece kelimenin anlamını göstermek amacıyla örnek bir rivayet zikredilmiştir.

¹⁶⁰ el- İnşikâk 84/1

¹⁶¹ Ebû Yûsuf Ya ‘kûb b. İbrâhîm el-Enşârî Ebû Yûsuf, *el-Âşâr*, thk. Ebu’l-Vefâ el-Efgânî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1355), 1/202.

Bunun dışında Ebû Mûsâ el-Eş‘arî (r.a.) tarafından rivayet edilen başka bir hadiste **اُنْشَقَّ** fiili yine “yarıldı” anlamında kullanılmış olmakla birlikte, “belirdi, açığa çıktı” mânasını da taşımaktadır. Rivayet şu şekildedir: **فَلَمْ يَرُدَّ عَلَيْهِ شَيْئًا، فَأَقَامَ الْفَجْرَ حِينَ اُنْشَقَّ الْفَجْرُ** ¹⁶² “Bir adam Namaz vakitlerini sormak üzere Hz. Peygamber (s.a.v)’in yanına geldi. Peygamber efendimiz (s.a.v) ona bir şey söylemedi. Fecr (sabah aydınlığı) belirince/ ortaya çıkınca sabah namazını kıldırıldı.”¹⁶³

1.6.2.2. Muzâri Sîgada Kullanımı

Kelimenin nadir de olsa hadislerde muzâri sîgasıyla (şimdiki/gelecek zaman) kullanıldığı örnekler de mevcuttur. Bunlardan en açık olanı, Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kıyamet günündeki makamıyla ilgili şu hadistir: **أَنَا سَيِّدُ وَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَأَوَّلُ مَنْ يَنْشَقُّ** **عَنْهُ الْقَبْرُ وَأَوَّلُ شَافِعٍ وَأَوَّلُ مُشَفِّعٍ** “Kıyamet günü Âdemoğullarının efendisiyim. Kabir kendisinden ilk yarılan (açılan) benim. İlk şefaati eden ve şefaati ilk kabul edilen de benim.”¹⁶⁴

Bu hadiste geçen **يَنْشَقُّ** fiili muzâri sîgasıyla kullanılmış ve kıyamet günü kabirlerin açılması bağlamında “kabri yarılacak olan” anlamına gelmiştir. Burada inşikâk fiili, gelecekte gerçekleşecek bir fiziksel olayın tasviri için tercih edilmiştir. Buda fiilin anlam sahasının sadece geçmiş değil, geleceği de kapsayabildiğini göstermektedir.

Sonuç olarak, hadislerde inşikâk kelimesinin hem mâzi hem de muzâri sîgalarda kullanıldığı görülmektedir. Mâzi sîgaları daha çok geçmişte vuku bulmuş olayların (örneğin ayın yarılması) aktarımında tercih edilirken, muzâri sîga özellikle gelecekte gerçekleşecek kozmik ve uhrevî olayların (örneğin kabirlerin açılması) tasvirinde kullanılmıştır. Bu durum, kelimenin semantik alanının yalnızca tarihî ve fizikî olaylarla sınırlı olmadığını; aynı zamanda geleceğe yönelik metafizik sahneleri de içine aldığını

¹⁶² Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî ‘alâ Muslim* (Beyrut: Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-‘Arabî, 1392/1972), 5/115 (NO.614).

¹⁶³ Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî ‘alâ Muslim*, 5/115.

¹⁶⁴ Nevevî, *Şerhu’n-Nevevî ‘alâ Muslim*, 15/37 (No. 2278).

göstermektedir. Dolayısıyla, hadislerdeki kullanımlar inşikâk kavramının zaman boyutuna yayılan geniş bir işlevselliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

1.6.3. Arap Edebiyatında İnşikâk Kelimesinin Kullanımı

İnşikâk kelimesi, hadis ve Kur’ân dışında klasik şiirde de yer almış ve daha soyut/mecazî anlamlarda kullanılmıştır. Örneğin aşağıdaki beyitte şu şekilde kullanılmıştır:

تَوَارَى، وَتَبَدُّو لِي إِذَا مَا تَطَاوَلَتْ ... شُخُوصُ الضُّحَى وَأَنْشَقَّ عَنْهَا غَدِيرُهَا¹⁶⁵

“Gizlenir; fakat kuşluk vaktinin gölgeleri uzayınca ve üzerindeki parlaklık yarılıp açılınca bana (yeniden) görünür.”

Burada **أَنْشَقَّ** kelimesi, serabın gözle görülür hale gelmesini, yani gözlemin ve hayalin bir görüntü olarak netleşmesini anlatmak için kullanılmıştır. Böylece kelimenin sadece fiziksel değil, optik ve hayalî bağlamlarda da işlevsel olduğu görülür.

أَنْشَقَّ fiilinin kullanımı yalnızca fiziksel yarılma ve parçalanma ile sınırlı olmayıp, klasik Arap şiirinde zamanın akışı, sabahın doğuşu ve serabın belirmesi gibi mecazî anlamdada kullanılmıştır. Şu beyit bu duruma örnektir:

حَتَّى إِذَا أَنْشَقَّ عَنْ أَنْسَائِهِ فَلَقَ... هَادِيهِ فِي أُخْرِيَاتِ اللَّيْلِ مُنْتَصِبٌ¹⁶⁶

“Gecenin son vakitleri yarılıp şafak ışığı belirlediğinde, onun rehberi gecenin son saatlerinde dimdik ayakta dururdu.” Bu kullanımda **أَنْشَقَّ** fiili, gecenin içinden sabahın belirmesini, karanlığın aydınlık tarafından yarılmasını ve ayrılmasını, görsel bir şekilde bir ışığın ortaya çıkmasını ifade etmektedir.

فَأَصْبَحَ وَأَنْشَقَّ الضَّبَابُ وَهَاجَهُ ... أَخُو فَقْرَةٍ يُشْلِي رَكَاحًا وَسَائِلًا¹⁶⁷

“Sabah olunca sis yarıldı; bozkırın yırtıcı efendisi (aslan), ceylanı ve kaçan diğer avı ürkütmeye başlar”

Bu beyitte **أَنْشَقَّ** fiili, sabahla birlikte sis tabakasının dağılmasını, yani doğanın gözle görünür hâle gelişini ifade etmektedir. Sabahın doğuşuyla sisin dağılması arasında

¹⁶⁵ Ebû Naşr Ahmed b. Hâtîm el-Bâhilî Ebû Naşr el-Bâhilî, *Dîvânü Zî'r-Rimme Şerhu Ebî Naşr el-Bâhilî*, thk. 'Abdulkuddûs Ebû Şâlih (Cidde: Mu'essesetu'l-Îmân, 1402), 1/226.

¹⁶⁶ Ebû Naşr el-Bâhilî, *Dîvânü Zî'r-Rimme Şerhu Ebî Naşr el-Bâhilî*, 1/92.

¹⁶⁷ Lebîd b. Rabîa, *Dîvânü Lebîd bin Rabîa* (Kahire: Dâru'l-marife, 2004), 75.

kurulan bu bağlantı, Arap şiirinin doğayla olan derin ilişkisini ve kelimenin zengin çağrışım gücünü gözler önüne serer.

بَنُو الْخَطْفِيِّ وَالْخَيْلِ أَيَّامَ سَوْفَةٍ... جَلُّوا عَنْكُمْ الظُّلُمَاءَ وَأَنْشَقَّ نُورُهَا¹⁶⁸

“Sûfe günlerinde (savaşlarında), Hatfî oğulları (kabilesi) ve atlıları karanlığı sizden uzaklaştırdı ve (sonunda) onun ışığı yarıldı (ışık karanlığı yardı, aydınlık ortaya çıktı).”

Bu beyitte geçen **أَنْشَقَّ نُورُهَا** ifadesi, fiilin mecazî anlamda, bir karanlık dönem sonrası gelen aydınlık ve ferahlık hâlini tasvir ettiğini göstermektedir. Özellikle savaş, baskı veya kargaşa ortamlarından sonra gelen düzen ve umut, burada inşikâk fiiliyle sembolize edilmektedir. Dolayısıyla, bu kullanım fiilin sadece fiziksel değil, sosyo-tarihi bağlamlarda da “ayrılma, yarılma ve doğuş” anlamları taşıyabileceğini göstermektedir.

فَمَا أَنْشَقَّ ضَوْءُ الصُّبْحِ حَتَّى تَعْرِفَتْ... جَدَاوِلُ أَمْثَالِ السُّيُوفِ الْقَوَاطِعِ¹⁶⁹

“Henüz sabah ışığı yarılmamıştı ki, keskin kılıçlar gibi (parlayan) su kanalları belirdi.”

Bu beyitte **أَنْشَقَّ** fiili sabah ışığının karanlık üzerine yayılmasını anlatmak için kullanılmıştır. Ancak esasen, ışığın yarılması eyleminden hemen önce doğada bazı görsel detayların belirginleştiğine işaret edilmektedir. “Güneş henüz doğmamışken bile su kanalları, keskin kılıçlara benzer biçimde parlıyordu” iması, fiilin zaman, mekân ve görsel farkındalık bağlamında ne kadar çok katmanlı bir anlam taşıdığını ortaya koymaktadır.

Bu kullanım, **أَنْشَقَّ** fiilinin yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda duyuşsal ve estetik bağlamlarda da işlevsel olduğunu göstermektedir.

فَمَا أَنْشَقَّ ضَوْءُ الصُّبْحِ حَتَّى تَعْرِفُوا... كَرَادِيسَ يَهْدِيهِنَّ وَرَدَّ مُحَجَّلٌ¹⁷⁰

“Sabah ışığı henüz yarılmamıştı ki, (çoktan) ayakları ak alacalı bir atın öncülüğünde gelen bölüklerle tanıştılar.”

Bu beyitte **أَنْشَقَّ** fiili, sabah ışığının karanlığı yararak ortaya çıkışını anlatır. Ancak anlam, sadece zamanın ilerlemesi değil, görsel tanınırlığın başlaması, yani detayların fark

¹⁶⁸ Cerîr b. ‘Atiyye el-Kelbî Cerîr, *Dîvânu Cerîr bi-Şerhi Muḥammed b. Ḥabîb*, thk. Nu‘mân Muḥammed Emîn Ṭaha (Kahire - Mısır: Daru’l-Maârif, ts.), 2/894.

¹⁶⁹ Ebû Naşr el-Bâhilî, *Dîvânu Zî’r-Rimme Şerhu Ebî Naşr el-Bâhilî*, 2/804.

¹⁷⁰ Cerîr, *Dîvânu Cerîr bi-Şerhi Muḥammed b. Ḥabîb*, 1/142.

edilmeye başlamasıdır. Ardından, gelen birliklerin tanınması bu “yarılma”nın aynı zamanda bir fark etme, uyanış ve hazırlık anı olduğunu vurgular.

أَنَا أَنْشَقُ رِيحَ الْمُصْطَفَى؟ أَنَا الْآنَ بِأَرْضِ الْمُعْجَزَاتِ؟¹⁷¹

“Ben miyim (şimdi) Mustafa’nın (s.a.v.) kokusunun yayıldığı (bu anı yaşayan)? Ben miyim şimdi mucizeler diyarında bulunan?”

Bu beyitte **أَنْشَقُ** fiili, fiziksel bir yarılma ya da doğa olayı değil, Hz. Peygamber’in (s.a.v) güzel kokusunun hissedilmesi şeklinde ruhanî bir idrak olarak kullanılmıştır. Bu kullanım, fiilin Arap edebiyatındaki çok yönlü anlam potansiyelini yansıtır. Özellikle manevî deneyimlerin, ilahî tecellilerin ya da peygamber sevgisinin dile getirildiği metinlerde, inşikâk kelimesi, kalbin açılması, ruhun uyanması gibi anlamlarda da karşılık bulur.

Sonuç olarak, inşikâk kavramı, kök anlamı itibariyle “yarılma, parçalanma, ayrılma”yı ifade etmekle birlikte; Kur’ân, hadis ve klasik Arap edebiyatındaki kullanımlarıyla hem kozmik olayları (göğün yarılması, ayın yarılması) hem de mecazî ve estetik boyutları (sabahın doğuşu, serabın belirmesi, ruhî açılımlar) kapsayan çok katmanlı bir semantik alan kazanmıştır. Eş ve yakın anlamlı kelimeler, bu kavramın anlam ufkunu genişletirken; zıt anlamlılar ise onun karşıt boyutunu belirginleştirmiştir. Böylece inşikâk, sadece fiziksel bir yarılmayı değil, aynı zamanda kozmik düzenin dönüşümünü, insanın kaderî ayrımını ve metaforik açılımları içine alan bütüncül bir kavram haline gelmiştir. Bu tespitler, ikinci bölümde yapılacak olan sarfî ve lugavî tahlillerin daha sağlam bir zemine oturmasına katkı sağlayacaktır.

¹⁷¹ Ahmed Sahnûn, *Dîvânü’ş-Şeyh Ahmed Sahnûn* (Cezayir: Menşûrâtü’l-Hıbr, 2007), 1/234.

BÖLÜM 2: İNŞİKÂK SÛRESİNİN LÜGÂVÎ VE SARFÎ TAHLÎLİ

Kur'ân âyetlerinin doğru anlaşılabilmesi için yalnızca meâller üzerinden hareket etmek çoğu zaman yeterli olmamaktadır. Zira Arapça, kelimelerin kök yapısına dayalı zengin bir türetme sistemine sahiptir. Bu özellik, bir kökten çok sayıda lafız ve anlam üretilmesini mümkün kılar. Dolayısıyla kelimelerin lugavî (sözlük) ve sarfî (morfolojik) tahlili, âyetlerin derinlikli yorumuna kapı aralamaktadır.

Bu bölümde sûrede geçen kelimeler öncelikle kök harfleri ve türevleri açısından incelenecek, ardından sarf vezinleri, fiil babları ve mastar ilişkileri üzerinde durulacaktır. Ayrıca her kelimenin klasik sözlüklerde (Lisânü'l-'Arab, Tâcü'l-'Arûs, Müfredât) nasıl açıklandığına yer verilerek anlam katmanlarının semantik çeşitliliği ortaya konulacaktır. Böylelikle, bir kelimenin yalnızca zahirî anlamı değil, aynı zamanda mecazî ve bağlam merkezli anlam ihtimalleri de değerlendirilmiş olacaktır.

Lugavî ve sarfî çözümlemeler, sûrenin nahiv yapısı ve beyan üslubu ile birlikte düşünüldüğünde âyetlerin semantik derinliğini daha açık biçimde göstermektedir. Nitekim bir fiilin hangi babda geldiği, onun mef'ûl üzerinde nasıl bir tesir bıraktığını (mu'tavâ'a, te'diyye, mübalağa vb.) belirlemekte; bir ismin hangi kalıpta kullanıldığı ise (ism-i fâil, ism-i mef'ûl, sıfat-ı müşebbehe vb.) bağlama uygun farklı manaların ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Bu bağlamda, ikinci bölümde yapılacak inceleme, âyetlerdeki önemli kelimelerin kök yapısı ve sarfî şekillerinin ortaya konulması, kelimelerin sözlüklerdeki lugavî karşılıkları ve anlam çeşitliliğinin aktarılması, fiil çekimleri ve mastar ilişkilerinin bağlam içindeki kullanımıyla birlikte değerlendirilmesi ve nihayet elde edilen bulguların, âyetin semantik zenginliğiyle kıyamet sahnelerinin tasviri arasındaki ilişkiye dikkat çekilerek yorumlanması esasına dayanmaktadır. Böylece sûrenin kelime kelime çözümlemesi yapılmadan önce, takip edilen yöntemin hem dilbilimsel sağlamlığı hem de tefsirî bağlamla uyumu ortaya konmuş olacaktır.

Bu incelemede yalnızca fiil kökleri, mastarlar ve müştak isimler değil; aynı zamanda câmid mi yoksa müştak mı olduğu tartışmalı kelimeler de ele alınacaktır. Zira

bazı kavramlar (semâ`, ard, insân gibi) klasik kaynaklarda köke ircâ edilip edilmeme açısından farklı değerlendirilmiş, dolayısıyla sarfî çözümleme açısından özel bir konum kazanmıştır. Bu sebeple, çalışmada hem açıkça müştak olan lafızlar hem de bu tür ihtilaflı kelimeler ayrıntılı olarak tahlil edilecek; buna karşılık, sarfî iştikâka konu olmayan edatlar, harfler ve zamirler kapsam dışında tutulacaktır.

2.1. KİYÂMET TASVİRLERİNİ İÇEREN ÂYETLERİN TAHLİLİ (1-5)

Bu alt bölümde, sûrenin âyetlerinde yer alan kelimeler sarf açısından incelenecek; her kelimenin kök yapısı, türevleri ve sözlük anlam alanı ortaya konulacaktır.

2.1.1. Birinci Âyetin Tahlili

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ / Gök yarıldığı zaman¹⁷²

Kelimesi: السَّمَاءُ kelimesi س-م-و kökünden, سَمًا-يَسْمُو-سَمُوًا fiilinden türemiştir. Hem müzekker hem de müennes için kullanılabilen bu kelimenin çoğulu سَمَوات ve (lugatlerde ayrıca nadiren) أُسْمِيَّة şeklindedir.¹⁷³ “Yükseklik” anlamının yanı sıra, “gök, bulut, yüksekte olan her şey, evin tavanı, yağmur, atın sırtı” gibi anlamlarda kullanılır.¹⁷⁴

“Sema” kelimesinin müzekker olarak kullanılmasına Kur’ân’daki السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ âyeti örnek gösterilebilir. Müennes olarak kullanılmasına da تَمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ وَهِيَ دُخَانٌ فَقَالَ لَهَا / O günle gök (bile) yarılır, Allah’ın va’di gerçekleşir¹⁷⁵ âyeti örnek gösterilebilir. İkinci âyette ise müennes biçimde kullanıldığı görülmektedir.

¹⁷² Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, çev., Kur’ân-ı Kerim Meâli, 12. bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-İnşikâk/1.

¹⁷³ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, 6/2382.

¹⁷⁴ el-Ferâhidî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 7/319.

¹⁷⁵ El-Müzemmil 73/18

¹⁷⁶ Fussilet 41/11

سَمَاء kelimesinin kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamları aşağıdaki biçimde sınıflandırabiliriz: Kelimenin kökü olan سَمَا-يَسْمُو-سَمَوْا fiili, “yükselmek, yücelmek ve yukarı çıkmak” anlamlarını taşır. Bu fiil, mecazî anlamda سَمَا إِلَيْهِ بَصَرِي “gözün bir şeye yönelmesi”, سَمَا لِي شَيْءٌ “uzaktan belirlemek” ya da وَهُمْ السَّمَاءُ سَمَوْا, “ava çıkmak” şeklinde de kullanılmaktadır.¹⁷⁷ اُسْمَى-يُسْمِي şeklinde mezid fiilin if‘âl babında ise “yükseltmek, isim koymak, bir yere göndermek”¹⁷⁸; سَمَّى-يُسَمِّي şeklindeki tef‘îl babında “birine isim vermek, ad koymak”; سَامَى-يُسَامِي şeklindeki mufâale kipinde ise “yarışmak, övünmek”; اِسْتَمَى-يَسْتَمِي kipinde “ava çıkmak, birini ziyaret etmek”;¹⁷⁹ تَسَمَّى-يَتَسَمَّى kipinde “bir isimle adlanmak, mensup olmak”; تَسَامَى-يَتَسَامَى çekiminde “yarışmak, ata binmek”; اِسْتَسَمَى-يَسْتَسَمِي şeklindeki istif‘âl babında da “avlamak için çıkmak, ismini sormak”¹⁸⁰ gibi anlamlara gelmektedir.

İsim anlamına gelen اَلْإِسْم bir varlığı diğerlerinden ayırmaya yarayan ve ona delalet eden kelimedir. Ad, şöhet, lakap vb. Ayrıca; السَّامِي “yüksek makam”; السَّمِي “adaş, rakip”; اَلْمُسَمَّى “muayyen, belli, isimli” anlamlarına gelmektedir.¹⁸¹

Fiili: اِنْشَقَّتْ Fiili: اِنْشَقَّتْ fiili ق-ق-ش kökünden iştikâk etmiş olup, infî‘âl babında türetilmiş müfred, müennes, mazî fiildir. İnfi‘âl babı, fiile hemze ve nûn ziyadesi getirilerek türetilir. Binâsı muţâvâ‘adır. Muţâvâ‘a: Failin yaptığı fiilin te’sirinin mef‘ûl üzerinde görülmesidir.¹⁸² Âyetteki kullanımı şu şekildedir: شَقَّ اللَّهُ السَّمَاءَ فَانْشَقَّتْ “Allah gökyüzünü yardı. Gökyüzü de yarıldı.” Allah’ın yaptığı yarma fiilinin te’siri gökyüzünde meydana gelmiştir. اِنْشَقَّ fiilinin mastarı olan اِنْشَقَّاق kelimesi “yarılmak, parçalanmak” anlamlarına gelmektedir.¹⁸³ / وَانْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ “Gök de yarılmış ve artık o

¹⁷⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-‘Ayn*, 7/318.

¹⁷⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-‘Arab*, 14/397.

¹⁷⁹ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 783.

¹⁸⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arâbiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 2/1114.

¹⁸¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu'l-Luğati'l-‘Arâbiyyeti'l-Mu‘âsıra*, 2/1115.

¹⁸² Cemalüddin Muhammed bin Ömer Bahrak, *Fethu'l-Akfal ve Hallu'l-İşkal bi-Şerhi Lamiyeti'l-Ef'al*, thk. Dr. Mustafa en-Nahhas (Kuveyt Üniversitesi: Edebiyat Fakültesi, 1414), 139.

¹⁸³ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-‘Arabiyye*, 1/324; Ahmed b. Muhammed b. ‘Alî el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Munîr Fî Ğerîbi's-Şerhi'l-Kebîr*, thk. Abdul‘âzîm eş-Şenâvî (Kahire: Dâru'l-Me‘ârif, ts.), 1/319.

gün o da çökmeye yüz tutmuştur.”¹⁸⁴ âyetinde “yarılmak” anlamında kullanılmıştır. Bu anlamların dışında, “çatlamak, ayrılmak” anlamında kullanımları da mevcuttur.¹⁸⁵

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: شَقَّ-يَشُقُّ “yarmak” manasına gelmekte olup, عَلَى harf-i ceri ile kullanıldığında “zorluk vermek, meşakkate sokmak”¹⁸⁶; تَشَقَّقَ-يَتَشَقَّقُ “çatlamak, çokça yarılmak ve parçalanmak”¹⁸⁷; شَقَّ شَقًّا “mu Halefet etmek ve ayrılık yapmak”¹⁸⁸; أَشَقُّ ism-i tafdil olarak “daha güç, en güç, en zor ve en meşakkatli”; الشَّقِّ “yarım, yarı meşakkat ve güçlük”; الشَّقَّةُ “meşakkatli ve yorucu mesafe” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁸⁹

2.1.2. İkinci Âyetin Tahlili

وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ / Rabbine boyun eğdiği zaman -ki ona yaraşan budur.

Kelimesi: أَذْنَتْ fiili أَذِنَ fiil kökünden istikâk etmiş, mâzi, müfret, müennes bir fiildir. أَذِنَ şeklindeki dördüncü bab fiil çekimi sözlükte “bir şeyi bildi ve izin verdi” gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Fiil genellikle müteaddî olmakla birlikte bazı kullanımlarda lâzımî de olabilmektedir.¹⁹⁰ Masdarı أَذْنًا ve إِذْنًا şeklindedir.

Fiilin anlam farklılıkları, kendisinden sonra gelen harf-i cerlere bağlı olarak değişmektedir. Bu anlamlar arasında: “izin vermek, boyun eğmek, bilmek, müsaade etmek, işitmek, dikkatle dinlemek, kulak vermek”¹⁹¹ gibi kullanımlar vardır. أَذِنَ fiil sîgası فِي harf-i ceri ile kullanıldığında “Ona bir şey için izin verdi, müsaade etti”¹⁹²; بَ harf-i ceri ile kullanıldığında ise “bildi, bilmek” anlamına gelmektedir. Örnek olarak فَمَنْ لَمْ

¹⁸⁴ El-Hâkka 69/16

¹⁸⁵ Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân* (Beyrut: Müessesetü'l-E'lâmî li'l-Matbûât, 1997), 20/269.

¹⁸⁶ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1222.

¹⁸⁷ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 832.

¹⁸⁸ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1222; Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lûgati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 287.

¹⁸⁹ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 25/515.

¹⁹⁰ *Mecmuatü's Sarf*, thk. Mehmet Talû (İstanbul: Daru'ül Mizan, 2000), 62.

¹⁹¹ er-Râzî, *Muhtâru's-Şihâh*, 1/16; Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lûgati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 53.

¹⁹² Ebû Mûsâ Muhammed b. 'Omer el-İşbehânî Ebû Mûsâ el-Medînî, *el-Mecmû'u'l-Muğîs fî Garîbi'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*, thk. Abdülkerîm el-'Az bâvî (Mekke: Camiat-ü Ümmi'l Kura, 1406), 1/810.

تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِحَرْبٍ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ / “Bunu yapmazsanız Allah ve Resulü tarafından size bir savaş açıldığını bilin”¹⁹³ âyeti verilebilir. اَذْنِ- اِلَيْهِ harf-i ceri ile kullanıldığında “dinledi, işitti” gibi anlamlara gelmektedir.¹⁹⁴ وَمَا اَذَنَ اللَّهُ لَشَيْءٍ كَاذِبُهُ لِنَبِيِّ يَتَغَنَّى بِالْقُرْآنِ “Yüce Allah, Peygamber’in Kur’ân’ı güzel bir sesle okumasını dinlediği kadar hiçbir kimseyi dinlememiştir.”¹⁹⁵ Bu hadis için farklı anlamlar da verilmiştir. Birincisi; “Yüce Allah, Kur’ân’ı teğanni (ahenkli ve güzel bir sesle) okuyabilmesi için Peygamberine verdiği izni, başka hiçbir kimseye vermemiştir.” İkincisi; “Allah, Kur’ân’ı teğanniyle okuduğu için Peygamberine verdiği mükâfatı, başka hiçbir kimseye vermemiştir.”¹⁹⁶

اَذْنِ-يَاذُنُ Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: اَذْنِ-يَاذُنُ şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminde “kulağına dokundu”; اَذْنِ-يُؤْذِنُ şeklinde mezid, if’âl babında “öğretti, haber verdi ve söyledi”; اَذْنِ-يُؤْذِنُ şeklinde tef’îl kalıbında “bildirdi, çağırdı, ona kulak taktı”; تَأَذَّنَ-يَتَأَذَّنُ şeklinde tefe’ul kipinde “bildirdi, tehdit etti, yemin etti”; اِسْتَأْذَنَ-يَسْتَأْذِنُ şeklindeki istif’âl vezninde “izin talep etti” anlamlarına gelmektedir.¹⁹⁷ Bu âyetteki “boyun eğdi” şeklindeki tercüme, “itaat etmek ve boyun eğmek”¹⁹⁸ anlamlarına mecazen verilmiştir.

رَبُّ Kelimesi: رَبُّ kelimesi, رَب-ب kökünden iştikâk etmiş olup, aslında ism-i fâil kabul edilir; “mâlik, seyyid, efendi, besleyip bakan, ilah, ma’bûd, terbiye edici ve kemale erdiren” anlamlarında kullanılır.¹⁹⁹ Bununla birlikte, bazı dilciler kelimenin mastar olarak da kullanıldığına işaret etmişlerdir. Rab kelimesinin Allah için kullanılmasının kökeni hakkında dört farklı görüş zikredilmiştir. Birinci görüşe göre bu kelime, “sahip olmak” anlamından türemiştir; ikinci görüşe göre “efendi” manasına gelir; üçüncü görüş, hikmet sahibi olup insanları yönetmek anlamından hareket eder; dördüncü görüşe göre ise

¹⁹³ el-Bakara 2/279.

¹⁹⁴ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şîhâhu'l-'Arabîyye*, 5/2068; er-Râzî, *Muhtâru's-Şîhâh*, 16; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 13/10.

¹⁹⁵ Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî Muslim, *Sahîhu Muslim*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374), "İstihbâb Taḥsîn aş-Şavt bil-Kur'ân", 34 (No. 792).

¹⁹⁶ Abdurrahman Çetin, “Kur’ân Kırâatında Mûsîkînin Yeri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 122.

¹⁹⁷ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/78.

¹⁹⁸ Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, 20/269.

¹⁹⁹ İbn Fâris, *Mu'cemu Meḳâyisi'l-Luğa*, 2/381; İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*, 336; Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 217.

“terbiye etmek, kemale erdirmek” manasından türemiştir.²⁰⁰ Bütün bu anlamlardan anlaşılan, Allah’ın sahip ve efendi olması zâtî sıfatlarındandır; Allah’ın yönetici ve terbiye edici olması ise fiilî sıfatlarındandır. Ancak رَبّ kelimesinin başına ال takısı getirildiğinde, bu kullanım yalnızca Allah’a özgü hale gelir.²⁰¹

Rabb kelimesinin mastarı رَبَّاءٌ ve رَبُّوبٌ gibi lafızlarla ifade edilmektedir.²⁰² Dolayısıyla رَبّ kelimesi ism-i fâil olmakla birlikte, bazı bağlamlarda mastar anlamını da çağrıştırabilir.²⁰³

Kelimesi: حَقَّ fiili ح-ق-ق kökünden istikâk etmiş ve حَقَّ fiilinin mâzî meçhul müennes sîgası olup, “uygun ve uyumlu” gibi anlamlara gelmektedir.²⁰⁴ Binası çoğunlukla müteaddî bazen lazımi de olabilmektedir.²⁰⁵ حَقَّ aslı حَقَّ olan mudaaf bir fiildir. Burada önce aynu’l-fiilin harekesi hazfedilmiş, sonra lamu’l-fiile idgâm edilerek حَقَّ olmuşur.²⁰⁶ Batılın zıttı olarak da tarif edilmiştir.²⁰⁷ Kelimenin vacip ve sabit olma gibi anlamları da vardır.²⁰⁸ Buradaki âyette, “itaat etti” veya “böyle yapmak ona vacip oldu” gibi anlamlara da gelmektedir.²⁰⁹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: حَقَّ-يَحِقُّ şeklinde birinci bab çekiminde “inandı, doğruladı, galip geldi”; حَقَّ-يَحِقُّ şeklinde ikinci bab çekiminde “doğru olmak, sabit olmak, vacip olmak”; أَحَقَّ-يُحِقُّ şeklindeki if’âl vezninde “gerekli kılmak, hak demek, açığa çıkarmak ve sabit kılmak”; اسْتَحَقَّ-يَسْتَحِقُّ şeklindeki istif’âl vezninde “hak etti ve layık oldu”; تَحَقَّقَ-يَتَحَقَّقُ şeklindeki tefâul

²⁰⁰ Muhammed Ali Es-Sabûnî, *Ravâiu ‘l-Beyân: Tefsîru Âyâtî ‘l-Ahkâm* (Şam: Mektebetu’l-Gazâlî, 1400), 2/1/24.

²⁰¹ Mâverdî, *en-Nuket ve ‘l-‘Uyûn*, 1/54; İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, 1/399.

²⁰² İbn Manzûr, *Lisânu ‘l-‘Arab*, 1/399.

²⁰³ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi ‘l-Kur’ân*, 336.

²⁰⁴ İsfahânî, *el-Müfredât fî Garîbi ‘l-Kur’ân*, 336.

²⁰⁵ *Mecmuatü’s Sarf*, 114.

²⁰⁶ *Mecmuatü’s Sarf*, 114; el-Galâyînî, *Câmi ‘u ‘d-dürûsi ‘l-‘Arabiyye*, 2/97.

²⁰⁷ el-Ferâhîdî, *Kitâbu ‘l-‘Ayn*, 3/6.

²⁰⁸ Ahmed Ebû Hâke, *Mu‘cemu ‘n-Nefâisu ‘l-Kebîr* (Lübnan: Dâru’n-Nefâis, 2007), “Mu‘cemu ‘n-Nefâisu ‘l-Kebîr”, 1/413.

²⁰⁹ Mâverdî, *en-Nuket ve ‘l-‘Uyûn*, 6/234.

vezninde “birbirlerine karşı hak iddia etmek, çekişmek ve tartışmak”²¹⁰; **تَحَقَّقَ-يَتَحَقَّقُ** şeklindeki tefe’ul vezninde “doğrulandı, kesinleşti ve bir şeyden emin oldu”²¹¹; **حَقَّ-يُحَقِّقُ** şeklindeki mufâale vezninde “düşmanlık etti, ondan daha çok hak sahibi olduğunu iddia etti ve galip geldi”²¹²; **حَقَّقَ-يُحَقِّقُ** şeklindeki tef’îl vezninde “tahkikat yürüttü, gerçekleştirdi, (değerini/kadrini) kabul etti, araştırdı/emin oldu”²¹³ anlamlarına gelmektedir.

2.1.3. Üçüncü Âyetin Tahlili

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ / *Yer uzatılıp dümdüz edildiği zaman.*

الأرض Kelimesi: **الأرض** kelimesi aslî olarak câmid kabul edilmekle birlikte, bazı dilciler tarafından **أَرْض** kökünden türediği de zikredilmiştir. Bu görüşe göre fiil, birinci bab mücerred sîgada **أَرْضَ-يَأْرُضُ** şeklinde gelir ve “(onu) yemek, tüketmek” anlamına sahiptir.²¹⁴ Masdarı olan **أَرْضٌ**, üzerinde zirai faaliyetlerin yapılabildiği, ekime elverişli yer parçasını ifade eder.²¹⁵ Ayrıca bu kökten **تَأْرَضَ-يَتَأْرَضُ** fiili “yerde sabitlenmek, ayakta durmak”²¹⁶ mânasında kullanılmış; **اسْتَأْرَضَ-يَسْتَأْرَضُ** formu ise “yerleşmek, kalmak”²¹⁷ anlamında tercih edilmiştir.

Kelimenin cinsiyeti hususunda genel kabul müennes olduğudur. Kur’ân’daki kullanımlarında da bu yön hâkimdir. Bununla birlikte bazı lugatlerde, özellikle **الأرض** kelimesi **الزُّكَّامُ** (nezle) mânasında kullanıldığında müzekker kabul edildiği kaydedilmiştir.²¹⁸ Bu da kelimenin bağlama göre cinsiyetinde bir esneklik bulunduğunu göstermektedir.

²¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 10/53; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/530.

²¹¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 10/52.

²¹² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 10/53.

²¹³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/531.

²¹⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/84.

²¹⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/84.

²¹⁶ Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 12/46.

²¹⁷ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 18/231.

²¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 7/113.

Çoğul şekilleri oldukça çeşitlidir. Kıyasa uygun olarak **أَرْضَات** formu cem‘-i müennes sâlim ile yapılmıştır.²¹⁹ Ayrıca **أَرْضُون** şekli de nakledilmiş olup burada **واو** ve **نون** harfleri, aslında düşen **الف** ve **تاء** harflerinin karşılığı kabul edilmiştir.²²⁰ Bunun yanında **أَرْضِي** ve **أَرْضِي** şeklide yaygın biçimde kullanılmıştır. Daha az rastlanan şekiller arasında **أَرْضُ** ve **أَرْضَ** da zikredilmektedir. Bu çeşitlilik, kelimenin aslında câmid olmasına rağmen cem‘lerde kök nisbetiyle ilişkilendirilerek farklı istikametlerde gelişim gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Nitekim Sîbeveyh, bu çoğulların bir kısmına itiraz etmiştir. Ona göre “**أَرْضَات**” kullanımı kelimenin müennesliği sebebiyle anlaşılır olmakla birlikte “**أَرْضُون**” kıyasa aykırıdır. Arapların bu formu “**سَنَّة-سِنُون**” örneğine kıyas ederek kullandıklarını belirtse de bu tercihin dil kuralına değil, semâ‘a dayandığını ifade eder. Ayrıca “**أَرْض / أَرْضَ**” gibi formlar kıyasa uygun olmasına rağmen Arapların dilinde yerleşmediği için yaygınlık kazanmamıştır.²²¹ Böylece kelimenin cemlerinde, semâ ile kıyas arasındaki farklılıkların açıkça görüldüğü söylenebilir.

Anlam katmanları bakımından kelimenin en yaygın ve temel manası “gökyüzünün karşısında, altta bulunan mekân” yani “yeryüzü”dür.²²² Bunun dışında “ekime elverişli arazi, verimli toprak (**أَرْض-أَرِيضَة**)” anlamını taşımış;²²³ ayrıca mecâzen “tevazu göstermek, boyun eğmek, dayanıklılık göstermek, darbeye aldırmamak”²²⁴ gibi kullanımlar kazanmıştır. Hastalık bağlamında “baş dönmesi, titreme, nezle”²²⁵ mânaları da lugatlerde yer almaktadır. Bunun yanında **الأَرْضَة** kelimesiyle bağlantılı olarak “ağaçları yiyen böcek” için kullanıldığı da nakledilmiştir.²²⁶

²¹⁹ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım İbnu'l-Enbârî, *el-Muzekker ve'l-Mu'üennes*, thk. Muhammed 'Abdulhâlik 'Udayme (b.y.: y.y., 1401), 1/214.

²²⁰ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 7/55; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 18/224.

²²¹ Amr bin Osman bin Kanber el-Harîsî bil-Vela Sibeveyh Ebû Bîşr, *el-Kitâb* (Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 1988), 3/599.

²²² Ebu'l Hüseyin Ahmed İbn Fâris, *Mekâyîsu'l- Luga* (Daru'l Fikr, 1979), 1/80.

²²³ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 18/228.

²²⁴ Zemaşşerî, 1/25; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 18/232.

²²⁵ Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdi İbn Dureyd, *Cemheretu'l-Luğa*, thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî (Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408), 2/1066.

²²⁶ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 18/227.

Kelimesi: مُدَّتْ kelimesi م-د-د kökünden iştikâk etmiş olup مَدَّ fiilinin mâzî, meçhûl, müennes sîgasıdır. Fiilin aslı مَدَدَ-يَمُدُّ şeklinde olup çoğunlukla müteaddî, bazen de lâzımî olarak kullanılmaktadır.²²⁷ Aynı cins iki harfın bulunması sebebiyle idğâm edilmiş mudâaf bir fiildir.²²⁸ Lugatte “uzatmak, genişletmek, yaymak” anlamlarına gelmektedir.²²⁹ Mâverdî (ö. 450/1058), bu bağlamda iki yoruma işaret eder: Birincisi, her şeyin eşit seviyede dümdüz hâle gelmesi; ikincisi ise her şeyin serilip yayılmasıdır.²³⁰ İbn Kesîr (ö. 774/1373) ise âyetteki مُدَّتْ fiilini “uzatıldı, serildi, genişletildi” şeklinde açıklamıştır.²³¹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: مَدَّ-يَمُدُّ şeklinde sülâsî mücerred birinci babda, “uzatmak, düzeltmek, yaymak”;²³² أَمَدَّ-يُمِدُّ şeklinde if’âl vezninde “desteklemek, güçlendirmek, yardım etmek, tamamlamak, vermek, irinle dolmak”;²³³ اسْتَمَدَّ-يَسْتَمِدُّ şeklinde istif’âl kalıbında “yardım talep etmek”;²³⁴ اِمْتَدَّ-يَمْتَدُّ şeklinde iftiâl babında “uzamak, yayılmak”;²³⁵ تَمَدَّدَ-يَتَمَدَّدُ şeklinde tefe’ul babında “esnemek, gerinmek, uzanmak”;²³⁶ مَدَّدَ-يُمَدِّدُ şeklinde tef’îl babında da “uzatmak, germek” anlamına gelmektedir.²³⁷

Sonuç olarak مُدَّتْ kelimesi hem sarfî hem de lugavî açıdan zengin bir yapıya sahiptir. Sarf bakımından mudâaf bir fiil olarak, nahiv açısından ise mâzî, meçhûl, müennes formuyla karşımıza çıkar. Lugavî yönden “uzatma, serme, yayma” temel anlamı etrafında şekillenirken, farklı bâblara girdiğinde yardım, destek, süre verme, yardım isteme, esneme ve gerinme gibi anlam çeşitlilikleri kazanır. Kur’ân’daki farklı kullanımlar da bu semantik çeşitliliği teyit etmektedir. Böylece fiilin İnşikâk Sûresi

²²⁷ Mecmuatü’s Sarf, 58.

²²⁸ el-Galâyînî, Câmi ‘u’ d-dürûsi ‘l- ‘Arabîyye, 2/97; Mecmuatü’s Sarf, 114.

²²⁹ İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 3/296.

²³⁰ Mâverdî, en-Nuket ve ‘l- ‘Uyûn, 6/234.

²³¹ Ebû ‘l-Fidâ’ İsmâîl b. ‘Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî İbn Keşîr, Tefsîru ‘l-‘Kur’âni ‘l- ‘Azîm, thk. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn (Beyrut: Daru’l Kütübi’l ‘İlmiyye, 1419), 8/351.

²³² İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 3/397.

²³³ İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 3/398; Mevlût Sarı, el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat, 1419; Ahmed Muhtar, Mu ‘cemu ‘l-Luğati ‘l- ‘Arâbiyyeti ‘l-Mu ‘âsıra, 3/2076.

²³⁴ Zebîdî, Tâcu ‘l- ‘Arûs min Cevâhiri ‘l-Kâmûs, 9/163.

²³⁵ Zebîdî, Tâcu ‘l- ‘Arûs min Cevâhiri ‘l-Kâmûs, 9/163; İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 7/260.

²³⁶ İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 7/404; Zebîdî, Tâcu ‘l- ‘Arûs min Cevâhiri ‘l-Kâmûs, 39/545.

²³⁷ İbn Manzûr, Lisânu ‘l- ‘Arab, 3/396.

bağlamında “yerin dümdüz edilmesi ve yayılması” mânasıyla kullanılması hem dilsel hem de tefsirî açıdan güçlü bir temele oturmaktadır.

2.1.4. Dördüncü Âyetin Tahlili

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ / İçindekileri atıp boşaldığı zaman.

كَلِمَةِ: أَلْقَتْ fiili, ل-ق-ي fiil kökünden istikak etmiş olup if'âl veznindeki أَلْقَى mezid fiilinin mâzi, müfred, müennes, gâib sîgasıdır. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de لازمî olabilmektedir.²³⁸ Bu fiilin lâmu'l-fiilinde illet harflerinden ي olması nedeniyle nâkis (mu'tellü'l-lâm) fiildir. Bu mu'tel türü mu'telin en zayıf türü olarak kabul edilmiştir.²³⁹ Fiilin aslı أَلْقَى şeklindedir; burada ي harfi fethalı olup, öncesi de fethalı olduğundan elife kalbedilmiştir.²⁴⁰ Te'nis zahirinin ت fiile lâhık olması nedeniyle iki sakın harf ا ve ت arasında iltikâu's-sâkineyn (iki sakın harf ardarda gelmesi) olmuş, sarf kâidelerine göre bu durumda sakın iki harften elif hazfedilmiştir.²⁴¹

Anlam alanı bakımından fiil son derece zengindir. Temel olarak “bırakmak, atmak, beyan etmek, arz etmek, hitap etmek, kulak vermek”²⁴² gibi mânalara gelir. Bunun yanında bağlama göre mecazî ve deyimisel kullanımları da vardır. Bunlar, yere bırakmak/serilmek, terk etmek/yüz çevirmek, teslim olmak, yerleşmek/sabitlenmek, üzüntüyü atmak, sorumluluk devretmek, ders vermek/konuşma yapmak, tebliğ etmek/bildirmek, soru yöneltmek/fikir sunmak, ilgi göstermek/dikkat kesilmek/selam vermek şeklinde sıralanabilir.²⁴³ İnşikâk sûresindeki kullanımında ise “çıkarıp atmak” mânasındadır.²⁴⁴

²³⁸ Mecmuatü's Sarf, 62.

²³⁹ Ebû Mûsâ 'Îsâ b. 'Abdîl'azîz b. Yelelbaht el-Cezûlî Ebû Mûsâ el-Cezûlî, *el-Muḳaddimetu'l-Cezûliyye fî'n-Nahv*, thk. Şa'bân 'Abdulvehhâb Muḳammed. (b.y.: Matbaatu Üm'mil-Kura, ts.), 252.

²⁴⁰ Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî İbnu's-Serrâc, *el-Usûl fî'n-Nahv*, thk. 'Abdulhuseyn el-Fetlî (Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.), 3/383.

²⁴¹ Mahmûd b. Abdurrahîm eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu* (Beyrut: Daru'r-Reşid, 1995), 15/280.

²⁴² Mesud Cübrân, *er-Raid Mucemun Lügaviyyun Asriyyun* (Beyrut: Dârü'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992), 695; Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 468.

²⁴³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/2031.

²⁴⁴ Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 468.

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **لَقِيَ-يَلْقَى** şeklinde sülâsî mücerred dördüncü babda “karşılaştı, gördü, buldu, düşmanlık etti” anlamlarına gelmekte olup mastarları **لَقِيَ، لَقِيًا، لَقِيًّا، لَقِيًّا، لَقِيًّا، لَقِيًّا، لَقِيًّا، لَقِيًّا** şeklindedir;²⁴⁵ **اسْتَلْقَى-يَسْتَلْقِي** şeklinde istif’âl babında mezid fiil olduğunda “uzandı, sırt üstü yattı”²⁴⁶; **التَّقَى-يَتَّقِي** şeklinde iftiâl kalıbında “karşılaştı, gördü”; **تَلَقَّى-يَتَلَقَّى** şeklinde tefâale vezninde “birbirleriyle karşılaştı”; **تَلَقَّى-يَتَلَقَّى** şeklinde tefe’ul vezninde “onunla karşılaştı, aldı, öğrendi”; **لَاقَى-يُلَاقِي** şeklinde mufâale babında “karşılaştı, öldü, nâil oldu”; **لَقِيَ-يُلْقِي** şeklinde ki tef’îl babında ise “verdi” anlamlarına gelmektedir.²⁴⁷

Kelimesi: **تَخَلَّتْ** fiili, **و-ل-و** fiil kökünden iştikâk etmiş olup, mâzi, müfred, müennes, gâib sîgasında kullanılmıştır. Tefe’ul babından olan bu fiil, sülâsî mezîd fih bir fiil olup anlam bakımından tekellüf (gayret gösterme, eylemin aşamalı gerçekleşmesi)²⁴⁸ manası taşımaktadır. Bu durumda, âyette fiilin anlamı için ifade edilen boşalma eyleminin aşama aşama gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu fiilin lâmu’l-fiilinde illet harflerinden **و** olması nedeniyle nâkıs (mu’tellü’l-lâm) fiildir. Müzekker sigası **تَخَلَّى** fiilinde, lâmu’l fiildeki **و** harfi fetha ile harekelenmiş ve öncesi de fethalı olduğu için, sarf kaidesi gereği **ا** harfine kalbedilmiştir.²⁴⁹ Ancak âyette geçen **تَخَلَّتْ** fiilinde, sonuna gelen te’nis harfi sebebiyle iltikâu’s-sâkineyn (iki sâkin harfin karşılaşması) oluşur. Burada **ا** harfine kalbten önce **و** harfi hazfolunur ve **تَخَلَّتْ** şeklinde gelir.²⁵⁰ Yani bu durumda kalb değil, hazf söz konusu olur. Fiilin temel anlamları; “boşaldı, geçti, ayrıldı, uzaklaştı ve yalnız kaldı” şeklinde özetlenebilir.²⁵¹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **خَلَا-يَخْلُو** birinci bab sülâsî mücerred fiilin mastarı **خُلُوا** ve **خَلَاءَ** şeklinde gelmektedir. Bu fiil “boş olmak, boş kalmak, yalnız kalmak, boşaltmak, mutlu yaşamak”²⁵²; **أَخْلَى-يُخْلِي** şeklinde

²⁴⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2030.

²⁴⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2031.

²⁴⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2031.

²⁴⁸ *Mecmuatü’s Sarf*, 72.

²⁴⁹ İbnu’s-Serrâc, *el-Usûl fi’n-Nahv*, 3/383.

²⁵⁰ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280.

²⁵¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/632.

²⁵² Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/691-692.

if'âl vezninde mezid fiil olduğunda “boşaltmak, salıvermek, terketmek, ayrılmak, arındırmak ve temizlemek”²⁵³; خَلَّى-يُخَلِّي şeklinde tef'îl vezninde mezid fiil olduğunda “terk etti, serbest bıraktı, öldü”; اِخْتَلَى-يُخْتَلِي şeklinde iftiâl kipinde mezid fiil olduğunda “yalnız kaldı, kenara çekildi ve inzivaya çekildi”; تَخَلَّى-يَتَخَلَّى şeklinde tefe'ul vezninde mezid fiil olduğunda “terk etti, vazgeçti, bıraktı, boşalttı, boş bıraktı”; اِسْتَخَلَّى-يَسْتَخْلِي şeklinde istif'âl vezninde mezid fiil olduğunda “yalnız kalmak istemek” anlamlarına gelmektedir.²⁵⁴ تَخَلَّتْ fiili âyette “terk etmek ve boşalmak” anlamlarında kullanılmıştır.²⁵⁵

2.1.5. Beşinci Âyetin Tahlili

وَأَذِنتُ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ / *Rabbini dinlediği zaman -ki ona yaraşan da budur-*

Bu âyette geçen kelimelerin bahsine sûrenin ikinci âyetinde yer verilmiştir.

2.2. İNSANIN HESABI VE AMEL DEFTERİ SÜRECİYLE İLGİLİ ÂYETLERİN TAHLİLİ (6-15)

İnsanın hesabı ve amel defteri süreciyle ilgili âyetlerin tahlilinin ele alındığı bu alt bölümde de sûrenin âyetlerinde yer alan kelimeler sarf açısından incelenecek; her kelimenin kök yapısı, türevleri ve sözlük anlam alanı ortaya konulacaktır.

2.2.1. Altıncı Âyetin Tahlili

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ / *Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine*

(kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın.

الْإِنْسَانُ Kelimesi: الْإِنْسَانُ kelimesi hakkında dil âlimleri arasında iki farklı yaklaşım bulunmaktadır. Bir kısım dilciler bu kelimeyi câmid kabul etmiş ve köke dayandırılmadan “beşer, insan türü” anlamında müstakil bir isim olarak

²⁵³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/692.

²⁵⁴ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/692.

²⁵⁵ Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*, 190.;

değerlendirmiştir. Bu görüş, kelimenin türetilmezliği ve anlamının sabit oluşuyla ilişkilidir.

Diğer bir görüş ise kelimeyi müştak kabul eder ve belli köklere ircâ ederek açıklama yoluna gider. Bunlardan en yaygın olanı, kelimenin **أ-ن-س** kökünden türediği yönündedir. Bu köke göre “insan”, cinlerin zıddı olarak görünürlük ve ünsiyet özelliğiyle adlandırılmıştır.²⁵⁶ Nitekim **أ-ن-س** kökünün temel anlamı “ظهور” (görünmek, ortaya çıkmak) ve “أُنْسٌ” (vahşetin zıddı) olarak belirlenmiştir; buradan hareketle **الْإِنْسُ** kelimesi “gizlenmeyen, açıkta bulunan varlık” anlamıyla cinlerin karşısına konulmuştur.²⁵⁷ Böylece insanın, görünürlüğü ve sosyallik vasfı sebebiyle bu isimle adlandırıldığı ortaya çıkar.

İkinci bir ihtimal ise kelimenin **ن-س-ي** köküne dayandırılmasıdır. Bu kökten hareketle insan, “unutmaya meyilli varlık”²⁵⁸ olarak tanımlanmış, unutma ve gaflet özelliği isimlendirmeye temel kılınmıştır. Bu yaklaşım özellikle tefsirlerde ve bazı lugatlerde yer bulmuş, insanın fitratındaki zayıflığı vurgulayan yorumlarla irtibatlı hale gelmiştir.

Sarfî açıdan kelimenin yapısı, müştak kabul eden görüşlere göre **أَفْعَالُ الصِّفَةِ** veya **فِعْلَانِ** vezinleriyle bağlantılı olarak açıklanabilir.²⁵⁹ Buna göre **إِنْسَانٌ** ve **أُنْسٌ** köküyle ilişkili olup çoğulu **أُنَاسٌ**, **أُنَاسِيٌّ**, **أُنَاسِيٌّ** gibi şekillerde gelir.²⁶⁰ Bu çoğul şekilleri, kelimenin köke ircâ edilmesini destekleyen sarfî deliller olarak değerlendirilmiştir.

Lugavî açıdan bakıldığında kelimenin anlam alanı iki yönlüdür: Birincisi, “cinlerin karşısında, görünen ve topluluk halinde yaşayan varlık” olarak tanımlanmasıdır ki bu, **أ-ن-س** köküyle irtibatlıdır. İkincisi ise “unutkanlık” özelliğine vurgu yapılmasıdır ki bu da **ن-س-ي** köküyle ilişkilidir.²⁶¹ Her iki yorum da Arap dilinde insanın tabiatını farklı yönlerden açıklamaya yönelik çabalardır.

²⁵⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 6/12.

²⁵⁷ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî İbn Fâris, *Mu'cemü Me'kâyisi'l Luğa*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Daru'l Fikr, 1399/1979), 1/145; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye*, 3/905.

²⁵⁸ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l- 'Arabiyye*, 3/905.

²⁵⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 6/11.

²⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 6/12.

²⁶¹ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l- 'Ayn*, 7/304; İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 6/11.

Sonuç olarak, **الإنسان** kelimesi hakkında hem câmid olduğu hem de müştak kabul edilmesi yönünde iki yaklaşım vardır. Müştak kabul edenler, kelimenin **أ-ن-س** köküyle “ünsiyet ve görünürlük” anlamına, **ن-س-ي** köküyle ise “unutkanlık” anlamına dayandığını ifade etmişlerdir. Böylece kelimenin sarfî yapısı ve lugavî anlam katmanları, insanın hem sosyal bir varlık hem de unutkan bir mahlûk oluşuna işaret eden iki temel yoruma açılmaktadır.

كَدَحَ Kelimesi: **كَدَحَ** Kelimesi, **ك-د-ح** kökünden iştikâk etmiş olup ism-i fâildir.²⁶² Binası çoğunlukla müteaddî, bazen de lazımlî olarak gelebilmektedir.²⁶³ Âyette bu fiil kökünden iştikâk etmiş **كَدَحًا** masdarı da geçmektedir. **الكَدْحُ** kelimesi; “çabalamak, gayret etmek, girişmek ve kazanmak” gibi anlamlara gelmektedir.²⁶⁴ Aynı zamanda, “insanın kendisi için yaptığı iyilik veya kötülük içeren her türlü eylemi” ifade eder.²⁶⁵

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **كَدَحَ-يَكْدَحُ** şeklinde sülâsî mücerred üçüncü bab çekiminde “çalışmak, çabalamak, zahmet çekmek, alın teri dökmek, mücadele etmek”;²⁶⁶ **اِكْتَدَحَ-يَكْتَدِحُ** şeklinde iftiâl vezninde mezid fiil çekiminde “kuvvet kazanmak için çalışmak, tüm gücüyle çalışmak”²⁶⁷ gibi anlamlara gelmektedir.

مُلَاقِيهِ Kelimesi: **مُلَاقِيهِ** kelimesi, **ل-ق-ي** kökünden iştikâk etmiş olup mufâale babından ismi fâildir. Bu babın binası genellikle müşâreke'dir. Müşâreke; en az iki kişi tarafından karşılıklı yapılan eylemdir. Bazen de tek kişinin eylemini ifade etmek için kullanılmaktadır.²⁶⁸ Ancak bu âyette karşılıklı yapılan bir eylem anlamı mümkün olmadığı için müşâreke manası düşünülemez. Burada fiil mücerred hali olan **لَقِيَ** anlamında kullanılmıştır. Nitekim mufâala babının **فَعَلَ** anlamında kullanıldığı yerlerde

²⁶² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/569; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1912.

²⁶³ *Mecmuatü's Sarf*, 58.

²⁶⁴ er-Râzî, *Muhtâru's-Sıhâh*, 266.

²⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/569.

²⁶⁶ el-Ferâhidî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 3/59-60; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 2/569; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1912.

²⁶⁷ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1912.

²⁶⁸ *Mecmuatü's Sarf*, 68.

mevcuttur.²⁶⁹ “Biriyle karşılaşmak, ölmek, buluşmak” gibi anlamlara gelmektedir. Fiil kökünün çeşitli bablara dönüştüğünde farklı anlamlarda kullanılmıştır.²⁷⁰ Bu kullanımlar sûrenin dördüncü âyetinde geçen أَلَفْتُ fiili bahsinde incelenmiştir.

2.2.2. Yedinci Âyetin Tahlili

فَإِمَّا مِنْ أَوْتِي كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ / Kime kitabı sağından verilirse,

Kelimesi: أَوْتِي fiili, أ-ت-ي kökünden istikâk etmiş, if'âl babından müfred müzekker meçhul sîgasında gelmiş bir fiildir. Binası genellikle müteaddî, zaman zaman ise lâzımî olarak da kullanılabilmektedir.²⁷¹ Bu fiilin yapısında iki illet harfi (و ve ي) bulunduğundan dolayı lefif fiil grubuna dâhil edilir. Ancak bu iki illet harfi arasında sahih bir harf olan (ت) bulunduğu için, fiil lefif-i mefrûk türündedir.²⁷² Ayrıca fiilin aslî şekli أَوْتِي olup, sarf kaideleri gereği iki hemze art arda geldiğinde birinci hemze harekeli, ikinci hemze sakin olursa, ikinci hemze birinci hemzenin harekesine uygun bir harfe ibdâl edilir. Bu kural gereği ikinci hemze, birinci hemzenin damme harekesinden dolayı و harfine ibdâl edilerek fiil أَوْتِي şeklini almıştır.²⁷³ Fiilin temel anlamları arasında “vermek ve getirmek” yer almakta, meçhul sigada kullanıldığında ise “verilmek” anlamını taşımaktadır.²⁷⁴

Fiil kökü ve türevlerinin anlam alanı oldukça geniştir. Sülâsî mücerred ikinci bâbda أَوْتِي-يَأْتِي kalıbında kullanılan bu fiilin mastarları أَوْتِيًا, إِيْتِيًا ve مَأْتِيًا şeklindedir. أَوْتِي ifadesinde “geldi, hazır bulundu, ulaştı, çözdü” anlamları bulunurken, يَأْتِي ifadesiyle “zamanı geldi, yaklaştı” manası kastedilir. مَأْتِيًا kullanımı “oldu, tamamlandı” anlamı öne çıkarken, أَوْتِي ifadesinde “yaptı, halletti, gerçekleştirdi” yer almaktadır.²⁷⁵

²⁶⁹ Sa'düddin et-Teftâzânî, *Şerhu's-Sa'd ala Tasri'î'z-Zencânî* (İstanbul: el Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.), 27.

²⁷⁰ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1384.

²⁷¹ *Mecmuatü's Sarf*, 64.

²⁷² *Mecmuatü's Sarf*, 110.

²⁷³ et-Teftâzânî, *Şerhu's-Sa'd ala Tasri'î'z-Zencânî*, 195.

²⁷⁴ Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lûgati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfhehres*, 44.

²⁷⁵ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/58.

Bu fiil, farklı harf-i cerlerle kullanıldığında anlam genişlemesi göstermektedir. **من** harf-i ceri ile kullanıldığında “yıkma”²⁷⁶ manasına gelir. Buna örnek olarak, **فَأَتَى اللَّهَ** / “Allah’ın (azap emri) gelip onların kurdukları (şeytani) yapıların temellerini (yıkıp geçti).”²⁷⁷ âyeti verilebilir. **ب** harf-i ceri ile kullanıldığında “getirmek, ulaştırmak”²⁷⁸ anlamlarını taşır. Nitekim, **وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ** / “Dediler ki: Rabbinden bize bir mucize getirseydi ya!”²⁷⁹ âyetinde geçen **أَتَى** kalıbı, “getirmek” anlamında kullanılmıştır. **على** harf-i ceri ile kullanıldığında ise üç farklı anlam ortaya çıkmaktadır: **مَا تَذُرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ** “Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu.”²⁸⁰ âyetinde “uğramak” manasıdır. **حَتَّى إِذَا أَتَوْا** / “Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit...”²⁸¹ âyetinde olduğu gibi “ulaşmak” anlamıdır. **مَا تَذُرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ** / “Üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül ediyordu.”²⁸² âyetinde olduğu gibi “bitkin düşürmek, yok etmek, kül etmek, ortadan kaldırmak” manalarıdır.²⁸³

Fiilin if’âl babındaki şekli olan **آتَى-يُؤْتِي** (âyette de bu kalıp kullanılmaktadır), bağlama göre “gelmek, vermek, yerine getirmek, yöneltmek” gibi anlamlar içermektedir.²⁸⁴ Ayrıca bu kökten türeyen **تَأْتَى-يَتَأْتَى** formu, tefe’ul babında “ortaya çıktı, gerçekleşti, mümkün oldu” anlamlarında kullanılmaktadır.²⁸⁵

كَتَبَ **Kelimesi:** **كَتَبَ** kelimesi, **ك-ت-ب** kökünden türemiş olup **كَتَبَ** fiilinin mastarlarından. Aynı kökten gelen diğer mastar formları arasında **كُتِبَ** ve **كُتِبَ** zikredilmiştir.²⁸⁶ Fiilin binası genellikle müteaddî bazen de lazımlî olarak

²⁷⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/58.

²⁷⁷ en-Nahl 16/26

²⁷⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/58.

²⁷⁹ Tâhâ 20/133

²⁸⁰ ez-Zâriyât 51/42

²⁸¹ en-Neml 27/18

²⁸² ez-Zâriyât 51/42

²⁸³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/58.

²⁸⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/59.

²⁸⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/59.

²⁸⁶ Zemaşşerî, 2/121.

gelebilmektedir.²⁸⁷ Lugavî anlamları arasında “toplamak, bir araya getirmek, bağlamak, yazmak ve istinsah etmek” anlamları yer alır.²⁸⁸

Kur’ânî ve İslami literatürde ise kavram daha geniş anlam katmanlarına sahiptir. Bu bağlamda كِتَاب kelimesi “Kur’ân-ı Kerîm, vahiy, mektup, belge, iki kapak arasında toplanmış bilgi,²⁸⁹ ilahî hüküm, farz, takdir, amel defteri, semavî kitaplar, Levh-i Mahfuz, kader, risale, açık delil, yazışma ve akitleşme” gibi çok çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır.²⁹⁰

Bu anlamlardan bazılarını Kur’ân’dan örnekler verilebilir. اِقْرَأْ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ / “Oku kitabını! Bugün hesap sorucu olarak sana nefsin yeter” denilecektir.²⁹¹ âyetinde كِتَاب kelimesi “amel defteri” anlamında kullanılmıştır. فَأْتُوا / “Eğer doğru söyleyen kimseler iseniz getirin (bu delili içeren) kitabınızı!”²⁹² âyetinde ise “açık delil” anlamı taşımaktadır. Yine اِذْهَبْ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقِهْ / “Benim şu mektubumu götür onlara at...”²⁹³ âyetinde geçen كِتَاب kelimesi ise “mektup” anlamında kullanılmıştır.

Kökten türeyen mezid fiiller de farklı anlam çeşitliliği sunar. اَكْتَبَ-يَكْتُبُ şeklinde if’âl vezninde mezid fiil olduğunda “yazdırdı ve öğretti”;²⁹⁴ اِسْتَكْتَبَ-يَسْتَكْتُبُ şeklinde istif’âl vezninde mezid fiil olduğunda “yazdırmak, yazmasını talep etmek”;²⁹⁵ اِكْتَتَبَ-يَكْتَتِبُ şeklinde iftiâl vezninde mezid fiil olduğunda “katılmak, bir işte ortak olmak, karşılıksız iş yapmak, kaydetmek, yazmayı talep etmek, uydurmak”;²⁹⁶ اِنْكَتَبَ-يَنْكُتِبُ şeklinde infîâl çekiminde “yazılmak”; تَكَاتَبَ-يَتَكَاتَبُ şeklinde tefâul çekiminde, “iki kişi birbirlerine yazdı

²⁸⁷ Mecmuatü’s Sarf, 58.

²⁸⁸ Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l- ‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/1901.

²⁸⁹ Nebi Bozkurt, “Kitap” (Ankara: TDV Yayınları, 2002); Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres*, 425.

²⁹⁰ Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres*, 426.

²⁹¹ el-İsrâ 17/14

²⁹² es-Sâffât 37/157

²⁹³ en-Neml 27/28

²⁹⁴ Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l- ‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/1901.

²⁹⁵ Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l- ‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/1901.

²⁹⁶ Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l- ‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/1901.

(mektup yazmak)”; **كَتَبَ-يُكْتَبُ** şeklinde tefe’ul çekiminde, “toplanmak”; **كَاتَبَ-يُكَاتَبُ** şeklindeki müfâale çekiminde, “mektup yazdı, anlaştı”; **كَتَبَ-يُكْتَبُ** şeklindeki tef’îl çekiminde, “yazı öğretti, yazdırdı” anlamlarına gelmektedir.²⁹⁷

Yemin Kelimesi: **يَمِين** kelimesi **ي-م-ن** kökünden türemiştir. Müennes bir isim olan “yemin” kelimesi lugatte “solun zıddı olan sağ yön, bereket, kuvvet ve yemin” gibi anlamlara gelmektedir.²⁹⁸ Kelimenin çoğul formları **أَيْمَانٌ**, **أَيْمُنٌ** ve **أَيَامِنٌ** şeklindedir.²⁹⁹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **يَمَنَ-يُمْنُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci babda “sağ tarafa gitti, mübarek oldu” gibi anlamlara gelir ve bu bâbdan geldiğinde fiilin **ل** ve **على** harf-i cerleriyle kullanımı vardır. **يَمَنَ-يُمْنُ** şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab çekiminde; “sağdan gitmek”; **يَمْنًا** şeklinde sülâsî mücerred fiil beşinci bab çekiminde “mübarek oldu” anlamlarına gelmektedir.³⁰⁰ Diğer türevlerde de bu anlamlarla ilişkili benzer kullanımlar görülmektedir.

2.2.3. Sekizinci Âyetin Tahlili

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا / *Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek,*

يُحَاسَبُ Kelimesi: **يُحَاسَبُ** fiili, **ح-س-ب** kökünden iştikâk etmiştir. Binası müşârekeidir. Ancak altıncı âyette geçen **مُلَاقِيهِ** kelimesinde de ifade edildiği üzere müşâreke manası gerçekleşmemiştir. Fiilin mücerred manası olan “hesabı görüldü” anlamında kullanılmıştır.³⁰¹ Zira müşâreke anlamı esas alındığında, kişinin Allah ile karşılıklı olarak hesaplaşması sonucu çıkar ki bu, dil ve dinî bağlam açısından doğru değildir. Fiilin kökü lugatte “saymak, hesap etmek, ölçmek, zannetmek” gibi anlamlara gelir.

²⁹⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1902.

²⁹⁸ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît*, 2/1067; Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-Sıhâh*, 1420, 350.

²⁹⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2519.

³⁰⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2517.

³⁰¹ *Mecmuatü’s Sarf*, 68.

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **حَسَبَ-يَحْسُبُ** sülâsî mücerred birinci bab çekiminin **حَسَبًا-حُسْبَانًا** ve **حِسْبَةً** şeklinde mastarları var olup “saymak, hesap etmek, takdir etmek, ölçmek, tedbir almak”;³⁰² **حَسَبَ-يَحْسُبُ** şeklinde beşinci bab çekiminde “asil bir soydan gelmek, soylu, şerefli olmak”;³⁰³ **حَسَبَ-يَحْسُبُ** şeklinde dördüncü bab çekiminde, “zannetmek, itibar etmek, saymak” anlamlarında kullanılır.³⁰⁴

اِحْتَسَبَ-يَحْتَسِبُ şeklinde iftiâl kalıbındaki mezid fiil çekiminde, “sanmak, tahmin etmek, addetmek, iktifa etmek, sabretmek ve yetinmek”; **تَحَاسَبَ-يَتَحَاسَبُ** şeklinde tefâul kalıbı çekiminde, “birinden hesap sormak”; **تَحَسَّبَ-يَتَحَسَّبُ** şeklindeki tefe’ul babı çekiminde “yastığa dayanmak, bir kimsenin sırrını, halini araştırmak”; **حَاسَبَ-يُحَاسِبُ** şeklindeki müfâale babı çekiminde “hesaplaşmak, hesaba çekmek, mükafatlandırmak” anlamlarına gelmektedir. Bu âyette de; “hesaba çekilecek” anlamına gelmektedir. **أَحْسَبَ-يُحْسِبُ** şeklindeki if’âl babında “birini doyurmak, çok yedirmek, yeter deyinceye kadar çok yedirmek, razı ve hoşnut etmek, yetmek, kifayet etmek”; **حَسَبَ-يُحْسِبُ** şeklindeki tef’îl kalıbında “ölüyü taşlığa defnetmek, kefene sarıp defnetmek, yastığa dayandırmak, doyuncaya kadar yemek yedirip su içirmek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁰⁵

حَسَبَ Kelimesi: **حَسَابًا** kelimesi **حَسَبَ** fiilinin mastarıdır. Hisâb kelimesi “sayma, kâfi, yeter, insan topluluğu, sayı” anlamlarına gelmektedir. Hisâb kelimesi başka kelimelerle birleşerek yeni anlamlar kazanmıştır. **يَوْمُ الْحِسَابِ** “hesaplaşma günü, kıyamet günü” **حِسَابُ الْمُنْتَلَاتِ** “trigonometri”, **حِسَابُ الْجَمَلِ** “ebcet hesabı”, **عَلَى الْحِسَابِ** “veresiye”,

³⁰² Ebû'l-Feth Nâsir b. 'Abdusseyyid ebî'l-Mekârim b. 'Alî Burhânu'd-Dîn el-Hârzemî el-Mu'tarriżî, *el-Muğrib fî Tertîbi'l-Mu'rib* (b.y.: Daru'l Kütübî'l 'Arabi, ts.), 114; Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 301; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/488.

³⁰³ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 301; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/488.

³⁰⁴ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 301; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l- 'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/488.

³⁰⁵ el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l- 'Ayn*, 3/150; İbn Manzûr, *Lisânu'l- 'Arab*, 1/317.

“فَلَانٍ لِحِسَابِ فَلَانٍ” “filancanın عَلَى حِسَابِ فَلَانٍ” “filanın üzerine, filana borç sayılmak üzere”, “فَلَانٍ لِحِسَابِ فَلَانٍ” “aritimetik” gibi ardışık kullanımları mevcuttur.³⁰⁶

Kelimesi: يَسِيرًا kelimesi ي-س-ر kökünden iştikâk etmiş olup “kolaylaşmak, hafiflemek, azalmak” anlamlarına gelmektedir.³⁰⁷ يَسِير kelimesinin vezni olan فَعِيل sigasının ismi fâil yerine kullanımı yaygındır. Burada da يَسِير kelimesi mübalağa ifade eden sıfatı müşebbehe olup ismi fâil anlamında kullanılmıştır.³⁰⁸

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekildedir: يَسِرَ-يَسِيرُ şeklinde ikinci bab çekiminde, “kolay olmak, mümkün hale gelmek, yumuşamak, itaat etmek, birinin solun tarafından gelmek, sol tarafına vurmak”;³⁰⁹ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklindeki beşinci bab çekiminde يَسِرَ ve يَسَارَ şeklinde iki mastarı olup “kolay oldu/kolaylaştı, azaldı”;³¹⁰ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklindeki altıncı bab çekiminde mastarı يَسِرَ şeklinde olduğunda “zenginleşmek, rahat olmak”;³¹¹ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklinde olduğunda “başkalarına karşı zenginleşti”;³¹² يَسِرَ-يَسِيرُ şeklinde if’âl babından mezid fiil olarak kullanıldığında, “kolaylaştı, zenginleşti/varlık sahibi oldu”;³¹³ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklindeki istif’âl vezninde “kolaylaştı, hazır hale geldi, mümkün hale geldi”;³¹⁴ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklinde tefâul kalıbı çekiminde, “kolaylık göstermek, müsamaha etmek, sol tarafa yöneldi, solu tercih etti”;³¹⁵ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklinde tefâ’ul çekiminde “kolaylaşmak, mümkün hale gelmek, hazır hale gelmek”;³¹⁶ يَسِرَ-يَسِيرُ şeklindeki müfâale babı çekiminde “yumuşak davranmak, kolaylık sağlamak,

³⁰⁶ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 301.

³⁰⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2511; Sa‘îd el-Me‘âfirî, *Kitâbu’l-Ef’âl*, 4/296.

³⁰⁸ Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ‘Abdullâh İbn Yûsuf ‘Cemâleddîn b. Hişâm, *Şerḥu Kaṭru’n-Nedâ ve Bellu’s-Şadâ*, thk. Muhammed Muḥyiddîn ‘Abdu’l-Ḥamîd (Kahire: y.y., 1383), 270.

³⁰⁹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/299; Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1692.

³¹⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2511.

³¹¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2511.

³¹² Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1692.

³¹³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/295; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2512.

³¹⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/296.

sol tarafından gelmek/solunda olmak”;³¹⁵ **يَسَّرَ-يُسِّرُ** şeklindeki tef’îl kalıbında “kolaylaştı, hafifledi, yolunu açtı, hazırladı, düzenledi” anlamlarına gelmektedir.³¹⁶

2.2.4. Dokuzuncu Âyetin Tahlili

وَيَنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا / *Sevinçli olarak ailesine dönecektir.*

يَنْقَلِبُ Kelimesi: **يَنْقَلِبُ** fiili ق-ل-ب kökünden iştikâk etmiş, mezid fiil olup infîâl babından **انْقَلَبَ** fiilinin muzâri, mâlum, müfred, müzekker, gâib sîgasındadır. Binası mutâvaat³¹⁷ olan bu fiilde, mecâzî mutâvaat vardır. Verilen mükâfatın etkisiyle geriye sevinçli dönecek olmasından dolayı burada dış sebebin (amel defteri verilmesi) etkisiyle bir dönüş vardır. Bu sebeple burada infî’âl babının mutâvaat anlamı kastedilmediği; fiilin sadece ‘geri dönmek’ anlamında lâzım bir fiil olarak da değerlendirilmesi gerektiği görüşü bulunmaktadır.³¹⁸ Lugatte “aslına çevirmek, iade etmek, vefat ettirip kendisine döndürmek, boşaltmak, dökülmek, değişmek, görüşlerinden vazgeçmek” gibi anlamlara gelmektedir.³¹⁹ Âyette “dönmek” anlamında kullanılmıştır.³²⁰

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlam yelpazesi şu şekilde sıralanabilir: **قَلَبَ** şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab çekiminde “boşaltmak, ters çevirmek, öfkelenmek, vazgeçirmek, meyvenin olgunlaşması, denemek, birinin yüreğine vurmak, öldürmek, özünü çıkarmak, döndürmek”,³²¹ **قَلَبَ يَقْلِبُ** şeklinde dördüncü bab çekiminde “dışarı dönük olmak, kalbinden şikayet etmek”,³²² **أَقْلَبَ يُقْلِبُ** şeklinde if’âl babından mezid fiil olarak kullanıldığında “geri çevirmek, dış yüzü kurumak, çevrilme vakti gelmek”; **قَلَبَ يَقْلِبُ** şeklinde tef’îl çekiminde; “bir şeyi yönünden geri döndürmek, tersini çevirmek, araştırıp sonunu düşünmek, kontrol etmek” anlamlarına gelmektedir. Örneğin

³¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/295.

³¹⁶ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1692.

³¹⁷ *Mecmuatü’s Sarf*, 68.

³¹⁸ Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, *Dürûsu’t-tasrif* (Beyrut: el-Mektebetü’l-Asriyye, 1995), 76.

³¹⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1847; Mahmud Çanga, *Kur‘ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfrehes*, 404.

³²⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t-Tefâsîr*, 3/512.

³²¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1847.

³²² Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 1251.

سُرُّ - يَسُرُّ şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminde, “sevindirdi” anlamına gelmektedir. Örneğin; سَرَّهُ الْخَبْرُ “haber onu sevindirdi” manasına gelmektedir. سَرَّ سُرُّ şeklinde üçüncü bab çekiminde “gizledi” anlamına gelmektedir. Örneğin سَرَّ الشَّيْءَ “bir şeyi gizledi”³²⁹ manasına gelmektedir. سُرُّ-يُسِرُّ-سُرُّوا şeklinde edilgen çekiminde, “sevindi, neşelendi ve gizlendi” anlamına gelmektedir. Bu fiilin ل ve ب harfi ile kullanıldığında anlam değişmemektedir. Örneğin; سُرُّ فَلَانٌ سُرَّ بِالْخَبْرِ سُرَّ سُرَّتِ cümlelerinde “falanca neşelendi, habere sevindi” manasına gelmektedir. سُرَّتِ الزَّيْنَةُ cümlesinde ise “ziynet gizlendi” manasına gelmektedir.³³⁰

Fiilin mezîd türevleri incelendiğinde, if’âl bâbındaki أَسَرَ-يُسِرُّ formunun “gizlemek, saklamak” anlamında kullanıldığı görülmektedir. Örneğin وَأَسَرُوا النَّدَامَةَ لَمَّا وَادَّ رَأَوْا الْعَذَابَ “Onlar azabı gördükleri vakit pişmanlıklarını içlerinde saklayacaklar.”³³¹ وَأَسَرَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَزْوَاجِهِ حَدِيثًا “Hani peygamber, eşlerinden birine gizli bir şey söylemişti”³³² âyetlerinde “gizlemek” anlamında kullanılmıştır. سُرُّ-يُسِرُّ şeklindeki istif’âl babı çekiminde ise “sevindi, gizledi, sır verdi” anlamlarına gelmektedir. Örneğin سُرَّ صَدِيقُهُ “Bir şeyi gizledi.”, سُرَّ الشَّيْءَ “Adam sevindi.”, سُرَّ الشَّخْصُ “Dostuna sırrını söyledi.” demektir. Aynı kökten gelen سَارَّ-يُسَارُّ ve سَارَّ-يُسَارُّ çekimleri ise, müfâale ve tefâ’ul bablarında “karşılıklı olarak sır vermek” anlamını ifade etmektedir.³³³

2.2.5. Onuncu Âyetin Tahlili

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ / “Fakat kime kitabı arkasından verilirse”

Kelimesi: وَرَاءَ kelimesi zarf-ı mekân olup, lugatte “arka, geride, ötesinde” anlamlarında kullanılır ve fiil köklerinden türememiş câmid bir lafızdır.³³⁴ Aynı kökten

³²⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1055.

³³⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1056.

³³¹ Yûnus 10/54

³³² et-Tahrîm 66/3

³³³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2174.

³³⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1/193.

gelen **و-ر-ي** fiil kökü ise farklı bablarda türeyen fiiller meydana getirmiştir. Bu fiillerde genel olarak gizlenmek, ateş çıkarmak, tutuşmak, örtmek, ima etmek gibi anlamlar yer alır.³³⁵ Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **وَرَى-يَرِي-** **أُورَى-** şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab fiil çekiminde “tutuştı, kıvılcım çıktı”³³⁶; **وَرَى** şeklinde if’âl babındaki mezid fiil çekiminde “yaktı, tutuşturdu”; **تَوَارَى-** **يَتَوَارَى** şeklindeki tefâul vezninde “gizlendi, kayboldu”; **وَارَى-يُورَى** şeklindeki müfâale vezninde “gizledi, sakladı”; **وَرَى-يُورَى** şeklindeki tef’îl kalıbında da “çıkardı, gizledi, sakladı” anlamlarına gelmektedir.³³⁷

ظَهَرَ kelimesi **ظ-ه-ر** kökünden türemiştir. Lugatte “sırt” anlamına gelmektedir. Literatürde “sırt, yüz, üzeri, arka, yardım, destek, geri kuvvet, arkadan gelen yardım, unutulmuş, hatırdan çıkarılan, muavin, yardımcı, gündüzün en aydınlık vakti, öğle vakti” gibi anlamlara geldiği kaydedilmektedir.³³⁸ Aslî bir isim olmakla birlikte fiille anlam bağı bulunduğundan müştak kabul edilmektedir.³³⁹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **ظَهَرَ-يُظْهِرُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminin mastarı **ظَهَّرَا** ve **ظَهَّرَا** şeklinde gelmektedir.³⁴⁰ “Zahir olmak, ortaya çıkmak, gözükmek, çoğalmak, üste çıkmak, galip gelmek, üstesinden gelmek, kuvvetli olmak, yardım etmek, yükselmek, bilmek, üstüne çıkmak, aşmak” gibi anlamlara gelmektedir. **ظَهَرَ-يُظْهِرُ** vezninde “sırtından şikayet etti”³⁴¹ anlamına gelmektedir.

أَظْهَرَ-يُظْهِرُ şeklinde if’âl veznindeki mezid fiil çekiminde, “açıklamak, açığa vermek, muttali kılmak, bildirmek, kuvvetlendirmek, yardım etmek, ortaya çıkarmak”;

³³⁵ Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfrehes*, 549.

³³⁶ Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/2428.

³³⁷ Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 3/2428-2429.

³³⁸ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/521.

³³⁹ Ahmed Muhtar, *Mu’cemü’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1444; el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhîr*, 434; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luğa*, 6/134.

³⁴⁰ Mesud Cübrân, 531.

³⁴¹ Ebû el-Hasan ‘Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî İbn Sîde, *el-Muhkem ve’l-Muhîtu’l-A‘zam*, thk. ‘Abd el-Ĥamîd Hendâvî (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1421), 4/286.

ظَاهَر-يُظَاهِرُ şeklindeki müfâale çekiminde; “yardım etmek, zihâr yapmak”; مَنْ harf-i ceri ile kullanıldığında “uzaklaşmak, boşamak, ayrılmak” anlamlarına gelmektedir.³⁴²

2.2.6. On Birinci Âyetin Tahlili

فَسَوْفَ يَدْعُوا ثُبُورًا / “Helâk!” diye bağırarak

Kelimesi: دَعَا-يَدْعُو fiili د-ع-و kökünden iştikâk etmiş دَعَا-يَدْعُو şeklinde sülâsî mücerred fiilin birinci babında mûzari çoğul bir fiildir. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de لازمî gelebilmektedir.³⁴³ Bu fiilin lâmu’l-fiilinde illet harflerinden و olması nedeniyle nâkıs (mu’tellü’l-lâm) fiildir. Fiilin aslı دَعَوَ iken illetli olan و harfî fethalı olup öncesi de fethalı olması nedeniyle elife kalbedilmiştir.³⁴⁴ Lugatte “birini çağırmak, bir şeyin gelmesini istemek, teşvik etmek” anlamlarına gelmektedir. Literatürde ise “birini bir isimle isimlendirmek, ölüye ağlamak, birinden yardım istemek, muhtaç olmak, dua etmek, davet etmek, beddua etmek (عَلَى harf-i ceri ile kullanıldığında), yıkmak, iddia etmek, bir şeyi arzu etmek” gibi anlamlara gelmektedir.

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: اِدْعَى-يَدْعِي- اِدْعَاءٌ şeklinde iftiâl vezninde mezid fiil çekiminde; “talep etti, intisap etti, dava açtı”; تَدَاعَى- اِسْتَدْعَى-يَسْتَدْعِي- اِسْتِدْعَاءٌ şeklindeki istifâl vezninde “talep etti, mecbur bıraktı”; يَتَدَاعَى- تَدَاعِيَا şeklindeki tefâul çekiminde “davet etti, bir araya geldiler” anlamlarına gelmektedir.³⁴⁵

Kelimesi: ثُبُورًا ثَبَرَ-يَثْبُرُ kelimesi ث-ب-ر kökünden iştikâk etmiş olan ثَبَرَ-يَثْبُرُ şeklindeki sülâsî mücerred birinci bab fiilinin mastarı olup “helak olmak, helak etmek” demektir. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de لازمî gelebilmektedir.³⁴⁶ Bu fiilin ثَبَرَ

³⁴² Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu’cemü’l-Müfehres*, 328; Mesud Cübrân, 531; Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1444.

³⁴³ *Mecmuatü’s Sarf*, 58.

³⁴⁴ Ahmed b. Muhammed el-Hamalâvî, *Şeza’l-‘Arf fi Fenni’s-Sarf*, thk. Nasrullah Abdurrahman Nasrullah (Riyad: Mektebetu’r-Rüşd, ts.), 132.

³⁴⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 14/259.

³⁴⁶ *Mecmuatü’s Sarf*, 58.

şeklinde de bir masdarı var olup “menetmek, alıkoymak, kovmak, ümidini kırmak, işten vazgeçirmek” gibi anlamlara gelmektedir.³⁴⁷

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **ثَبَّرَ-يُثَبِّرُ-ثَبْرًا** şeklinde sülâsî mücerred dördüncü bab çekiminde, **ثَبَّرْتُ الْفَرْحَةَ** (yara açıldı) örneğinde olduğu gibi; “açıldı”;³⁴⁸ **ثَبَّرَ-يُثَبِّرُ** şeklindeki tef’îl kalıbında mezid fiil çekiminde “bir işten alıkoymak, helak etmek”; **ثَابَرَ-يُثَابِرُ** şeklinde müfâale çekiminde “her şartta devam etmek, azmetmek, sebat etmek”; **تَثَابَرَ-يَتَثَابَرُ** şeklinde tefâul çekiminde, “birbirinin üzerine atılmak, saldırmak” anlamlarına gelmektedir.³⁴⁹

2.2.7. On İkinci Âyetin Tahlili

وَيَصْلِي سَعِيرًا / *Ve alevli ateşe girecektir.*

صَلَّى-يَصْلِي sülâsî mücerred dördüncü bab fiilinin muzâri, müfred, müzekker, gaib sîgasıdır. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımlî gelebilmektedir.³⁵⁰ Bu fiilin lâmu’l-fiilinde illet harflerinden **ي** olması nedeniyle nâkıs (mu’tellü’l-lâm) fiildir.³⁵¹ Fiilin aslı **يَصْلِي** iken illetli olan **ي** harfî harekeli olup öncesi de fethalı olması nedeniyle elife kalbedilmiş ve **يَصْلِي** olmuştur.³⁵² **صَلَّى** ve **صَلِيًا** şeklinde masterları vardır.³⁵³ Lugatte “(ateşte) yanmak, (ateşe) maruz bırakılmak, (ateşe) yaslanmak, (ateşle) pençeleşmek, ateşte ısıtmak/ısınmak, ateşle yumuşatmak, bir işin şiddetini tatmak” gibi anlamlara gelmektedir.³⁵⁴

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **صَلَّى-يَصْلِي** şeklindeki ikinci bab fiil çekiminde, “atmak, tehlikeye düşürmek, tattırmak”³⁵⁵; **أَصْلَى-**

³⁴⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/312.

³⁴⁸ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 168.

³⁴⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/312.

³⁵⁰ *Mecmuatü’s Sarf*, 62.

³⁵¹ el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-dürûsi’l-‘Arabiyye*, 53.

³⁵² Hamalâvî, *Şeza’l-‘Arf fi Fenni’s-Sarf*, 132; el-Galâyîni, *Câmi‘u’d-dürûsi’l-‘Arabiyye*, 2/104.

³⁵³ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 38/434.

³⁵⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1317.

³⁵⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1317.

يُصَلِّي şeklinde if'âl veznindeki mezid fiil çekiminde على ve في harf-i cerleri ile kullanımları mevcut olup “Ateşe atmak ve ateşle yakmak/ ısıtmak”,³⁵⁶ اِصْطَلَى-يُصْطَلَى şeklindeki iftiâl çekiminde, “onunla ısınmak ve şiddeti artmak”,³⁵⁷ تَصَلَّى-يَتَصَلَّى şeklindeki tefe'ul çekiminde “ısınmak ve hissetmek”;³⁵⁸ صَلَّى-يُصَلِّي şeklindeki tef'îl çekiminde de “namaz kıldı, dua etti” anlamlarına gelmektedir.³⁵⁹

Kelimesi: سَعِيرًا kelimesi س-ع-ر kökünden iştikâk etmiş olup, sıfatı müşebbehedir. Lugavî anlamları arasında “Ateş, alevli ateş, ateşin alevi, keçi şeklinde bir putun ismi” bulunmaktadır. Aynı zamanda Kur'ân-ı Kerîm'de cehennemin isimlerinden biri olarak da geçmektedir.³⁶⁰

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: سَعَّرَ-يَسَعِّرُ şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminde “alevlendirdi, kızıştırdı, yaktı” anlamlarına gelir. Örneğin; سَعَّرْتُ النَّارَ “ateşi alevlendirdim”, سَعَّرْتُ الْحَرْبَ “harbi kızıştırdım” ve سَعَّرْنَاهُمْ بِالنَّبْلِ “onları ok ile yaktık” şeklinde kullanımları vardır. Aynı zamanda “kızıştırmak, deveyle süratli gitmek, zehirlenmek” gibi anlamlara gelebilmektedir.³⁶¹ سَعَّرَ-يَسَعِّرُ şeklinde dördüncü bab çekiminde “rengi siyaha dönmek” anlamında kullanılmakta olup, bu kalıptan türeyen السَّعْرَةُ “siyaha çalan renk” demektir.³⁶² Mezid fiil kalıplarından سَعَّرَ-يَسَعِّرُ tef'îl babında ise “ateşi tutuşturmak, fiyat belirlemek, kıymet takdir etmek” gibi anlamlar taşır.³⁶³ Bu kullanım وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ

³⁵⁶ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1317; İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 14/468.

³⁵⁷ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1317; Neşvân el-Hîmyerî, *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*, 6/3816-3817.

³⁵⁸ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1317; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 8/266.

³⁵⁹ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1317.

³⁶⁰ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1068; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'A'zam*, 1/480.

³⁶¹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 2/684.

³⁶² Mesud Cübrân, 441.

³⁶³ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/365.

“Cehennem alevlendirildiği zaman”³⁶⁴ âyetinde olduğu gibi mecazî ve uhrevî bağlamda da yer bulmuştur.

2.2.8. On Üçüncü Âyetin Tahlili

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا / Çünkü o, (dünyada iken) ailesi içinde sevinçli idi.

Bu âyette geçen kelimelerin bahsine sûrenin dokuzuncu âyetinde yer verilmiştir.

2.2.9. On Dördüncü Âyetin Tahlili

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ / Zira o, bir daha dirilip dönmeyeceğini sanmıştı.

Kelimesi: ظَنَّ kelimesi ظ-ن-ن kök harflerinden oluşan sülâsî mücerred birinci bab çekimli, müfred, müzekker, gaib bir fiil-i mazidir. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımî olarak gelebilmektedir. Burada aynu’l-fiil ve lamu’l-fiil aynı cinsten olduğundan dolayı mudaaf fiil vardır. Aslı ظَنَّ iken önce aynu’l-fiilin harekesi hafzedilmiş, sonra lamu’l-fiile idğam edilerek ظَنَّ olmuştur.³⁶⁵ “Sanmak, zannetmek, sezme, bir şeyi bilmek, itikat etmek (emin olmadan), itham etmek, şüphe ile bakmak” anlamlarına gelmektedir.³⁶⁶

Fiil türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: أَظَنَّ-يُظَنَّ şeklinde if’âl babından mezid fiil çekiminde “itham etmek, töhmet altında bırakmak”,³⁶⁷ تَظَنَّ-يَتَظَنَّ şeklinde tefe’ul babı çekiminde “zannetmek, sanmak” anlamlarına gelmektedir.³⁶⁸

Kelimesi: يَحُورُ fiili ح-و-ر kök harflerinden oluşmakta olup حَارَ-يَحُورُ-حَوْرًا şeklinde sülâsî mücerred birinci bab fiil çekimine sahiptir. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımî olarak gelebilmektedir. Fiilin aynu’l-fiilinde illetli harf olan و

³⁶⁴ et-Tekvîr 81/12

³⁶⁵ Mecmuatü’s Sarf, 114.

³⁶⁶ Ahmed Muhtar, Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra, 2/1441.

³⁶⁷ Mevlût Sarı, el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat, 958; Ahmed Muhtar, Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra, 2/1441.

³⁶⁸ Mevlût Sarı, el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat, 958; Ahmed Muhtar, Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra, 2/1441.

bulunduğundan ecvef fiildir.³⁶⁹ Fiilin aslı حَوَّر iken illetli olan harf bir önceki sahih harfin harekesi cinsinden ı harfine kalbedilerek i' lal yapılmış ve حَار şeklini almıştır. Âyette fiili müzâri te'kidi nefyi müstakbel sîgasında gelmiştir. Sözlükte “bir şeyden geri dönmek, rücu’ etmek, beyazlaşmak, arınmak, saf hale gelmek” şeklinde anlamlandırılmıştır. Örneğin حَار الثَّوْب “yıkamak ve beyazlatmak” anlamına gelmektedir. Âyette önündeki لَنْ edatıyla birlikte “asla dönmeyecek” anlamını kazanmıştır.³⁷⁰

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: حَوَّر-يَحَوِّر şeklinde şeklinde sülâsî mücerred dördüncü bab çekiminde حَوَّرَتُ الْعَيْنُ örneğinde olduğu gibi “gözünün beyazı çok beyaz ve siyahı çok siyah oldu” anlamına gelmektedir. حَوَّرَتُ الْمَرْأَةُ örneğinde ise “kadın ceylan gözlü oldu (asıl anlamı: gözlerinin beyazı da siyahıda keskinleşti yani güzel gözlü oldu)” anlamına gelmektedir.

أَحَارَ الْجَوَابَ örneğinde if'âl babındaki mezid fiil çekiminde أَحَارَ الْجَوَابُ örneğinde olduğu gibi; “cevap verdi”, أَحَارَ الْجَمَلَ örneğinde ise; “deveyi boğazladı” anlamında kullanılmıştır.³⁷¹

2.2.10. On Beşinci Âyetin Tahlili

بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا / *Bilin ki, Rabbi onu şüphesiz görmekteydi.*

Kelimesi: بَلَى kelimesi, Arapçada olumsuz sorulara verilen olumlu cevabı ifade eden harfîl-cevâb (cevap edatı)dır. Fiil veya isim köküne dayanmaz; bu yönüyle câmid bir lafız olup herhangi bir sarfî çekime tabi değildir.³⁷²

Kelimesi: بَصِيرٌ kelimesi, ب-ص-ر kökünden türemiş olup, فَعِيلٌ vezninde gelen bir sıfat-ı müşebbehedir. “Gören ve açıkça bilen” anlamlarına gelmektedir. Bu

³⁶⁹ el-Galâyîni, *Câmi 'u 'd-dürûsi 'l- 'Arabiyye*, 53.

³⁷⁰ Ahmed Muhtar, *Mu 'cemu 'l-Luğati 'l- 'Arâbiyyeti 'l-Mu 'âsıra*, 1/578.

³⁷¹ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 356.

³⁷² İbn Hişâm, *Muğni 'l-lebîb 'an kutubi 'l-e 'ârîb*, 153; Ahmed Muhtar, *Mu 'cemu 'l-Luğati 'l- 'Arâbiyyeti 'l-Mu 'âsıra*, 1/246.

kelime aynı zamanda esma-i hüsnadan olup Allah (c.c)’nın “el-Basîr **الْبَصِيرُ** ismi olarak Kur’ân’da geçmektedir. “Her şeyi en ince ayrıntısına kadar gören ve bilen” anlamına gelmektedir.³⁷³

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **بَصَرَ-يُبْصِرُ** şeklinde sülâsî mücerred beşinci bab çekiminde “baktı/gördü, bildi/fark etti” anlamlarına gelmektedir.³⁷⁴ **بَصَرَ-يُبْصِرُ** şeklindeki dördüncü bab çekiminde “gördü, anladı, bildi/fark etti” anlamlarına gelmektedir.³⁷⁵

أَبْصَرَ-يُبْصِرُ şeklinde if’âl veznindeki mezid fiil çekiminde, “görmek” anlamında kullanılmakla birlikte bazı bağlamlarda “bilmek, idrak etmek” anlamlarında kullanılmaktadır. **بَصَرَ-يُبْصِرُ** şeklindeki tef’îl babı çekiminde “gözünü açtı, gösterdi, uyardı” gibi anlamlara gelmektedir.³⁷⁶ **بَاصَرَ-يُبَاصِرُ** şeklindeki müfâale babı çekiminde “birlikte bakmak, karşılıklı görmek” anlamlarına gelmektedir.³⁷⁷

2.3. KOZMİK DÜZEN ÜZERİNE YEMİNLERİ KONU EDİKEN ÂYETLERİN TAHLİLİ (16-19)

Kozmik düzen üzerine yeminleri konu edinen âyetlerin tahlilinin ele alındığı bu alt bölümde sûrenin âyetlerinde yer alan kelimeler sarf açısından incelenecek; her kelimenin kök yapısı, türevleri ve sözlük anlam alanı ortaya konulacaktır.

2.3.1. On Altıncı Âyetin Tahlili

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ / *Akşamın alaca karanlığına yemin olsun;*

أُقْسِمُ Kelimesi: **أُقْسِمُ** kelimesi ق-س-م kökünden iştikâk etmiş olup if’âl bâbından gelen bir fiildir. Muzâri, müfred, nefsi mütekellim vahde sîgasıyla gelmiş olup “yemin

³⁷³ Mahmud Çanga, *Kur’ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfehres*, 90.

³⁷⁴ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ahmed er-Rekbî Battâl, *en-Naẓmu’l-Musta‘zeb fî Tefsiri Ğarîbi Elfâzi’l-Mehezzeb*, thk. Muşafâ ‘Abdulhafîz Sâlim (Mekke: el-Mektebetu’t-Ticâriyye, 1988), 2/307; Ezherî, *Tehzîbu’l-Luġa*, 12/123.

³⁷⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luġati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/210.

³⁷⁶ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/65.

³⁷⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/64.

ederim” anlamına gelmektedir.³⁷⁸ Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımi olarak gelebilmektedir.³⁷⁹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: قَسَمَ يَقْسِمُ şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab çekiminde قَسَمًا şeklinde masdarı vardır. “Paylaştırmak, bölüştürmek”; قَسَمَ يَقْسِمُ şeklinde beşinci bab çekiminde قَسَامَةً ve قَسَامًا şeklinde iki mastarı olup “güzel oldu” anlamına gelmektedir.³⁸⁰ أَقْسَمَ يَقْسِمُ şeklinde if’âl veznindeki mezid fiil çekiminde “yemin etmek, taahhüt etmek”; قَسَمَ يَقْسِمُ şeklindeki tef’îl babında ise “böldü, parçalara ayırdı, düzenledi” anlamlarına gelmektedir.³⁸¹

الشَّقَقِ Kelimesi: الشَّقَقِ Kelimesi ش-ف-ق kökünden istikâk etmiş olup lugatte “şafak vakti, korku, sakınma” gibi anlamlara gelir.³⁸² Arapçada bu kelime bağlama göre farklı anlamlar kazanmakta; özellikle “gecenin ilk anlarında güneşten kalan aydınlık”, “güneşin batışından yatsıya kadar süren kırmızılık”³⁸³ ve “akşamleyin ufukta beliren kırmızılık”³⁸⁴ ve “akşam kırmızılığından sonra gelen beyazlık”³⁸⁵ gibi zaman ve doğa olgularını ifade etmektedir. Ayrıca “korku ve endişe” anlamları da taşıyan kelime, duygusal ve ruhsal halleri de nitelemektedir.

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: شَفَقَ يَشْفُقُ şeklinde sülâsî mücerred dördüncü bab çekiminde, harf-i cer kullanılmadan veya مِنْ harf-i ceri ile kullanıldığında “korkmak, sakınmak”; عَلَى harf-i ceri ile kullanıldığında ise “bir kimseye karşı kaygılanmak, endişe duymak” anlamlarını taşır.³⁸⁶ أَشْفَقَ يَشْفُقُ şeklinde if’âl veznindeki mezid fiil çekimi عَلَى harf-i ceri ile kullanıldığında “acımak, şefkat göstermek”; مِنْ harf-i ceri ile kullanıldığında ise, “birinden korkmak, çekinmek, endişe

³⁷⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1811.

³⁷⁹ *Mecmuatü’s Sarf*, 64.

³⁸⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1811.

³⁸¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1812.

³⁸² Mahmud Çanga, *Kur‘ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfehres*, 286.

³⁸³ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. Ebî Bekr b. ‘Abdulkâdir el-Ĥanefî Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtârü’s-Şihâh*, thk. Yûsuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut; Sayda: ed-Dâru’n-Nemûzeciyye, 1420/1999), 166; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 10/180.

³⁸⁴ Mahmud Çanga, *Kur‘ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfehres*, 286.

³⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 10/180.

³⁸⁶ Mahmud Çanga, *Kur‘ân-ı Kerîm Lüğati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfehres*, 287; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 25/508; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1218.

duymak” anlamlarına gelir.³⁸⁷ Bazı kaynaklarda شَفَقَ fiili ile أَشْفَقَ fiilinin aynı anlama geldiği zikredilmiştir.³⁸⁸

2.3.2. On Yedinci Âyetin Tahlili

وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ / Geceye ve gecenin içinde olan şeylere and olsun;

Kelimesi: اللَّيْلُ kelimesi câmid bir isim olup “gündüzün zıddı, karanlık ve siyahlık” anlamlarına gelir.³⁸⁹ Aslen cins (zaman) ismi olup, Arapçada gece vaktini ifade eder. Tekil (müfred) bir isimdir, ancak Arapçada bazen çoğul anlamını da ifade eder. لَيْلَة kelimesi, “bir gece” anlamında اللَّيْل ile aynı kökten gelmektedir. Bu kelime لَيْالٍ şeklinde cem‘ edilip sonuna ي ilave edilerek لَيْالِي biçiminde de kullanılmış,³⁹⁰ ayrıca لَيْلَاتٍ şeklinde çoğulu da bulunmaktadır.³⁹¹ “Gece” anlamına gelen اللَّيْل kelimesi müzekker olarak kabul edilir.³⁹² Başındaki ال takısıyla belirli hale gelmiş ma‘rife bir isimdir. Arap dilinde “لَيْلَة لَيْلَاء” ifadesi, “şiddetli karanlık gece” anlamında kullanılır.³⁹³

Kelimesi: وَسَقَ kelimesi, و-س-ق kökünden iştikâk etmiş olup, mâzi müfred, müzekker, gaib sigasıdır. Sülâsî mücerred ikinci bab olan bu fiilin binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımlî olarak gelebilmektedir.³⁹⁴ Kök harflerine bakıldığında, fâ’ul-fiilde olan و harfi illetli bir harftir. Bu nedenle misâl fiildir.³⁹⁵ Misâl fiiller, fâ’ harfi illetli (genellikle vav veya elif olan) fiillerdir. Ancak bu fiilde و harekeli olduğu için kelimenin telaffuzunda herhangi bir hazif ya da kalb durumu meydana gelmez; bu bakımdan sahih gibi davranan misâl fiillerden sayılabilir.³⁹⁶

³⁸⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1218.

³⁸⁸ Zeynuddîn er-Râzî, *Muhtâru’s-Şihâh*, 1420, 166.

³⁸⁹ İbn Dureyd, *Cemheretu’l-Luğa*, 1/347.

³⁹⁰ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabiyye*, 5/1815.

³⁹¹ İbn Fâris, *Mu‘cemu Mekâyisi’l-Luğa*, 5/225.

³⁹² el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-Muhît*, 496.

³⁹³ el-Ferâhîdî, *Kitâbu’l-‘Ayn*, 8/363.

³⁹⁴ *Mecmuatü’s Sarf*, 58.

³⁹⁵ el-Galâyîni, *Câmi’u’d-dürûsi’l-‘Arabiyye*, 53.

³⁹⁶ Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muḥammed el- el-Cürcânî, *el-Miftâh fi’ş-Şarf*, thk. ‘Alî Tefvîk el-Hamed (Beirut: El-Müessesetü’r- Risâle, 1407), 71.

Bu fiil kökü ve türevleri şunlardır: **وَسَقَّ-يَسِقُ** şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab çekiminde **وَسَقًا** ve **وُسُوقًا** şeklinde iki mastarı mevcuttur. Bu fiil “birleştirdi, gebe kaldı, çok oldu, götürdü, topladı, taşıdı” gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca **وَسَقَّ** mastarı “yük” anlamında ve “ölçü birimi olarak altmış sa” anlamında kullanılmaktadır.

وَسَقَّ-يُوسِقُ şeklinde tef‘îl babındaki mezid fiil çekiminde; “ölçü birimi olan sa’ miktarına ayırmak”³⁹⁷; **أَوْسَقَّ-يُوسِقُ** şeklinde if‘âl babı çekiminde “bol olmak ve yüklemek”; **اتَّسَقَّ-يَتَّسِقُ** şeklindeki if‘iâl babında “toplanıp düzene girmek, muntazam olmak”; **اِسْتَوْسَقَّ-يَسْتَوْسِقُ** şeklinde istif‘âl çekiminde “toplanmak, birikmek, düzenli olmak” anlamlarına gelmektedir.³⁹⁸

2.3.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili

وَالْقَمَرَ إِذَا اتَّسَقَ / *Dolunay halindeki aya and olsun ki:*

القَمَرُ Kelimesi: **القَمَرُ** kelimesi, ق-م-ر kökünden türemiş bir isim olup “ay” anlamına geldiği gibi, “kardan gözün kamaşması” anlamına da gelmektedir.³⁹⁹

Fiil kökü ve türevlerinin kullanıldığı anlamlar şu şekilde sıralanabilir: **قَمَرَ-يَقْمَرُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminde “iddiaya girdi, kumar oynadı, kumarda yendi, gönlünü çeldi”;⁴⁰⁰ **قَمَرَ-يَقْمَرُ** şeklinde dördüncü bab çekiminde “ayın ışıyla aydınlandı, beyazı çoğaldı, açığa çıktı, suya doymak, çok olmak”; **أَقْمَرَ-يُقْمَرُ** şeklinde if‘âl veznindeki mezid fiil çekiminde “ay ışıyla aydınlanmak ve ayın on üçünde olmak”; **قَمَرَ-يَقْمَرُ** şeklindeki tef‘îl babı çekiminde; “kaynattı veya ateşte kızarttı” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰¹

³⁹⁷ İbrahim Mustafa vd., *el-Mu‘cemü’l-Vasît*, 2/1032.

³⁹⁸ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 26/473.

³⁹⁹ Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu’l-Luğa ve Şihâhu’l-‘Arabîyye*, 2/798; Mahmud Çanga, *Kur‘ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu‘cemü’l-Müfehres*, 407.

⁴⁰⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1856.

⁴⁰¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1856-1857.

2.3.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili

لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ / Şüphesiz siz bir durumdan diğerine uğratılacaksınız.

(tabakadan tabakaya bineceksiniz)

Fiili: لَتَرْكَبُنَّ fiili, ركب fiil kökünden iştikâk etmiş, muzâri, cem'i, müzekker, muhatap sîgasındadır. Aslı فَعَلَ-يَفْعُلُ babından gelen bu fiilin çekimi رَكَب- رَكَبَ şeklinde. Lugatte; “hayvanın üzerine çıkmak, bir taşıta binmek, takip etmek, izlemek, yürümek, uçmak, göğüs germek, bürünmek, kapılmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰²

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri aşağıda belirtilmiştir: رَكَب- رَكَبَ şeklindeki sülâsî mücerred birinci bab çekiminde “vurmak”; أَرَكَبَ-يُرَكَبُ şeklinde if'âl vezninde mezid fiil çekiminde “bindirmek”; رَكَبَ-يُرَكَبُ şeklinde tef'îl babı çekiminde “bindirmek, toplamak, birbiri üzere koymak, oluşturmak, birleştirmek, sırtına almak”;⁴⁰³ اِرْتَكَبَ-يَرْتَكِبُ iftiâl babı çekiminde “binmek, günah işlemek, bir işe öfkeyle girmek”;⁴⁰⁴ اِسْتَرَكَبَ-يَسْتَرَكِبُ şeklinde istif'âl babı çekiminde, “bindirmeyi talep etmek”; تَرَاكَبَ-يَتَرَاكِبُ şeklinde tefâul babı çekiminde, “birbirinin üzerine binmek, üst üste gelmek”; تَرَكَبَ-يَتَرَكَبُ tefe'ul babı çekiminde, “oluşmak, bir araya gelmek, birleşmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁵

Kelimesi: طَبَقًا kelimesi, طبق kökünden türetilmiştir. Çoğulu أَطْبَاق ve طَبَاق şeklindedir. Kelime; “yemek yenen kap, tabaka, katman, hâl ve derece” gibi anlamlara gelir. Arapçada ismi cins veya ismi zâtî olarak kullanılabilir.⁴⁰⁶ Buradaki

⁴⁰² Mahmud Çanga, *Kur'ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfrehes*, 235; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/932.

⁴⁰³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/932.

⁴⁰⁴ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 644.

⁴⁰⁵ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/932.

⁴⁰⁶ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1387.

kullanımında “hâlden hâle geçiş” anlamında kullanılmıştır. Bir başka âyette ise bu kelime, “kat kat, tabaka tabaka” anlamında masdar veya hal olarak yer alır.⁴⁰⁷

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil türevleri şu şekildedir: **طَبَقَ-يُطَبِّقُ** şeklinde sülâsî mücerred dördüncü bab fiil çekimde “kapanmak, uygun gelmek, rastlaşmak”; **أَطْبَقَ-يُطْبِقُ** şeklinde if’âl kalıbından mezid fiil çekiminde, “örtmek, bürümek, ittifak edip toplanmak, davet etmek, kararmak, kapatmak, çoğalmak”; **طَبَّقَ-يُطَبِّقُ** şeklinde tef’îl babı çekiminde “örtmek, bir şeyi kapsamak, ayırmak, isabet etmek, gereğini yapmak, tatbik etmek”; **طَابَقَ-يُطَابِقُ** şeklinde müfâale babı çekiminde, “koymak, yardım etmek, iki şeyi uygun hale getirmek, eşit ve uygun olmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁰⁸

2.4. KÂFİRLERİN AKİBETİ VE MÜMİNLERİN ÖDÜLÜ KAPSAMINDAKİ ÂYETLERİN TAHLİLİ (20-25)

Kâfirlerin akibeti ve müminlerin ödülü kapsamındaki âyetlerin tahlilinin ele alındığı bu alt bölümde sûrenin âyetlerinde yer alan kelimeler sarf açısından incelenecek; her kelimenin kök yapısı, türevleri ve sözlük anlam alanı ortaya konulacaktır.

2.4.1. Yirminci Âyetin Tahlili

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ / *Onlara ne oluyor da inanmıyorlar?*

Kelimesi: **يُؤْمِنُونَ** fiili, **أ-م-ن** kökünden türemiş, mezîd bir fiildir. İf’âl bâbında, muzâri sigasında, cem’ müzekker gâib kalıbındadır. Ayrıca fiilin aslı, **أَآمَنَ** şeklindedir. Sarfî kaideler gereği, İki hemze ard arda gelirse ve birinci hemze harekeli ikinci hemze sakın olursa, ikinci hemze birinci hemzenin cinsine uygun harfe ibdâl edilir. Burada ikinci hemze birinci hemzenin harekesi cinsinden olan **أ** harfine ibdâl edilmiş ve

⁴⁰⁷ Zebîdî, *Tâcu ’l- ‘Arûs min Cevâhiri ’l-Kâmûs*, 26/50.

⁴⁰⁸ Mevlût Sarı, *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*, 914.

أَمَّنْ şeklini almıştır.⁴⁰⁹ Bu fiil genellikle müteaddî olmakla birlikte, bazı bağlamlarda lâzımı olarak da kullanılmaktadır.⁴¹⁰

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şu şekildedir: أَمَّنْ-يَأْمِنُ şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab fiil çekiminde “birine güven beslemek” أَمَّنْ-يَأْمِنُ şeklinde beşinci bab fiil çekiminde “güvenilir olmak, emanet edilmeye layık olmak”;⁴¹¹ أَمَّنْ-يَأْمِنُ şeklinde dördüncü bab fiil çekiminde “korkmadı (güven duydu), kötülükten emin oldu”;⁴¹² أَمَّنْ-يُؤْمِنُ şeklinde if’âl babından mezid fiil çekiminde “inandı, doğruladı, korkuyu giderip güven sağladı, iman etti”;⁴¹³ أَمَّنْ-يَأْمِنُ şeklinde tef’îl babı çekiminde “korkuyu giderdi, kefil oldu, himaye etti, âmîn dedi, güvence verdi”;⁴¹⁴ اِنْتَمَنَ-يَأْتَمِنُ şeklinde iftiâl babı çekiminde “güvenilir buldu, güvendi”;⁴¹⁵ اِسْتَأْمَنَ-يَسْتَأْمِنُ şeklinde istif’âl babı çekiminde, “güvendi, himaye talep etti” anlamlarına gelmektedir.⁴¹⁶

2.4.2. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ / Onlara Kur’ân okunduğu zaman neden secde etmiyorlar?

الْقُرْآنُ / قُرِئَ Fiili: قُرِئَ fiili, ق-ر-أ kökünden iştikâk etmiş ve mâzi, müfred, müzekker, gâib meçhul sîgasındadır. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lâzımî gelmektedir.⁴¹⁷ Lugatte “toplamak” anlamına gelmektedir. Bu fiilin قَرَأَ-يَقْرَأُ şeklinde sülâsî mücerred üçüncü bab fiil çekiminin قَرَأَ ve قُرَأَ şeklinde mastarları vardır. Okuyucu okurken harfleri bir araya toplayıp okuduğu için bu anlam ifade edilirken قَرَأَ

⁴⁰⁹ et-Teftâzânî, Şerhu’s-Sa’d ala Tasrifi’z-Zencânî, 195.

⁴¹⁰ Mecmuatü’s Sarf, 64.

⁴¹¹ İbn Manzûr, Lisânu’l-‘Arab, 13/22.

⁴¹² Ahmed Muhtar, Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra, 1/122; el-Ferâhîdî, Kitâbu’l-‘Ayn, 8/388.

⁴¹³ Ahmed Muhtar, Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra, 1/122.

⁴¹⁴ Ahmed Muhtar, Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra, 1/122.

⁴¹⁵ Ahmed Muhtar, Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra, 1/123.

⁴¹⁶ Ahmed Muhtar, Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra, 1/123.

⁴¹⁷ Mecmuatü’s Sarf, 60.

kullanılmaktadır. Kur'ân, Allah (c.c)' nun Peygamberine indirdiği şerefli vahiydir. Kur'ân'da geçen sûreleri bir araya getirip, topladığı için bu isimle isimlendirilmiştir.⁴¹⁸

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: **قَرَأَ-يَقْرَأُ-قِرَاءَةً** şeklinde sülâsî mücerred üçüncü bab fiil çekiminde “topladı, birleştirdi, kelimeleri birleştirdi, kehanet yaptı, tebliğ etti, ders verdi”;⁴¹⁹ **أَقْرَأَ-يُأْقِرُ** şeklinde if'âl babından mezid fiil çekiminde “kadın hayız oldu, hayızdan temizlendi, okuttu, öğretti, iletti”;⁴²⁰ **اسْتَفْرَأَ-يَسْتَفْرِئُ** şeklinde istf'âl babı çekiminde, “dikkatle inceledi, okumasını istedi, okuttu”; **انْقَرَأَ-يَنْقَرِئُ** şeklinde infiâl babı çekiminde, **قَرَأَ** fiilinin içerdiği anlamları içermektedir.⁴²¹

يَسْجُدُونَ Kelimesi: **يَسْجُدُونَ** fiilinin kökü, **س-ج-د** harfleridir. Binası çoğunlukla müteaddî bazen de lazımi olarak gelebilmektedir. **سَجَدَ-يَسْجُدُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab fiil çekimine ait olup âyette muzâri, cem'i müzekker gâib sîgasında gelmiştir. Lugatte “secde etmek, eğilmek, ibadet maksadıyla yere yöneldi, eğildi, boyun eğdi, namaz kıldı,” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²²

2.4.3. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ / Aksine, inkârcılar yalanlıyorlar.

كَفَرُوا Fiili: **كَفَرُوا** fiili, **ك-ف-ر** kökünden iştikâk etmiştir. Mâzi, cem'i, müzekker, gâib sîgasında gelmiş olup lugatte “inkâr etmek, kâfir olmak, örtmek, inanmamak, kaçınmak, örtmek, bürümek” gibi anlamlara gelmektedir.⁴²³

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şu şekildedir: **كَفَرَ-يَكْفُرُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab fiil çekiminde mastarı **كُفِرًا**, **كُفْرًا** ve **كُفْرَانًا** şeklinde

⁴¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/128.

⁴¹⁹ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 1/128.

⁴²⁰ Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 1/364; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1789.

⁴²¹ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1789.

⁴²² İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 3/204; Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1034; Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, 8/172.

⁴²³ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 3/1943.

geldiğinde “şirk koştı, iman etmedi, inkâr etti, şükretmedi, kaçındı, yalanladı”; mastarı **كَفَّرَا** şeklinde olarak geldiğinde ise, “gizledi ve örttü”;⁴²⁴ **كَفَّرَ-يُكَفِّرُ** şeklinde tef’îl vezninde mezid fiil çekiminde “küfür isnat etti, kefarete verdi” anlamlarına gelmektedir.⁴²⁵

يُكَذِّبُونَ Kelimesi: **كَذَّبَ-يُكَذِّبُ** fiili, **ك-ذ-ب** kökünden iştikâk etmiş mezid fiil olup, tef’îl babında muzâri, cem’i, müzekker, gaib sîgasında gelmiştir. Lugatte “birini ya da bir şeyi doğru bulmamak, yalan olduğunu söylemek, inkâr etmek, reddetmek” gibi anlamlara gelmektedir.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: **كَذَّبَ-يُكَذِّبُ** şeklinde sülâsî mücerred ikinci bab fiil çekiminde **كَذَّبَا, كَذَّبَتْ, كَذَّبَا, كَذَّبَتْ** şeklinde mastarları vardır. “Gerçekleşenin aksini haber vermek, hata etmek, inkâr etmek”;⁴²⁶ **أَكْذَبَ-يُكَذِّبُ** şeklinde if’âl babından mezid fiil çekiminde “görmezden gelmek/duymazdan gelmek”;⁴²⁷ **كَذَّبَ-يُكَذِّبُ** şeklinde mufâale babında **مُكَذِّبٌ** ve **كَذَّابٌ** şeklinde mastarları olup, “birbirlerini yalanlamak”;⁴²⁸ **كَذَّبَ-يُكَذِّبُ** şeklinde tef’îl babı çekiminde **تَكْذِيبٌ** ve **كَذَّابٌ** şeklinde mastarları olup, “yalan nispet etmek, yalanlamak, körelmek (bıçağın körelmesi gibi), inkâr etmek, reddetmek”;⁴²⁹ **تَكَاذَبَ-يَتَكَاذَبُ** şeklinde tefâul babı çekiminde “birbirlerine yalan söylemek” anlamlarına gelmektedir.⁴³⁰

2.4.4. Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ / Oysa Allah, onların sakladıklarını çok iyi bilir.

أَعْلَمَ Kelimesi: **أَعْلَمَ** kelimesi, **ع-ل-م** kökünden iştikâk etmiş ism-i tafdîldir. Lugatte “bilmek, öğrenmek” anlamlarına gelmektedir.

⁴²⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1943; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 5/144.

⁴²⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1943.

⁴²⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1915; İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1/704.

⁴²⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 1/705.

⁴²⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1915.

⁴²⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1915.

⁴³⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/1915.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şu şekildedir: **عَلَّمَ-يُعَلِّمُ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab fiil çekiminde; “alamet bırakmak, ilimde galebe çaldı”; **عَلَّمَ-يُعَلِّمُ** şeklinde dördüncü bab fiil çekiminde “bildi, öğrendi, haber aldı, inandı, doğruladı”; **أَعْلَمَ-يُعْلِمُ** şeklinde if’âl vezninde mezid fiil çekiminde “haber verdi, bildirdi, duyurdu, öğretti, işaret eti”; **عَلَّمَ-يُعَلِّمُ** şeklinde tef’îl babı çekiminde “öğretti”; **عَالَمَ-يُعَالِمُ** şeklinde müfâale babı çekiminde “ilimde yarıştı”; **تَعَالَمَ-يَتَعَالَمُ** şeklinde tefâul babı çekiminde “iddia etti, ilmini açığa çıkardı, övündü”; **تَعَلَّمَ-يَتَعَلَّمُ** şeklinde tefe’ul babı çekiminde, “öğrendi”; **اسْتَعْلَمَ-يَسْتَعْلِمُ** şeklinde istif’âl babı çekiminde, “bilgi istedi, sordu, danıştı”; **عَوَّلَمَ-يُعَوِّلَمُ** fe’lele babı çekiminde “dünya çapında yaygınlaşmak/küreselleşmek”; **تَعَوَّلَمَ-يَتَعَوِّلَمُ** şeklinde tefe’lele babı çekiminde “dünya çapında yaygınlaşmak / küreselleşmek” anlamalarına gelmektedir.⁴³¹

وَعَى-يَعِي fiili **و-ع-ي** kökünden iştikâk etmiş, muzâri, ma’lum, cem’i, müzekker, gaib sîgasında mezid bir fiil olup if’âl babındandır. Lugatte, “ezberledi, aklında tuttu, anladı, kabul etti” gibi anlamlara gelmektedir.⁴³²

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şu şekildedir: **وَعَى-يَعِي** şeklindeki sülâsî mücerred ikinci bab çekiminde “topladı, ezberledi, kabul etti, anladı, kavradı”; **وَعَى-يَعِي** şeklinde dördüncü bab çekiminde “uyandı, idrak etti, farkına vardı”⁴³³; **أَوْعَى-يُوعِي** şeklinde if’âl babındaki mezid fiil çekiminde “uyardı, anladı, önlem aldı”; **وَعَى-يُوعِي** şeklindeki tef’îl babı çekiminde, “nasihat etti, uyardı”; **يَسْتَوْعِي-يَسْتَوْعِي** şeklindeki istif’âl babı çekiminde, “anladı, idrak etti” anlamalarına gelmektedir.⁴³⁴

2.4.5. Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ / Onlara can yakıcı azabı müjde et

⁴³¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1541.

⁴³² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 15/396; Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 40/212.

⁴³³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2468.

⁴³⁴ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2469.

Kelimesi: بَشِّر fiili ب-ش-ر kökünden iştikâk etmiş tef'îl babından mezid fiil olup müfred, müzekker, muhatab emr-i hazır sîgasında gelmiştir. Lugatte “müjdelemek” anlamına gelmektedir.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şu şekildedir: بَشِّر-يُبَشِّر şeklinde sülâsî mücerred birinci bab çekiminde mastarı بَشَّرًا olduğunda “kabuğunu soymak, deriyi çıkarmak”; mastarı بَشَّرًا ve بَشَّرًا olduğunda “müjdelemek, samimiyetle karşılamak”;⁴³⁵ بَشِّر-يُبَشِّر şeklinde beşinci bab çekiminde “güzel oldu”; بَشِّر-يُبَشِّر şeklinde dördüncü bab çekiminde “sevindi, mutlu oldu” anlamlarına gelmektedir.

أَبَشَّر-يُأَبِّشِّر şeklinde if'âl babındaki mezid fiil çekiminde “sevindi, mutlu oldu, ortaya çıktı, sevindirdi, mutlu etti”; بَشِّر-يُبَشِّر şeklindeki tef'îl babı çekiminde “haber verdi, tebliğ etti, vadetti, öğretti, müjde verdi”; بَاشَّر-يُبَاشِّر şeklindeki müfâale babı çekiminde “karşıladı, başladı, cinsel temasta bulundu, temas etti”; تَبَاشَّر-يَتَبَاشِّر şeklindeki tefâul babı çekiminde “birbirlerine müjde verdiler, birbirlerine sevinçli haber verdiler”; اِسْتَبَشَّر-يَسْتَبَشِّر şeklindeki istif'âl babı çekiminde “sevindi, mutlu oldu, övündü” anlamlarına gelmektedir.⁴³⁶

Kelimesi: عَذَاب kelimesi, ع-ذ-ب kökünden iştikâk etmiş ve “azap, işkence, ceza, sıkıntı” anlamlarına gelen ism-i masdardır.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: عَذَّب-يُعَذِّب şeklindeki sülâsî mücerred ikinci bab fiil çekiminde “terk etti, engel oldu” عَذَّب-يُعَذِّب şeklindeki beşinci bab çekiminde “tatlı, hoş, lezzetli, etkileyici oldu”;⁴³⁷ أَعَذَّب-يُعَذِّب şeklinde if'âl babındaki mezid fiil çekiminde “tatlı yaptı”; عَذَّب-يُعَذِّب şeklindeki tef'îl babı çekiminde “başkasına acı vermek, cezalandırmak, hapsetmek”;⁴³⁸ اِسْتَعَذَّب-يَسْتَعَذِّب

⁴³⁵ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/206.

⁴³⁶ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 1/207.

⁴³⁷ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1473.

⁴³⁸ Ahmed Muhtar, *Mu'cemu'l-Luğati'l-Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*, 2/1474.

şeklindeki istif'âl babı çekiminde “bir şeyi tatlı, güzel, hoş görmek”;⁴³⁹ تَعَذَّبَ يَتَعَذَّبُ şeklindeki tefe’ul babı çekiminde “fiziksel veya duygusal olarak acı çekmek, eziyet ve işkence görmek” anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁰

Kelimesi: أَلِيمَ kelimesi, أ-ل-م kökünden iştikâk etmiş “acı verici, elemli, ıstıraplı, can yakıcı” anlamlarına gelen sıfat-ı müşebbehedir.⁴⁴¹

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: أَلَمَ-يَأْلَمُ şeklinde sülâsî mezid dördüncü bab çekiminde “acı çekti, ıstırap duydu ve canı yandı”;⁴⁴² أَلَمَ-يُؤْلِمُ şeklinde if'âl babındaki mezid fiil çekiminde “acı vermek, can yakmak”;⁴⁴³ تَأَلَّمَ-يَتَأَلَّمُ şeklindeki tefe’ul babı çekiminde “(şiddetli) acı çekmek, (şiddetli) ıstırap duymak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁴⁴

2.4.6. Yirmi Beşinci Âyetin Tahlili

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ / *Yalnız, inanıp yararlı işler işleyenlere, onlara, kesintisiz ecir vardır.*

Kelimesi: عَمِلُوا fiili ع-م-ل kökünden iştikâk etmiş, mâzi, cem’i, müzekker, muhâtab sîgasındadır. Binası, çoğunlukla müteaddî bazen de lazimî gelebilmektedir.⁴⁴⁵ Lugatte “iş yapmak, icra etmek, hareket etmek” anlamlarına gelmektedir.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: عَمِلَ-يَعْمَلُ şeklinde sülâsî mücerred dördüncü bab fiil çekiminde “çalıştı, yaptı ve uyguladı”;⁴⁴⁶ أَعْمَلَ-يُعْمَلُ şeklinde if'âl vezninde mezid fiil çekiminde “işe koymak, çalıştırmak, uygulamak”;⁴⁴⁷ عَامَلَ-يُعَامَلُ şeklinde müfâale babı çekiminde “muamele etmek, davranışta bulunmak ve

⁴³⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1473.

⁴⁴⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1474.

⁴⁴¹ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/22; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/113.

⁴⁴² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 12/22.

⁴⁴³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/112.

⁴⁴⁴ Zebîdî, *Tâcu’l-‘Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs*, 31/227.

⁴⁴⁵ *Mecmuatü’s Sarf*, 62.

⁴⁴⁶ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

⁴⁴⁷ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

biriyle ilişki kurmak”;⁴⁴⁸ تَعَامَلَ-يَتَعَامَلُ şeklinde tefâul babı çekiminde “biriyle ilişki kurmak, ilgilenmek ve muamelede bulunmak”;⁴⁴⁹ اِعْتَمَلَ-يَعْتَمَلُ şeklinde iftiâl babı çekiminde “duygusal olarak içteki çalkalanma, yoğunlaşma”;⁴⁵⁰ اِسْتَعْمَلَ-يَسْتَعْمَلُ şeklinde istif’âl babı çekiminde “kullanmak, çalıştırmak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵¹

Kelimesi: صَالِحَاتِ ص-ل-ح kökünden iştikâk etmiş sıfat-ı müşebbehe olup cem’i müennes sîgasındadır. Lugatte “iyilik, doğruluk” anlamlarına gelmektedir.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: يَصْلَحُ fiilinin يَصْلَحُ şeklinde iki muzâri çekimi vardır.⁴⁵² Bu şekilde sülâsî, mücerred birinci ve üçüncü bab çekiminde “fesadı ortadan kaldırdı, iyileşti, düzgün oldu”; صَلَحَ-يُصْلَحُ şeklinde beşinci bab çekiminde “faziletli oldu, iffetli oldu, doğru oldu, sorumluluklarını yerine getirdi”; أَصْلَحَ-يُصْلَحُ şeklinde if’âl babından mezid fiil çekiminde “aralarını buldu/ sulh yaptı, düzeltti, tamir etti, değişiklikler yaptı, dua etti, güzelleştirdi”; اِسْتَصْلَحَ-يَسْتَصْلَحُ şeklinde istif’âl babı çekiminde de “güzel buldu, hazır hale getirdi/ hazırladı” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵³

Kelimesi: أَجَرَ kelimesi أ-ج-ر kökünden iştikâk etmiştir. Bu kelime, bazı görüşlere göre أَجَرَ fiilinin mastarı, bazılarına göre ise ism-i cins kabul edilir. Lugavî anlamları arasında; işin karşılığı, ücret, sevap, mükâfat gibi mânâlar bulunur.⁴⁵⁴ Kur’ân’daki kullanımında çoğunlukla manevî mükâfat ve sevap anlamında geçmektedir.

Bu fiil kökünden iştikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: أَجَرَ-يَأْجُرُ şeklinde sülâsî, mücerred birinci bab fiil çekiminde أَجَرَ ve إِجَارًا şeklinde iki mastarı bulunmakta

⁴⁴⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

⁴⁴⁹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

⁴⁵⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

⁴⁵¹ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1554.

⁴⁵² İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 2/516; Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1311.

⁴⁵³ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1312.

⁴⁵⁴ İbn Manzûr, *Lisânu’l-‘Arab*, 4/10.

olup “kiraladı, kiracı oldu, ödüllendirdi, sevap verdi”; **أَجَرَ-يُؤْجِرُ** şeklinde if’âl babındaki mezid fiil çekiminde “ücret karşılığı kiralamak, mükafatlandırmak, ödüllendirmek”; **أَجَرَ-** **أَجَرَ-يُؤْجِرُ** şeklindeki müfâale babı çekiminde “ücretle işe aldı, kiraladı”; **أَجَرَ-يُؤْجِرُ** şeklindeki tef’îl babı çekiminde “kiralamak”; **اِتَّجَرَ-يَأْتَجِرُ** şeklindeki iftâl babı çekiminde “kiralamak, ticaret yapmak”; **اِسْتَأْجَرَ-يَسْتَأْجِرُ** şeklindeki istif’âl babı çekiminde “kiralamak” anlamlarına gelmektedir.⁴⁵⁵

غَيْرُ Kelimesi: Bu kelime câmid isimlerden olup istisna edatı olarak kullanılmaktadır. Kelime aslı itibarıyla sıfat olarak kullanılmıştır. Bununla birlikte çoğunlukla **لَا** anlamında istisnâ edatı olarak kullanılmıştır. Kendisinden sonra zikredilen müstesnâ isim muzâf-ı ileyh olması nedeniyle mecrurdur. Çünkü **غَيْرُ** kelimesi sürekli izâfeyle kullanılması gerekli olan isimlerdendir.⁴⁵⁶ Ma’rife olan isimlere izâfe edilse bile nekirelikte köklü olması nedeniyle ma’rife olmaz.⁴⁵⁷ “Hariç, değil, farklı” gibi anlamlara gelmektedir.⁴⁵⁸

مَمْنُونُ Kelimesi: **مَمْنُونُ** kelimesi, **م-ن-ن** kökünden türemiştir. Aslı, **مَنَّ** fiilidir ve bu fiil sülâsî mücerred, mudaaf fiildir; çünkü ikinci ve üçüncü kök harfleri (**ن-ن**) aynıdır. Bu fiilden türeyen **مَمْنُونُ** ism-i mef’ûldür. Binası müteaddîdir. Bazen de lazımlî olarak gelmektedir.⁴⁵⁹

Bu fiil kökünden istikâk etmiş fiil kökleri ve türevleri şunlardır: **مَنْ-يَمْنُ-مَنَّ** şeklinde sülâsî mücerred birinci bab fiil çekiminde “koparttı, güzel nimet verdi, verdiği için karşı övündü (başına kaktı), esiri fidyesiz bıraktı, güçsüzleştirdi, yordu”; **إِمْتَنَ-يَمْتَنُ-إِمْتِنَانًا**

⁴⁵⁵ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 1/64.

⁴⁵⁶ Ebû ‘Abdullâh Muhammed b. ‘Abdullâh ed-Dimeşkî İbnu’n-Nâzım, *Şerhu İbnu’n-Nâzım ‘alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*, thk. Muhammed Bâsil ‘Uyûn es-Sûd (b.y.: Daru’l Kütübi’l ‘İlmiyye, 1420), 222.

⁴⁵⁷ Ebû ‘Alî el-Hasen b. Aḥmed b. ‘Abdulḡaffâr Ebû ‘Alî el-Fârisî, *et-Tâ’lîkâtü ‘alâ Kitâbi Sîbeveyh*, thk. ‘Avd b. Ḥamd el-Kûzî (b.y.: y.y., 1410), 2/63.

⁴⁵⁸ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 2/1655.

⁴⁵⁹ *Mecmuatü’s Sarf*, 58.

şeklinde iftiâl babından mezid fiil çekiminde “minnet etti, minnetle eziyet etti, teşekkür etti” anlamlarına gelmektedir.⁴⁶⁰

Sonuç olarak, İnşikâk Sûresi’nde yer alan kelimelerin sarfî ve lugavî tahlili, sûrenin kıyamet sahnelerini betimleyen dil yapısının çok katmanlı olduğunu ortaya koymaktadır. Fiillerin vezinleri, mastar ve türevleri, kullanılan isim ve sıfatların morfolojik özellikleri; sûrenin hem ses örgüsünü hem de anlam derinliğini destekleyen bir yapı sergilemektedir. Bu inceleme, kelimelerin yalnızca sözlük anlamlarını değil, aynı zamanda bağlam içindeki işlevlerini de açığa çıkarmış; sûredeki dilsel tercihlerle tematik vurgu arasındaki sıkı bağı göstermiştir. Böylece sarfî çözümlemeler, üçüncü bölümde ele alınacak olan nahvî tahlillerin daha sağlam ve kapsamlı bir şekilde anlaşılmasına zemin hazırlamaktadır.

⁴⁶⁰ Ahmed Muhtar, *Mu‘cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu‘âsıra*, 3/2129.

BÖLÜM 3: İNŞİKÂK SÛRESİNİN NAHVÎ TAHLİLİ

Kur'ân âyetlerinin anlaşılmasında nahvî tahlîl, metnin yapısal boyutunu ortaya koyması bakımından temel bir öneme sahiptir. Zira Arapça'da cümle unsurlarının dizilişi, i'rab durumları, gizli veya takdir edilen öğeler ve cümleler arası bağlantılar, anlamın tayininde doğrudan belirleyici olmaktadır. Sarfî yönüne yer yer temas edilmekle birlikte, bu bölümün asıl ağırlığı nahvî tahlîle tahsis edilmiştir.

Bu nedenle sûreye ait âyetler yalnızca nahiv yönünden ele alınacak; her bir cümlelerin kuruluşu, öne alınan veya ertelenen unsurlar, şart edatları, fiil-fâil ilişkileri, hazf ve takdirler ile i'rab ihtimalleri ayrıntılı biçimde incelenecektir. Böylece sûre, yapı ve anlam ilişkisi bakımından cümle düzeyinde de tahlîl edilmiş olacak; i'rab ihtimallerinin farklı yorumlara nasıl zemin hazırladığı gösterilecektir.

Ayrıca bu çözümlemelerin, meâllerdeki farklı anlam tercihlerine nasıl yansıdığı, Diyanet Meali, Elmalılı Hamdi Yazır Meali ve Hasan Basrî Çantay Meali esas alınarak karşılaştırmalı biçimde incelenecektir. Bu üç meâl arasında yapılan mukayese ile, nahvî tercihlerden kaynaklanan anlam farkları tespit edilecek; ilgili âyetler için dilbilgisel gerekçelere dayalı alternatif yorum imkânları gösterilecektir. Böylece, sûredeki i'rab ihtimallerinin tercüme farklılıklarını nasıl doğurduğu somut biçimde ortaya konacaktır.

3.1. KIYÂMET TASVİRLERİNİ İÇEREN ÂYETLERİN TAHLİLİ (1-5)

Kıyâmet tasvirlerini konu alan ilk beş âyet bu bölümde nahiv yönüyle ele alınacak; cümle yapıları ile kelime, edat ve fiil kiplerinin âyetlerin anlam örgüsünü nasıl şekillendirdiği ortaya konulacaktır.

3.1.1. Birinci Âyetin Tahlili

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ / Gök yarıldığı zaman.⁴⁶¹

⁴⁶¹ Halil Altuntaş ve Muzaffer Şahin, çev., Kur'ân-ı Kerîm Meâli, 12. bs (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-İnşikâk/1-2.

İnşikâk Sûresi'nin ilk âyetinde geçen **إِذَا** edatı, belirli bir vakti ifade eden şart edatıdır ve cümleye bitişik olarak kullanılmaktadır.⁴⁶² Bu edatın buradaki kullanımına dair iki farklı görüş zikredilmiştir. Birinci görüşe göre **إِذَا** edatı zaman zarfı olarak değerlendirilmiş ve bu durumda mansûb konumundadır. Zaman zarfı olarak ele alındığında cevap cümlesine ihtiyaç duymaz. Bu kullanımda gizli bir emir fiiline (**أَذْكُرُوا**) (zarf kabul edildiği için) mansûb olmuştur. Buna göre cümlelerin takdiri **أَذْكُرُوا إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ** yani “Gök yarıldığında (olanları) hatırlayın” şeklindedir.⁴⁶³

İkinci görüş ise **إِذَا** edatını, takdire mevcut olan bir cevaba bağlı kabul etmektedir. Bu durumda cevap cümlesi **عَلِمَتِ النَّفُوسُ أَعْمَالَهَا** (nefisler yaptıklarını bilecekler) şeklinde takdir edilebilir.⁴⁶⁴

Âyette geçen **السَّمَاءُ** kelimesi, mahzû f bir fiilin fâili olarak değerlendirilmiştir. Cümlelerin takdiri **إِذَا انْشَقَّتِ السَّمَاءُ انْشَقَّتْ** şeklinde olup burada fiilin hazfedilmesi, **إِذَا** şart edatının amel edebilmesi için kendisinden sonra mutlaka fiil cümlesi gelmesi gerektiği içindir.⁴⁶⁵

Cümlelerin merkezini teşkil eden **انْشَقَّتْ** fiili ise “yarılmak” anlamında, **انفعال** babından iki harf ziyadeli, mâzî müennes bir fiildir. Sarf açısından bu bab, “kendiliğinden çözülme/ayrılma” manasıyla mutâvaat (dönüşlü fiil) anlamı taşır. Bu sarfî anlam, nahiv açısından fâilin (semâ) fiili icra eden değil, fiile maruz kalan bir unsur olarak görülmesine zemin hazırlar.

Burada fiilin fâili **السَّمَاءُ** kelimesidir. Fiilin sonundaki **ت** harfi ise yalnızca müenneslik alâmeti olup i‘rab bakımından herhangi bir mahalle sahip değildir. Dolayısıyla fâil içsel (mukadder) değil, takdir edilen fiil üzerinden açıkça **السَّمَاءُ** kelimesi

⁴⁶² Muhammed bin Abdurrahim el-Ömer el-Mîlanî, *Şerhu'l-Muğni fi'n-Nahv* (Haşimi Yayınevi, ts.), 253; Ebû Naşr el-Cevherî, *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*, 6/2542-2543.

⁴⁶³ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-Nehhas, *İ'râbu'l-Kur'ân*, thk. 'Abdumun'im Halil İbrâhîm (Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421), 5/116.

⁴⁶⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/279.

⁴⁶⁵ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/422.

olarak belirlenmiştir. Buna göre, “إِذَا أَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ أَنْشَقَّتْ” takdirinde birinci أَنْشَقَّتِ cümlesi muzâfun ileyh konumunda olup mahallen mecrûrdur. İkinci أَنْشَقَّتِ cümlesi ise i‘rab bakımından mahalle sahip olmayan tefsîriyye cümlesidir;⁴⁶⁶ semânın yarılmasının mahiyetini açıklayıcı işlev görmektedir.

Sonuç olarak, birinci âyetin nahvî çözümünde إِذَا edatının şart edatı olarak değerlendirilmesi, السَّمَاءُ kelimesinin takdir edilen fiilin fâili kabul edilmesi ve ikinci أَنْشَقَّتِ cümlesinin tekit/tefsîr işleviyle ifadenin kesinlik boyutunu pekiştirdiği söylenebilir. Bu nahvî ihtimallerin meâllere yansımaları meselesi ise bazı çevirilerde ikinci âyetin unsurlarının birinci âyete dâhil edilmesi sebebiyle daha geniş bir bağlamda ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla meâller arasındaki farklılıkların tam olarak görülebilmesi için, ikinci âyetin tahlilinden sonra birlikte ele alınması daha isabetli olacaktır.

3.1.2. İkinci Âyetin Tahlili

وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ

Bu âyette geçen و harfi, Arap dilinde en yaygın kullanılan atıf edatlarından olup, temel fonksiyonu kelime veya cümleleri birbirine bağlamaktır.⁴⁶⁷ Bununla birlikte “و”, yalnızca lafzî bir bağlama aracı değil; cümleler arasında mânevî bir bütünlük oluşturan çok yönlü bir edattır. Nitekim bazı dil âlimleri bu harfi lugavî olarak “وَصْلَ” (bağlamak, eklemek) köküyle irtibatlandırmış ve bağlayıcı-pekiştirici bir işlev taşıdığını belirtmişlerdir. Nahiv ve tefsir kaynaklarında da “و” harfinin yalnızca atıf (العطف) için kullanılmadığı; aynı zamanda isti’nâf (الاستئناف), kasem (القسم), hâl (الحال), cevâb (الجواب) ve ma‘iyyet (المعية) işlevleriyle de kullanıldığı kaydedilmiştir. Ayrıca bazı nahivciler, i‘tirâz (الاعتراض) ve ta‘accub/tafhîm (التعجب والتفخيم) işlevlerini de zikretmişlerdir.⁴⁶⁸ Dolayısıyla “و”, bağlama türüne göre anlamda farklılıklar doğurabilen

⁴⁶⁶ eş-Şâfi, *el-cedvel fi l-râbi'l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280.

⁴⁶⁷ Ebü'l-Faız Celâlüddîn ‘Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Hemme ‘a’l-Hevâmi’ fi Şerhi Cemme ‘a’l-Cevâmi’*, thk. ‘Abdulhamîd Hindâvî (Mısır: el-Mektebetü’t-Tevfîkiyye, ts.), 3/185.

⁴⁶⁸ Fadıl Salih es-Samerrai, *Me‘ani’n-Nahv* (Ürdün: Daru’l Fikr, 1420), 3/46.

zengin bir edattır. Ancak bütün bu çeşitlilik içinde en yaygın kabul, bu âyette atıf işlevi olduğudur. Nitekim bahse konu ayetteki “وَ” müfessirlerin geneli tarafından atıf kapsamında değerlendirilmiştir.⁴⁶⁹ Böylece birinci âyette zikredilen “yarılma” eylemi ile ikinci âyetteki “boyun eğme” eylemi birbirine bağlanmakta ve gökyüzünün kıyamet anındaki iki ayrı hali peş peşe ve bütünlük içinde tasvir edilmektedir. Bunun yanında bazı dil âlimleri “وَ” harfinin zâid (مُفَحِّمَةٌ) olduğunu da belirtmişlerdir.⁴⁷⁰ Bu görüşe göre “أَذْنْتُ” fiil cümlesi, doğrudan birinci âyetteki “إِذَا” edatının cevabı konumunda bulunmakta, “وَ” harfi ise sadece lafzî bir ekleme işlevi görmektedir.⁴⁷¹

Âyette yer alan أَذْنْتُ fiili, mâzî, müfred, müennes ve ma‘lûm bir fiildir. Sonundaki ت müenneslik alâmeti olup, fiilin fâili ise içinde gizli bulunan هِيَ zamiridir. Bu fiil, bir önceki âyetteki إِذَا edatının zarf olduğu cümleye atıf sebebiyle mahallen mecrûr kabul edilmektedir.⁴⁷²

Fiile bağlı olarak kullanılan لِرَبِّهَا ifadesinde ل harf-i cer olup رَبِّ kelimesi mecrûr durumda muzâf, هَا zamiri ise muzâfun ileyhtir. Câr-mecrûr terkibi, doğrudan أَذْنْتُ fiiline mütealliktir. Nahiv açısından ل harfi kendisinden sonra gelen ismi cer eder. Kullanıldığı bağlama göre farklı semantik işlevleri vardır. En yaygın anlamları mülkiyet, istihkâk, ta‘lîl ve isti‘âna olup, ayrıca bazı yerlerde kase edatı manasında, bazen de zâid veya teaccüb bağlamında geçtiği de belirtilmiştir.⁴⁷³ İnşikâk Sûresi’ndeki kullanımında ise özellikle ta‘lîl manasında değerlendirilir. Bu bağlamda “لِرَبِّهَا” terkibi, göğün Rabbine yönelerek boyun eğdiğini ve teslimiyetin ilâhî iradeye bağlı bir sebep olduğunu ifade etmektedir.

⁴⁶⁹ Abdullah Ulvan vd., *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim* (Tanta: Dar es-Sahabe li’t-Türas, 2006), 4/2656.

⁴⁷⁰ Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû’l-‘İzz el-Munteceb el-Hemezanî, *el-Kitâbu’l-Ferîd fî İ’râbi’l-Kur’ani’l-Mecîd*, thk. Muhammed Nizâmu’d-Dîn el-Fetîh (Medine: Dâru’z-Zemân, 1427), 6/368.

⁴⁷¹ Ebu’l-Bekâ’ ‘Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-Ukberî, *et-Tibyân fî İ’râbi’l-Kur’ân*, thk. ‘Alî Muhammed el-Becâvî (b.y.: ‘Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.), 2/1278.

⁴⁷² eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280.

⁴⁷³ İbnu’l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî İbnu’l-Hâcib, *el-Kâfiye fî ‘İlmi’n-Nahv*, thk. Şâlih ‘Abdul‘azîm eş-Şâ‘ir (Kahire: Mektebetu’l-Âdâb, 2010), 1/51.

Âyetin devamında tekrar gelen وَ harfî yine atıf içindir. Sonrasında yer alan حَقَّتْ fiili ise mâzî, müfred, müennes, meçhul bir fiildir. Sonundaki ت burada da müenneslik alâmetidir. Bu cümlemin i‘rabı konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir görüşe göre, fiilin nâib-i fâili لَرَبِّهَا terkididir;⁴⁷⁴ bu durumda anlam, “Gök Rabbine boyun eğdi ve bu (boyun eğiş), Rabbine yaraşan bir durum oldu” şeklindedir. Diğer bir görüşe göre ise, fiilin nâib-i fâili önceki âyette geçen السَّمَاء kelimesine dönen gizli هي zamiridir.⁴⁷⁵ Bu durumda لَرَبِّهَا mef‘ûlün bih gayr-ı sarîh olarak değerlendirilir;⁴⁷⁶ bu yoruma göre ise anlam, “Gök Rabbine boyun eğdi ve bu (boyun eğiş), göğe yaraşan, onun için gerekli olan bir durum oldu” şeklinde ortaya çıkar.

İnşikâk sûresinin birinci ve ikinci âyetlerin nahvî farklılıklarının anlama ve meâllere yansımaları ise şu şekilde gerçekleşmektedir: söz konusu iki ayet nahiv bakımından birbirini tamamlayan iki yapı ortaya koymaktadır. Birinci âyette geçen إِذَا edatı ya zaman zarfı ya da şart edatı olarak yorumlanmıştır. Zarf olarak değerlendirildiğinde, cevap cümlesine ihtiyaç duyulmaz ve gizli bir emir fiiline (أَذْكُرُوا) bağlı olduğu için mansûb kabul edilir; bu durumda anlam “Gök yarıldığında olanları hatırlayın” şeklinde olur. Şart edatı olarak yorumlandığında ise cevap cümlesi sûrenin ilerleyen bölümlerinde ortaya çıkar; böylece “Gök yarıldığı zaman... nefisler yaptıklarını bilecekler” manasına yönelir. Ayrıca السَّمَاء kelimesinin mahzûf fiilin fâili kabul edilmesi ve ikinci انشقت fiilinin tekit/tefsir işleviyle kullanılması, âyetin vurgusunu ve kesinlik boyutunu artırmaktadır.

İkinci âyette ise وَ harfinin atıf harfî olduğu genel kabul görmüştür. Bunun yanında bazı dil âlimleri “وَ” harfinin zâid (مُفَحِّمَةٌ) olduğunu da belirtmişlerdir. Atıf görüşünde göğün yarılması ve boyun eğmesi iki aşamalı bir süreç olarak görülür; zâid görüşüne göre ise “أَذْنَتْ” fiil cümlesi doğrudan “إِذَا” edatının cevabı konumunda olup, “وَ” harfi sadece

⁴⁷⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi l-râbi'l-Kur'ân ve şarfıhu ve beyânuhu*, 15/279.

⁴⁷⁵ Ulvan vd., *l-rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2656.

⁴⁷⁶ Hasen b. Muhammed b. Maḥmūd el-‘Atṭâr eş-Şâfi’î Hasen el-‘Atṭâr, *Hâşiyetu'l-‘Atṭâr ‘alâ Şerhi'l-Celâl el-Maḥallî ‘alâ Cem'u'l-Cevâmi'* (b.y.: Daru'l Kütübi'l ‘İlmiyye, ts.), 1/4.

lafzî bir ekleme işlevi görmektedir. **أَذِنْتُ** fiili Rabbine yönelmiş teslimiyeti ifade ederken, **حَقَّتْ** fiilinde nâibü'l-fâil ihtilafı anlam farklılığı doğurmuştur.

Nâibü'l-fâilin **لِرَبِّهَا** kabul edilmesi durumunda boyun eğiş Rabb'e yaraşan bir olgu olarak; **السَّمَاءُ** kelimesine dönen gizli zamir kabul edilmesi durumunda ise göğe yaraşan, yaratılışına uygun bir olgu olarak anlaşılmaktadır.

Bu nahvî ihtimaller meâllere doğrudan yansımıştır. Diyanet Meâli, birinci âyeti sadece “*Gök yarıldığı zaman*” şeklinde vermiş, **إِذَا** edatını zarf gibi değerlendirerek şart-cevap ilişkisini açıkça göstermemiştir. İkinci âyeti ise “*ve Rabbine boyun eğdiği zaman - ki ona yaraşan budur-*”⁴⁷⁷ ifadesiyle çevirmiş, burada **لِرَبِّهَا**’yı fiile doğrudan bağlamış ve **حَقَّتْ** fiilinde nâibü'l-fâili gizli zamir kabul etmiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır ise **إِذَا** edatını şart edatı kabul etmiş, cevabını sûre bütünlüğü içinde ileride açıklamıştır. Birinci ve ikinci âyeti şu şekilde tercüme etmiştir: “*Gök yarıldığı, Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit.*”⁴⁷⁸ Böylece **وَ** harfini atıf saymış, **لِرَبِّهَا**’yı nâibü'l-fâil görmüş ve **حَقَّتْ** fiilindeki teslimiyetin Rabb'e yaraşan bir durum olduğunu vurgulamıştır.

Hasan Basri Çantay ise daha edebî bir üslup tercih ederek, iki âyeti birleştirmiştir: “*Gök yarıldığı, (yarılmakta da) Rabbini dinleyip boyun eğdiği zaman, ki gök zaten buna lâyık olarak yaratılmıştır.*”⁴⁷⁹ Burada **وَ** harfi atıf kabul edilmiştir; **حَقَّتْ** fiilinin nâibü'l-fâili ise semâya dönen gizli zamir olarak anlaşılmış, böylece boyun eğişin göğe yaraşan bir durum olduğu ifade edilmiştir. Özetle, meâller arasındaki farklılıkların özellikle **إِذَا** edatının zarf mı yoksa şart edatı mı kabul edildiği yönündeki değerlendirme ile **حَقَّتْ** fiilinin nâibü'l-fâil açısından farklı i‘rablandırılmasından kaynaklandığı söylenebilir.

⁴⁷⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁴⁷⁸ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, ts.), 9/79.

⁴⁷⁹ Hasan Basri Çantay, *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-ı Kerîm: Tefsirli Kur’ân Meâli* (İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005), 3/314.

Yapılan nahvî çözümleme sonucunda, birinci âyetteki **إِذَا** edatının şart edatı olarak değerlendirilmesinin metin bütünlüğü açısından daha isabetli olduğu görülmektedir. Bu çerçevede **السَّمَاءُ** kelimesi takdir edilen fiilin fâili olarak anlaşılmakta; ikinci **أَنْشَقَّتْ** fiilinin ise tekit/tefsir işleviyle kıyamet tasvirine kesinlik ve vurgu kazandırdığı anlaşılmaktadır.

İkinci âyet bağlamında ise, **وَ** harfinin atıf için kullanıldığı; **لِرَبِّهَا** terkinin **أَذْنَتْ** fiiline doğrudan müteallik olduğu ve **حَقَّتْ** fiilindeki nâibü'l-fâilin semâya dönen gizli zamir olarak takdir edilmesinin anlam bütünlüğünü en iyi karşılayan i'rab ihtimali olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu i'rablandırma, âyetin “Gök yarıldığı zaman Rabbine boyun eğdi; bu ise göğe yaraşan bir durumdur” şeklindeki anlam çerçevesini desteklemektedir.

Sonuç olarak, yapılan morfolojik ve nahvî çözümlerler, sûrenin gerek cümle yapısı gerek semantik örgüsü itibarıyla bu yorumun metne en uygun okuma olduğunu göstermektedir.

3.1.3. Üçüncü Âyetin Tahlili

وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ

Âyetin başındaki **وَ** harfi, atıf harfi olarak değerlendirilmiş; bununla birlikte bu harfin zâid olduğu görüşü de zikredilmiştir. Harfin zâid kabul edilmesi hâlinde, **إِذَا** mübteda, **وَ** zâid, **إِذَا الْأَرْضُ** cümlesi ise haber konumunda sayılacaktır.⁴⁸⁰ Buradaki **إِذَا** şart edatıdır. **الْأَرْضُ** kelimesi, mahzûf bir fiilin fâilidir. Bu fiilin takdiri **أَنْبَسَطَتْ** (yeryüzü genişletildi, serildi) şeklindedir.⁴⁸¹ Bazı müfessirler ise takdiri **بُسِطَتْ** (yayılp

⁴⁸⁰ Ukberî, *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*, 2/1278.

⁴⁸¹ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280; Nehhas, *İ'râbu'l-Kur'ân*,

düzleştirildi)⁴⁸² veya سُوِّت (düzleştirildi)⁴⁸³ şeklinde zikretmişlerdir. Bu çeşitlilik, fiilin semantik boyutunu zenginleştirmektedir.

مَدَّتْ ise mâzi, müfred, müennes, meçhul bir fiildir. Sondaki ت te'nîs alâmetidir. Fiilin nâib-i fâili ise içinde gizli olan هِيَ zamiridir.⁴⁸⁴ Fiil, “مَدَّ” kökünden türemiş olup “uzatmak, yaymak, düzlemek” anlamlarını taşır. Bu kökten gelen mastarlar Arapçada hem maddî uzama hem de soyut genişlemeye işaret eder.⁴⁸⁵ Bu cümle, tefsîriyye cümlesi olması hasebiyle, i‘rabda mahalli yoktur.⁴⁸⁶

Bazı nahiv âlimleri, bu âyetin i‘rabı konusunda farklı bir görüş ileri sürmüştür. Buna göre وَ harfî zâid, ikinci gelen إِذَا ise şart edatı değil, ilk gelen إِذَا'nın haberi konumunda görülmelidir. Kûfiyyûn'un⁴⁸⁷ benimsediği bu görüşe göre âyetin takdiri şöyle olmaktadır: إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ. أَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحَقَّتْ. وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ. Yani: “Gök yarıldığı zaman, Rabbine boyun eğip hakkıyla yerine getirdiği zaman; işte o vakit yeryüzü de dümdüz hâle getirildiği zamandır.”⁴⁸⁸ Ancak bu görüş Basralı dilciler tarafından eleştirilmiş, özellikle Katâde b. Diâme el-Basrî (ö. 117/735) tarafından beğenilmediği ifade edilmiştir.⁴⁸⁹ Bu farklı değerlendirmeler, âyetin i‘rab yönünden zengin yorumlara imkân tanıdığını ve anlam katmanlarını artırdığını göstermektedir.

Nahvî ihtimallerin meâllere yansımaları burada da görülmektedir. Diyanet meâli, âyeti “Yer uzatılıp dümdüz edildiği zaman”⁴⁹⁰ şeklinde çevirmiştir. Bu tercüme, وَ harfinin atıf, nâibü'l-fâilin gizli zamir kabul edilmesiyle uyumludur.

⁴⁸² Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, thk. Yûsuf 'Alî Budeyvi (Beyrut: Dâru'l-Kelimi'l-Tayyib, 1419), 3/619.

⁴⁸³ Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. 'Acîbe el-Hasenî el-İdrîsî eş-Şâzelî el-Fâsî İbn 'Acîbe, *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, thk. Ahmed 'Abdullâh el-Ğuraşî Raslân (Kahire: Doktor Hasan Abbâs Zekî, 1419), 7/268.

⁴⁸⁴ Behcet Abdulvahid Salih, *el-İ'râbu'l-mufaşşal li-Kitâbi'llâhi'l-murettel* (Umman: Daru'l Fikr, 1418), 12/387.

⁴⁸⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 3/297.

⁴⁸⁶ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhi ve beyânuhu*, 15/280.

⁴⁸⁷ Kûfe dil mektebine mensup âlimlere verilen isimdir.

⁴⁸⁸ Ebû'l-Feth 'Osmân b. Cinnî el-Mevşîlî el-Bağdâdî İbn Cinnî, *Sirru Şinâ'ati'l-İ'râb* (Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421/2000), 2/289; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd ed-Deylemî el-Ferrâ', *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yûsuf en-Necâtî vd. (Mısır: Dâru'l-misriyye, ts.), 1/237.

⁴⁸⁹ Muhammed Abdülhâlık Uzeyme, *Dirâsât li-Üslûbi'l-Kur'ânî'l-Kerîm* (Kahire: Daru'l Hadis, ts.), 3/512.

⁴⁹⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

Elmalılı Hamdi Yazır, ifadenin belâgat boyutunu öne çıkararak “Yer uzatılıp düzlendiği”⁴⁹¹ şeklinde çevirmiş, böylece hem kıyamet sahnesinin şiddetini hem de ardışıklığı vurgulamıştır. Bu tercih, و harfinin atıf veya ta’kîd manasına işaret eden değerlendirmelerle örtüşmektedir.

Hasan Basri Çantay ise daha edebî bir anlatım kullanmış ve “Yer uzatıldığı”⁴⁹² ifadesiyle yeryüzünün boyutlarının açılıp genişlemesine vurgu yapmıştır. Bu, fiilin kökündeki “yayılma, açılma” anlamını öne çıkaran bir yaklaşım olmuştur.

Genel olarak değerlendirildiğinde; âyette yer alan fiil ve edatların i‘rabı farklı anlam katmanları oluşturabilmektedir. و harfinin atıf yahut zâid kabul edilmesi, إِذَا edatının şart veya haber konumunda değerlendirilmesi ve مُدَّتْ fiilinin nâibü’l-fâilinin tespiti, kıyamet sahnesinin tasvirine dair yorumlarda belirli nüanslar meydana getirmektedir. Dilbilgisel kullanım ve sûre içi bağlam birlikte değerlendirildiğinde, âyetin “Yeryüzü dümdüz edildiği zaman” anlamını destekleyen i‘rab ihtimali daha güçlü görünmektedir.

3.1.4. Dördüncü Âyetin Tahlili

وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ

Âyetin başında yer alan و harfî atıf edatıdır. أَلْقَتْ fiili, mâzi, müfret, müennes ve ma‘lûm bir fiildir; sondaki ت harfî te’nîs alâmetidir. Fiilin fâili ise fiilin içinde gizli bulunan هِيَ zamiridir. Bu cümle, önceki مُدَّتْ cümlesine ma‘tûf olduğundan aynı konumda değerlendirilir.⁴⁹³ Bununla birlikte, mukadder olan اِنْبَسَطَتْ cümlesine atfedildiğini ileri süren görüşler de bulunmaktadır.⁴⁹⁴

Âyette geçen مَا ism-i mevsûl olup mef‘ûlün bih konumundadır. Devamındaki فِيهَا ifadesi câr-mecrûr terkididir ve mef‘ûlün bih gayr-ı sarîhtir.⁴⁹⁵ Aynı zamanda bu ifade, مَا

⁴⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/79.

⁴⁹² Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁴⁹³ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2656.

⁴⁹⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi’l-râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280.

⁴⁹⁵ Hasen el-‘Atţâr, *Hâşiyetu’l-‘Atţâr ‘alâ Şerhi’l-Celâl el-Maḥallî ‘alâ Cem‘u’l-Cevâmi’*, 1/4.

ism-i mevsûlunun sılası olarak takdir edilen mahzûf bir fiile mütealliktir. Cümlelerin takdiri **وَأَلْقَتْ مَا كَانَ فِيهَا** şeklindedir. İsm-i mevsûlun sılasında ona dönecek bir âide (zahir) bulunması gerektiğinden burada bu görevi câr-mecrûr içindeki **ها** zamiri üstlenmektedir.⁴⁹⁶

Sonraki **وَ** harfi yine atıf görevindedir. Ardından gelen **تَخَلَّتْ** fiili mâzî, müfret, müennes ve ma'lûm bir fiildir. **ت** harfi te'nîs için olup fâili fiil içinde gizlenen **هي** zamiridir. Bu cümle de mahallen mecrûr olup, **أَلْقَتْ** fiiline ma'tûftur.⁴⁹⁷ Önce **“أَلْقَتْ”** fiiliyle yeryüzünün içinde sakladığı kabirleri, hazineleri ve sırları dışarı fırlatması; ardından **“تَخَلَّتْ”** fiiliyle tamamen boşalıp arınması ardışık şekilde anlatılmıştır.

Hasan Basri Çantay “İçinde ne varsa atıp bomboş kaldığı” ifadesini tercih etmiştir. Bu tercüme, lafzî anlam açısından Diyanet meâliyle benzerlik taşımakla birlikte, üslup bakımından daha edebîdir. Çantay’ın metne kattığı “bomboş kaldı” vurgusu, yeryüzünün tamamen boşalmasını, kesinlik ve dramatik yoğunluk duygusuyla ifade etmektedir.

Elmalılı Hamdi Yazır “*içinde ne varsa attığı ve tamamen boşaldığı*”⁴⁹⁸ tercümesini yapmıştır. Bu tercümede lafzî anlamın ötesinde belâgat boyutu öne çıkarılmış, iki fiil arasındaki ardışıklık ve kıyamet sahnesinin yoğunluğu daha vurgulu bir şekilde verilmiştir. Böylece **وَ** harfinin atıf işlevi sadece gramatik bir bağ kurmakla kalmamış, aynı zamanda kıyamet tasvirindeki dramatik sürekliliği pekiştiren bir unsur olarak yansıtılmıştır.

Hasan Basri Çantay tercümesi ise “*içinde ne varsa atıp bomboş kaldığı*”⁴⁹⁹ şeklindedir. Bu çeviri, Diyanet meâliyle benzer biçimde lafzî sadakati korumakta; ancak üslup olarak daha edebî bir yoğunluk taşımakta, özellikle “boşaldı” ifadesiyle yerin tamamen arınmış bir hale gelmesini ön plana çıkarmaktadır.

⁴⁹⁶ Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhü'l-Eşmûnî li Elfiyeti İbn Mâlik*, 1/247.

⁴⁹⁷ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2656.

⁴⁹⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/79.

⁴⁹⁹ Çantay, *Kur'an-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

Genel olarak değerlendirildiğinde, âyetteki **وَ** harfinin atıf işlevi, **مَا**’nın mef’ûlün bih konumu ve **فِيهَا** içindeki **هَا** zamirinin ism-i mevsûle dönen sıla âidesi olması, cümlelerin anlam akışını belirleyen başlıca unsurlardır. Ayrıca **أَلْقَتْ** ve **تَخَلَّتْ** fiillerinin her ikisinde de fâilin gizli **هِيَ** zamiriyle takdir edilmesi, yeryüzünün içindekileri dışarı atıp tamamen boşalması şeklindeki ardışık kıyamet tasvirini desteklemektedir. Bu unsurlar bir arada değerlendirildiğinde âyetin anlamı, “*Yeryüzü içindekileri dışarı atıp tamamen boşaldığında*” şeklinde teşekkül etmektedir.

3.1.5. Beşinci Âyetin Tahlili

وَإِذْنَتْ لِرَبِّهَا وَخَفَّتْ

Bu âyet, ikinci âyetteki nahvî yapıyla aynı özellikleri taşımaktadır ve cümle, **تَخَلَّتْ** cümlesine ma’tuf olduğundan aynı konumda değerlendirilir.⁵⁰⁰ Böylece ilk beş âyetteki fiil cümleleri i‘rab bakımından zincirleme bir yapı kazanmış ve sûre bütünlüğü içerisinde kıyamet sahneleri ardışık bir şekilde tasvir edilmiştir.

İlk âyette yer alan **إِذَا** şart edatı sebebiyle, şart cümlesi cümle-i ibtidâiyye kabul edilmiş, bu nedenle i‘rabda mahalli bulunmamıştır.⁵⁰¹ Buna karşılık mukadder olan **إِنْشَقَّتِ السَّمَاءُ** cümlesi mahallen mecrûr olup muzâfun ileyh konumundadır; ardından zikredilen ikinci **إِنْشَقَّتِ** cümlesi ise tefsîriyye sayıldığı için i‘rabda mahalli bulunmamaktadır.⁵⁰² Benzer şekilde, üçüncü âyetteki **وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ** ibtidâ cümlesine atfedildiği için i‘rabda mahalli yoktur;⁵⁰³ fakat takdiri **الْأَرْضُ (انْبَسَطَتْ)** şeklinde yapılan cümle mahallen mecrûr olup muzâfun ileyh konumundadır. Buna mukabil, **مُدَّتْ** cümlesi tefsîriyye sayıldığında i‘rabda mahalli bulunmamaktadır.⁵⁰⁴

Devamında gelen **أَلْقَتْ** cümlesi, takdir edilen **انْبَسَطَتْ** fiiline atfedildiğinde mahallen mecrûr kabul edilmektedir. Ona atfedilen **تَخَلَّتْ** cümlesi de aynı şekilde

⁵⁰⁰ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/422.

⁵⁰¹ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ‘râbi’l-Kur’ân ve şarfıhu ve beyânuhu*, 15/280.

⁵⁰² Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/422.

⁵⁰³ Ulvan vd., *İ‘râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 4/2656.

⁵⁰⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ‘râbi’l-Kur’ân ve şarfıhu ve beyânuhu*, 15/280.

mahallen mecrûrdur. Ardından gelen **أَذْنَتْ** cümlesi **تَخَلَّتْ** fiiline, **حُقَّتْ** cümlesi ise **أَذْنَتْ** fiiline atfedildiği için her ikisi de mahallen mecrûr sayılmaktadır.⁵⁰⁵

Böylece ilk beş âyetteki tüm fiil cümleleri, baştaki şart edatına bağlı olarak i‘rab yönünden ortak bir yapıya sahip olmuş, sûre bütünlüğü içerisinde kıyamet tasvirini art arda gelen sahneler hâlinde inşa etmiştir.

Şart cümlesinin cevabı konusunda dil âlimleri arasında farklı görüşler vardır. Bir kısım âlimler, cevabın hazfedildiğini ve bunun, anlamın geniş kalması için yapıldığını söylemiştir.⁵⁰⁶ Bazıları ise Tekvîr ve İnfitâr sûrelerinde benzeri tasvirlerin ayrıntılı biçimde zikredildiğini, bu nedenle burada tekrar edilmesine gerek olmadığını belirtmiştir.⁵⁰⁷ Bir diğer görüş, şartın cevabının altıncı âyette geçen **فَمَلَأْنِيهِ** ifadesi olduğunu ileri sürmektedir.⁵⁰⁸ Ayrıca, bazı nahivciler **إِذَا**’yı şart edatı değil, mahzûf bir fiilin mef‘ûlün bihi kabul ederek mansûb olduğunu da söylemişlerdir.⁵⁰⁹

İnşikâk sûresinin ilk beş âyetinde görülen nahvî ihtimaller, meâllerdeki farklılıkların temel sebebini oluşturmuştur. Özellikle **إِذَا** edatının zarf mı yoksa şart edatı mı kabul edildiği, şart cümlesinin cevabının hazfedilip edilmediği ve **حُقَّتْ** fiilinin nâibü’l-fâil tayini bu farklılıkların merkezindedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın hazırladığı meâlde ifadeler son derece sade tutulmuş, ikinci âyette olduğu gibi “*Rabbini dinlediği zaman -ki ona yaraşan da budur-*”⁵¹⁰ şeklinde çevrilmiştir. Burada şart-cevap bağlantısına girilmemiş, üslup ise şartın cevabının hazfedilerek anlamın geniş bırakıldığı görüşle uyumludur.

Elmalılı Hamdi Yazır, sûrenin bütünlüğünü dikkate alarak **إِذَا**’yı şart edatı saymış, cevabını altıncı âyetteki **فَمَلَأْنِيهِ** ifadesiyle ilişkilendirmiştir. Çevirilerinde ardışıklığı daha belirgin kılmış, ayrıca **حُقَّتْ** fiilini Rabb’in kudreti karşısında boyun eğişin haklılığına

⁵⁰⁵ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/280.

⁵⁰⁶ Munteceb el-Hemezânî, *el-Kitâbu’l-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 6/308.

⁵⁰⁷ Muhammed Seyyid Tântavî, *et-Tefsîru’l-vasît li’l-Kur‘âni’l-Kerîm* (Kahire: Dar’u Nahdâ, 1997), 15/333.

⁵⁰⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf ‘an Hağâîki Ğavâmiği’t-Tenzîl*, 4/725.

⁵⁰⁹ Dervîş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve Beyânuhu*, 10/422.

⁵¹⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

işaret eden bir unsur olarak değerlendirmiştir. Onun meâli şöyledir: “*Ve Rabbini dinleyip kendisine yaraşır şekilde boyun eğdiği vakit.*”⁵¹¹

Hasan Basri Çantay’ın tercümesi ise daha edebî bir ton taşır. “*Rabbini dinleyip boyun eğdiği zaman, ki yer zaten buna lâayık olarak yaratılmıştır.*”⁵¹² şeklindeki ifadesiyle tekit ve vurgu boyutunu öne çıkarmış, özellikle حَقَّتْ fiilinin nâibü’l-fâilini semâya dönen gizli zamir olarak yorumlamıştır.

3.2. İNSANIN HESABI VE AMEL DEFTERİ SÜRECİYLE İLGİLİ ÂYETLERİN TAHLİLİ (6-15)

İnsanın hesabı ve amel defteri sürecini konu alan 6–15. âyetlerin nahiv açısından inceleneceği bu bölümde, cümle yapıları analiz edilip kelime, edat ve fiil kiplerinin âyetlerin anlam örgüsünü nasıl şekillendirdiği ortaya konulacaktır

3.2.1. Altıncı Âyetin Tahlili

يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدْحًا فَمُلَاقِيهِ

Âyetin başındaki يَا nida harfî olup sükûn üzere mebnîdir. Ardından gelen أَيُّهَا terkinde أَيِّ münâda konumunda, nekire, damme üzere mebnî ve mahallen mansûbdur. هَا ise tenbih edatıdır.⁵¹³ الْإِنْسَانُ kelimesi bu terkinin bedel,⁵¹⁴ sıfat veya atf-ı beyân olarak değerlendirilmiştir. Her üç durumda da damme üzere mebnî olup mahallen mansûbtur.⁵¹⁵ Ancak bedel görüşü zayıf kabul edilmiştir;⁵¹⁶ çünkü mübdelü minh hazfedildiğinde يَا ile

⁵¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/79.

⁵¹² Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁵¹³ eş-Sâfi, *el-cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/281; Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/422.

⁵¹⁴ eş-Sâfi, *el-cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/281.

⁵¹⁵ Ahmed bin Muhammed el-Harrât, *el-Müctebâ min Müşkili İ’râbi’l-Kur’ân* (Medine: Mecmau’l-Melik Fehd li-Tibâati’l-Muşâfi’ş-Şerîf, 1426), 4/1434.

⁵¹⁶ Hâlid b. ‘Abdullâh el-Curcâvî Hâlid el-Ezherî, *Şerhu’t-Taşrih ‘ale’t-Tavdîh ev et-Taşrih bi’Maḍmûni’t-Tavdîh fi’n-Nahv* (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 1421/2000), 2/152.

الإنسان doğrudan birleşmekte⁵¹⁷ ve iki tarif edatının yan yana gelmesi nahvî kaidelere aykırı düşmektedir.⁵¹⁸

إِنَّ terkinde إِنَّ te'kîd ve nasb edatıdır, ك zamiri ise onun ismidir. “إِنَّ ve kardeşleri” olarak bilinen bu edatlar, mübtedayı nasb, haberi ref ederler. Bu edatlar Arap dilinde “el-hurûfu'l-müşebbehe bil-fi'l” olarak isimlendirilir. Bu isimlendirme, sondaki harfîn mâzî fiil gibi fetha üzere mebnî olması, her bir harfîn de fiil anlamının bulunması ve genellikle mâzî fiil gibi üç harften oluşması nedeniyle yapılmıştır. Altı adet olan bu harfler, dâhil oldukları mübteda ve haberin hükmünü değiştirir; mübtedayı isim olarak alıp nasb eder, haberi ise ref eder.⁵¹⁹ Burada da aynı görev üstlenilmiş, mübteda konumundaki zamir mansûb, haber konumundaki kelime merfû' olmuştur.

إلى kelimesi إِنَّ'nin haberi olduğu için merfû'dur. Ref' alâmeti dammedir. إلى terkinde إلى harf-i cer, رَب mecrûr ve muzâf, ona bitişik ك zamiri ise muzâfun ileyhtir. Bütün terkeb, كَادِح kelimesine müteallik olup mef'ûlû bih gayr-ı sarîhtir.⁵²⁰ كَادِح kelimesi mef'ûlûn mutlak olup fetha mansûbdur. Burada mef'ûlûn mutlak, كَادِح kelimesini pekiştirme işlevi görmüş ve çabanın yoğunluğunu vurgulamıştır.

فَمُلَاقِيهِ ifadesinde ف sebep ifade eden atıf harfidir. مُلَاقِيهِ muzâf-muzâfun ileyh terkebinden oluşmuş olup مُلَاقِ ism-i fâili kendi mef'ûlû olan ه zamirine muzâf olmuştur.⁵²¹ Bu kelime كَادِح kelimesine atıfla merfû'dur.⁵²² Ref' alâmeti ism-i mankus olması sebebiyle gözükmemekte olup damme olarak takdir edilir. Takdiri “أَنْتَ” olan hazfedilmiş bir mübteda üzerine haber olarak da yorumlanmıştır; her iki durumda da مُلَاقِ merfu' olacaktır.⁵²³

⁵¹⁷ Ebu'l-Bekâ el-Kefevî Ebu'l-bekâ, *el-Küllîyyât*, thk. Adnan Derviş; Muhammed el-Mısırî (Beyrut: Müessesu'r-Risâle, ts.), 1/778.

⁵¹⁸ Sibeveyh, *el-Kitâb*, 3/333.

⁵¹⁹ Reşîd eş-Şertûnî, *Mebâdiu'l-'Arabîyye* (Beyrut: el-Matbatu'l-Katolikiyye, 1942), 233.

⁵²⁰ Hasen el-'Attâr, *Hâşiyetu'l-'Attâr 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Maḥallî 'alâ Cem'u'l-Cevâmi'*, 1/4.

⁵²¹ Ebû Muhammed Yûsuf b. Ebî Sa'îd el-Ḥasan b. 'Abdullâh b. el-Merzubân Ebû Muhammed es-Seyrâfî, *Şerhu Ebyâti Sibeveyh*, thk. Dr. Muhammed 'Alî er-Rîḥ Hâşim (Kahire: Mektebetu'l-Kullîyyâtî'l-Ezheriyye; Dâru'l-Fîkr li't-Ṭabâ'ati ve'n-Neşri ve't-Tevzî'i, 1394), 1/220.

⁵²² el-Harrât, *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, 4/1434.

⁵²³ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/286.

Cümle yapısı bakımından nida cümlesi (يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ) i‘rabda mahalli olmayan müstakil bir ibtidâ cümlesidir. إِنَّكَ كَادِحٌ terkibi bu nidânın cevabı konumundadır ve o da i‘rabda mahalli olmayan bir cümledir.⁵²⁴

Önceki âyetlerde şart edatının cevabı tartışılmış, burada ise cevabın فَمُلَاقِيهِ olduğu görüşü öne çıkmıştır. Şartın cevabı olma ihtimali olan ifadelerden birisi de فَمُلَاقِيهِ kelimesinin delalet ettiği لَاقَى fiilidir. Bu görüşe göre cümlemin takdiri, إِذَا السَّمَاءُ انْشَقَّتْ “Gök yarıldığı zaman insan kendi çabasının sonucuna kavuşacaktır.” şeklinde olacaktır.⁵²⁵

İ‘rab farklılıklarının anlam üzerindeki etkisi dikkate alındığında, altıncı âyetteki فَمُلَاقِيهِ ifadesi özellikle zamirin mercii konusunda farklı yorumlara konu olmuş ve bu durum meâllere doğrudan yansımıştır. Nitekim Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan meâlde âyet, “*Ey insan! Şüphesiz, sen Rabbine (kavuşuncaya kadar) didinip duracak ve sonunda didinmenin karşılığına kavuşacaksın.*”⁵²⁶ şeklinde çevrilmiştir. هـ zamiri Rabb’e döndürülmüş, insanın nihayetinde ilâhî huzura varacağı vurgulanmıştır.

Benzer şekilde Elmalılı Hamdi Yazır da âyeti “*Ey insan! Kuşkusuz sen Rabbine doğru çaba üstüne çaba sarfetmektesin, nihayet O'na varacaksın.*”⁵²⁷ ifadesiyle çevirmiştir. Elmalılı’nın tercihi, çabanın yönünü (إِلَى رَبِّكَ) öne çıkararak, gayretin Rabb’in huzurunda tamamlanacağına işaret etmektedir.

Buna karşılık Hasan Basri Çantay’ın tercümesinde farklı bir yaklaşım dikkat çekmektedir: “*Ey insan! Hakikat sen Rabbine (kavuşuncaya) kadar durmayıp didineceksin nihayet O'na ulaşacaksın.*”⁵²⁸ Burada zamir “çaba/amel” (كَدْح) kelimesine

⁵²⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ‘râbi ‘l-Kur‘ân ve şarfıhu ve beyânuhu*, 15/286.

⁵²⁵ Derviş, *İ‘râbu ‘l-Kur‘ân ve Beyânuhu*, 10/422.

⁵²⁶ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

⁵²⁸ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

döndürülmüş, böylece insanın karşılaşacağı şeyin Rabb'in zatı değil, kendi amellerinin sonucu olduğu vurgulanmıştır.

Bu farklılıkların temelinde, zamirin en yakın mercii olan كَذَّ kelimesine mi yoksa semantik bağlam gereği Rabb'e mi döneceği hususundaki nahvî ihtilaf bulunmaktadır. Zamirin Rabb'e rücu ettiği yorumda tevhidî vurgu öne çıkarken, zamirin çabaya dönmesi yorumunda ise sorumluluk ve hesap esası belirginleşmektedir.

3.2.2. Yedinci Âyetin Tahlili

فَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ

Âyetin başındaki ف harfi hakkında farklı görüşler zikredilmiştir. Bir görüşe göre bu harf, atıf ve tefrî' için kullanılmıştır;⁵²⁹ bu suretle önceki kıyamet sahnelerinden sonra insanların hesap durumlarının açıklanmasına geçiş sağlanmıştır. Başka bir görüşe göre ise ف faşîha kabul edilmiştir;⁵³⁰ mukadder bir şart cümlesinin cevabını açıklamaktadır. Ayrıca ta'kîb manası verilerek hesap sahnesinin kıyamet tasvirlerinden hemen sonra gerçekleşeceği vurgulanmıştır.⁵³¹ Bazı nahivciler ise bunu isti'nâf harfi olarak görmüş ve âyetin yeni bir cümle başlangıcı olduğunu söylemişlerdir.⁵³²

أَمَّا edatı tafsîl için kullanılmıştır. Burada insanların ahirette hesaba çekildikten sonra durumlarının ayrıntılı biçimde açıklanacağına delalet eder.⁵³³ Ayrıca, şart edatı olarak değerlendirilmiş; zira ardından gelen cümlelerin genellikle ف ile gelen bir cevabı içerdiği görülür. Bazı nahiv âlimlerine göre te'kîd anlamı da taşımaktadır.⁵³⁴

مَنْ kelimesi hakkında iki ihtimal zikredilmiştir. Bir görüşe göre bu kelime, şart edatlarından biridir.⁵³⁵ Bu durumda âyet, “Kim ki kitabı kendisine sağından verilirse...” anlamında şart–cevap ilişkisi içinde okunur ve bir sonraki âyet فَسَوْفَ يُحَاسَبُ şartın cevabı

⁵²⁹ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/282.

⁵³⁰ el-Ĥarari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 30/183.

⁵³¹ Ebû't-Ṭâhir Muḥammed b. Ya'kûb el-Fîrûzâbâdî, Ebû't-Ṭâhir Muḥammed b. Ya'kûb, *Besâir-ü zavi't- Temyîzi* (Kahire: el-Meclisu'l-İslâmî, 1996), 1/479.

⁵³² Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/198.

⁵³³ el-Ĥarari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 30/183.

⁵³⁴ Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/198.

⁵³⁵ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/282.

konumunda değerlendirilir.⁵³⁶ Diğer görüşe göre ise ism-i mevsûldur.⁵³⁷ Bu durumda âyet, “*O kimse ki, kitabı kendisine sağından verilmiştir...*” şeklinde haber cümlesi üslubunda anlaşılır. Her iki durumda da mahallen merfû‘ olup mübtedâ konumundadır.

أُوتِيَ fiili, mâzî, müfret, müzekker, meçhul sigada gelmiştir. Sıla cümlesi olduğu için i‘rabda mahalli yoktur. Nâib-i fâil, مَنْ edatına râci olan gizli هُو zamiridir. Fiil, iki mef‘ûl alabilen fiillerden olduğu için meçhul geldiğinde birinci mef‘ûl nâibu’l-fâil, ikinci mef‘ûl ise كِتَاب kelimesi olur.

كِتَابُهُ kelimesi muzâf – muzâfun ileyh tamlamasıdır. كِتَاب kelimesi mef‘ûlün bih olup mansûbdur ve nasb alâmeti fethadır. Kendisine bitişen هـ zamiri damme üzere mebnî olup mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir. Bu cümle, yani أُوتِيَ كِتَابُهُ, mahallen merfû‘ olup mübtedânın haberidir.⁵³⁸

بِئَمِينِهِ ifadesinde بِ harf-i cerr olup mülâbese, musâhabe veya فِي manasında kullanılmaktadır. يَمِين kelimesi mecrûrdur, kendisine bitişen هـ zamiri ise muzâfun ileyhtir. Bu terkip, أُوتِيَ fiiline müteallik olup⁵³⁹ mef‘ûlü bih gayr-ı sarîh konumundadır.⁵⁴⁰

Âyet meal açısından değerlendirildiğinde, tercümelerde görülen farklılıkların doğrudan nahvî ihtimallerden kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâlî âyeti, “*Kime kitabı sağından verilirse,*”⁵⁴¹ şeklinde çevirmiştir. Burada مَنْ şart edatı kabul edilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “*O vakit kitabı sağ eline verilen,*”⁵⁴² ifadesiyle مَنْ’ı ism-i mevsûl olarak anlamış, haber üslubunu tercih etmiş ve tafsîl–atîf vurgusunu daha güçlü işlemiştir. Buna karşılık Hasan Basri Çantay, “*O vakit (amel) kitabı sağ eline*

⁵³⁶ eş-Sâfi, *el-cedvel fî İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/282.

⁵³⁷ Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve Beyânuhu*, 10/198.

⁵³⁸ Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵³⁹ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/222.

⁵⁴⁰ Hasen el-‘Attâr, *Hâşiyetu’l-‘Attâr ‘alâ Şerhi’l-Celâl el-Maḥallî ‘alâ Cem‘u’l-Cevâmî*, 1/4.

⁵⁴¹ Altuntaş – Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâlî*, 677.

⁵⁴² Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

verilen kimseye gelince”⁵⁴³ tercümesiyle مَنْ’i şart edatı olarak anlamış, şart–cevap ilişkisini belirgin hale getirmiştir.

Bu farklılıkların kaynağı, مَنْ edatının şart edatı mı yoksa ism-i mevsûl mü kabul edileceği ve ف harfinin atıf mı, faşîha mı, ta’kîb mi olduğuna dair nahvî tercihlerdir. Dolayısıyla i’rab yorumları, meâl çeşitliliğinin doğrudan sebebinin teşkil etmektedir. Söz konusu âyette nahvî farklılıkların merkezini ف harfi ile مَنْ edatının konumu teşkil etmektedir. ف harfinin faşîha veya isti’nâf olarak yorumlanması mümkün olsa da, sûre akışında önceki tasvirlerden sonra insanların durumlarının tafsîl edilmesi bağlamı göz önüne alındığında, atıf ve tefrî’ manasının daha isabetli olduğu düşünülebilir. Aynı şekilde مَنْ edatının hem şart edatı hem de ism-i mevsûl olarak yorumlanabileceği kabul edilmekle birlikte, cümlelerin devamında gelen فَسَوْفَ يُحَاسَبُ ifadesi şart–cevap ilişkisini desteklemekte ve şart edatı olarak değerlendirilmesini daha kuvvetli kılmaktadır.

Bu nahvî tercih, sûre akışının semantik yapısıyla da uyumludur. Zira sûrenin ilk altı âyetinde kozmik hadiseler ardışık biçimde tasvir edildikten sonra, insanın hesap sahnesine geçiş yapılmakta; şart–cevap yapısı bu geçişin hem sürekliliğini hem de uyarı boyutunu pekiştirmektedir. Böylece lafız ve mâna arasında bütünlüklü bir yapı ortaya çıkmaktadır.

3.2.3. Sekizinci Âyetin Tahlili

فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا

Âyetin başındaki ف harfi, önceki şart cümlesinin cevabını kendisine bağlayan bir rabt edatıdır. Bu yönüyle, kıyamet günü insanların amel defterlerini alış şekillerinin ardından karşılaştıkları sonucun açıklanmasına geçiş işlevi görmektedir. Bazı dilciler bu harfi, “mübtedânın şarta benzemesi” sebebiyle getirilmiş bir ف olarak açıklamış; bazıları ise isti’nâf kabul ederek yeni bir cümle başlangıcı saymıştır. Ancak bağlam dikkate alındığında, atf ve rabt işlevi daha kuvvetli görünmektedir.

⁵⁴³ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

سوف edatı, Arap dilinde “edâtü’t-tenbîh ‘alâ’l-istikbâl” olarak tanımlanan bir istikbâl harfidir. Muzâri fiile geldiğinde, onu şimdiki zaman anlamından çıkarıp gelecek zaman (istikbâl) anlamına tahsis eder.⁵⁴⁴ **سوف** çoğunlukla uzak gelecek zamanı ifade eder ve bu yönüyle **س** edatından ayrılır. Kur’ân-ı Kerîm’de **سوف**, genellikle va’îd (tehdit, uyarı) bağlamlarında tercih edilir. Tekâsür Sûresi 3. ve 4. âyetlerde olduğu gibi: **كَلَّا سَوْفَ** / **تَعْلَمُونَ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ** / “Hayır! Yakında anlayacaksınız! Hayır hayır! Elbette yakında anlayacaksınız.”⁵⁴⁵ Bu ifadede **سوف**, sadece zaman bildirimi değil, aynı zamanda şiddetli bir tehdit ve kesinlik anlamı da taşır. Bununla birlikte, Duhâ Sûresinin 5. âyetinde olduğu gibi, müjde (va’d) amacıyla da kullanılabilir: **وَلَسَوْفَ يُعْطِيكَ رَبُّكَ فَتَرْضَى** / “Rabbin sana mutlaka lütuflarda bulunacak, sen de memnun olacaksın.”⁵⁴⁶ Burada hem **سوف** edatı hem de **ل** (lâmü’t-te’kîd) birlikte kullanılarak, gelecekteki lütufların kesinliği ve sürekliliği vurgulanmaktadır. Netice olarak, **س** edatı yakın gelecek, **سوف** ise hem uzak gelecek zamanı hem de eylemin kesinlikle gerçekleşeceği anlamını taşır. Belâgat açısından **سوف** daha güçlü ve kesinlik ifade eden bir edattır.⁵⁴⁷

Âyetteki **يُحَاسِبُ** kelimesi, muzâri, müfred, müzekker, meçhûl bir fiildir. Meçhûl olduğundan dolayı nâib-i fâile ihtiyaç duyar; burada gizli **هو** zamiri nâib-i fâildir. Bu fiile bağlı olarak **حِسَابٌ** mef’ûlü mutlak olup mansûbdur ve nasb alâmeti sonundaki fethadır. Ardından gelen **يَسِيرًا** ise, bu mef’ûlün sıfatıdır.⁵⁴⁸ Böylece ifade “kolay bir hesaba çekilecek” anlamını kazanmaktadır.

Cümlelerin i’rabıyla ilgili farklı görüşler zikredilmiştir. Bazı dilciler, **ف** harfinin, mübtedanın şarta benzemesi sebebiyle geldiğini belirtmiş; bu durumda **سَوْفَ يُحَاسِبُ** cümlesi, mahallen merfû’ mübtedanın haberi kabul edilmiştir. Diğer bir görüşe göre ise, mübtedâ–haber yapısındaki **... يَسِيرًا مَنْ أُوتِيَ** cümlesi şartın cevabı olduğundan mahallen meczûmdur. Bazı nahivciler, **أَمَّا** edatının cezmetmeyen bir edat olmasından dolayı

⁵⁴⁴ Salih, *el-İ’râbu’l-mufaşşal li-Kitâbi’llâhi’l-murettel*, 12/389.

⁵⁴⁵ et-Tekâsür 102/3-4

⁵⁴⁶ ed-Duhâ 93/5

⁵⁴⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/223.

⁵⁴⁸ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/423.

cümlelerin i‘rabda mahalli bulunmadığını söylemişlerdir. Bir başka yoruma göre ise, şart cümlesi ve cevabı mahallen meczûm olup **أَمَّا** edatının cevabı kabul edilmelidir.⁵⁴⁹ Ayrıca, **أَمَّا مَنْ أُوتِيَ** cümlesinin, önceki nidanın cevabı olan cümleye ma‘tûf kabul edilmesi görüşünde i‘rabda mahalli yoktur.⁵⁵⁰

İ‘rab farklılıklarının anlam üzerindeki etkisi bu âyette de meâllere doğrudan yansımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından hazırlanan meâlde âyet, “*Hesabı çok kolay bir şekilde görülecek*”⁵⁵¹ şeklinde çevrilmiştir. Burada **مَنْ** ism-i mevsûl kabul edilmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır’ın “*Kolay bir hesapla hesaba çekilecek*,”⁵⁵² ifadesi de benzer bir tercihi yansıtır; ancak Elmalılı’nın dilinde tafsîl ve te’kîd boyutu daha kuvvetlidir. Buna karşılık Hasan Basri Çantay, “*kolayca bir hesap ile muhasebe edilecek o*”⁵⁵³ tercümesiyle **مَنْ**’ı şart edatı olarak anlamış ve şart-cevap ilişkisini özellikle öne çıkarmıştır. Bu meâl farklılıklarının temelinde ise, **مَنْ** edatının şart edatı mı yoksa ism-i mevsûl mü kabul edileceğine dair nahvî değerlendirmenin belirleyici olduğu görülmektedir.

3.2.4. Dokuzuncu Âyetin Tahlili

وَيُنْقَلِبُ إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا

Âyetin başındaki **و** atıf harfî olup fetha üzere mebnîdir. Önceki âyette zikredilen **يُحَاسِبُ حَسَابًا يَسِيرًا** cümlesine atıfla, sonucu açıklayan yeni bir hüküm getirmektedir. Devamındaki **يُنْقَلِبُ**, muzâri, müfred, müzekker, ma‘lûm bir fiildir. Nasbedici ve cezmedici bir edata maruz kalmadığından dolayı merfû‘dur. Fâili, içinde gizli bulunan **هُوَ** zamiridir. Cümle, mahallen meczûm olup **يُحَاسِبُ** cümlesine ma‘tuftur.⁵⁵⁴ Bu yönüyle, “kolay bir hesaba çekilen kimsenin” akıbetinin tasvirine geçiş yapılmaktadır.

⁵⁴⁹ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ani’l-Kerim*, 4/2657.

⁵⁵⁰ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ani’l-Kerim*, 4/2658.

⁵⁵¹ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵⁵² Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

⁵⁵³ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁵⁵⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/282.

إِلَى ifadesinde, إِلَى harf-i cer olup kendisinden sonra gelen أَهْل kelimesini mecrur etmiştir. أَهْل muzâf, ona bitişik هـ zamiri ise muzâfun ileyhtir. Câr–mecrûr terkihi, يَنْقَلِبُ fiiline mef‘ûlû bih gayr-ı sarîh konumundadır.⁵⁵⁵ مَسْرُورًا kelimesi ise ism-i mef‘ûl olup “sevinmiş, mutlu olmuş” anlamına gelir. İ‘rab yönünden يَنْقَلِبُ fiilinin müstetir olan fâiline hâl konumundadır.⁵⁵⁶ Bu yapı, dönüşün “mutlu bir hâlde” gerçekleştiğini tasvir etmektedir

Bu âyette de nahvî yorumların meâl tercihlerini belirgin biçimde etkilediği görülmektedir. يَنْقَلِبُ fiilinin lâzım kabul edilmesi hâlinde meâllerde “ailesine döner” tarzında sade bir dönüş anlamı öne çıkmıştır. Müteaddî yorumu benimsendiğinde ise “ailesine yönelir / ailesine kavuşur” gibi daha etkin bir dönüş tasviri yapılmıştır. Ayrıca مَسْرُورًا kelimesi hâl olduğundan genellikle “mutlu bir halde döner” şeklinde çevrilmiş; ancak bazı müfessirler bunu sadece aileye kavuşmanın dünyevî sevinciyle değil, azaptan kurtuluşun uhrevî huzuruyla da açıklamışlardır.

Bu farklılıklar meâllere doğrudan yansımıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli “Sevinçli olarak ailesine dönecektir.”⁵⁵⁷ ifadesiyle sadeliği tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır “ve sevinçli olarak ailesine dönecektir.”⁵⁵⁸ şeklinde benzer bir üslup kullanmış, nahvî düzeni doğrudan yansıtmıştır. Hasan Basri Çantay ise “ehline de sevinçle dönecektir.”⁵⁵⁹ diyerek klasik Osmanlı Türkçesi kalıbını sürdürmüştür. Bu değerlendirmeler ışığında, fiilin lâzım kabul edilmesi ve مَسْرُورًا kelimesinin hem dünyevî sevinci hem de uhrevî huzuru kapsayan bir hâl olarak anlaşılması, âyetin genel bağlamıyla da en uyumlu yorum olarak görünmektedir.

3.2.5. Onuncu Âyetin Tahlili

وَأَمَّا مَنْ أُوتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ

⁵⁵⁵ Hasen el-‘Atţâr, *Hâşiyetu’l-‘Atţâr ‘alâ Şerhi’l-Celâl el-Maḥallî ‘alâ Cem‘u’l-Cevâmi’*, 1/4.

⁵⁵⁶ Derviş, *İ‘râbu’l-Kur‘ân ve Beyânuhu*, 10/423; el-Ḥarari, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, 31/273.

⁵⁵⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

⁵⁵⁹ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

Âyetin başındaki **وَ** harfi atıf edatı olup bu cümleyi yedinci âyette başlayan tafsîlin ikinci kısmına bağlamaktadır. Böylece amel defterini sağından alan kimseye dair müjdenin ardından, arkasından alan kimseye dair tehdide geçilmektedir.

أَمَّا edatı, şart ve tafsîl edatı olup sükûn üzere mebnîdir. Bu kullanımıyla, kıyamet gününde insanların durumlarının ayrıntılı şekilde zikredileceğini haber verir. **مَنْ** edatı hakkında iki görüş zikredilmiştir: İsm-i mevsûl veya ism-i şart kabul edilmesi mümkündür. Her iki ihtimalde de mübteda konumunda olduğundan mahallen merfû'dur.⁵⁶⁰ Devamında gelen fiil yapısı, sıla yahut şart cümlesi olarak değerlendirilmiştir.

أُوتِيَ fiili, mâzi, müfred, müzekker ve meçhul sigadadır. İki mef'ûl alabilen fiillerden olduğu için meçhul geldiğinde, birinci mef'ûlü nâibu'l-fâil olur. Buradaki nâibu'l-fâil, fiilin içinde gizli bulunan **هُوَ** zamiridir. Bu zamir aynı zamanda ism-i mevsûle dönen 'âid (ait zamir) konumundadır. Fiil sıla cümlesi olduğu için i'rabda mahalli yoktur. **كِتَابُهُ** kelimesi ise muzâf-muzâfun ileyh tamlamasından oluşur. **كِتَاب** kelimesi **أُوتِيَ** fiilinin ikinci mef'ûlü olup nasb alameti sonundaki fethadır. Ona bitişik olan **هُ** zamiri ise mahallen mecrûr muzâfun ileyhtir.

وَرَاءَ kelimesi, zarf-ı mekân olup mansûbdur ve **أُوتِيَ** fiiline mütealliktir. Tenvin almamasının sebebi, kendisinden sonra gelen kelimeye muzâf olmasıdır.⁵⁶¹ **ظَهَرَ** ise muzâf-muzâfun ileyh terkidir. **ظَهَرَ** kelimesi, **وَرَاءَ** kelimesinin muzâfun ileyhidir; ona bitişen **هُ** zamiri ise ikinci derecede muzâfun ileyhtir.

Burada geçen "arka" anlamındaki **ظهر** yerine sol anlamına gelen **يسار** gelmesi beklenebilirdi. Ancak **ظهر** kelimesinin tercih edilmesi, tahkir ve hor görme manasını taşır. Zira bu durumda kişi, kitabı arkasından almak zorunda kalır; yüzüne bakılmadan ona uzatılır. Bu da Allah'ın ona olan gazabını ve öfkesini gösterir. Âyetler arasında

⁵⁶⁰ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵⁶¹ el-Harrât, *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*, 4/1435.

yapılan mukabeleye (karşıtlığa) göre bu kişi, kitabını sol eliyle alır. Melek, kitabı sırtının arkasından uzatır ve kişi elini arkadan uzatarak alır; bu da onun zilletini artırır.⁵⁶²

Âyetin tercümelerinde görülen farklılıklar, özellikle مَنْ edatının nahvî konumundan kaynaklanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli “*Fakat kime kitabı arkasından verilirse,*”⁵⁶³ ifadesiyle مَنْ edatını ism-i mevsûl olarak kabul etmiş ve haber üslubunu tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır da “*Ama kitabı arkasından verilen,*”⁵⁶⁴ şeklinde benzer bir yaklaşımı benimsemiş, tafsîl edatı olan أَمَّا’nın ayrıntı bildirici işlevini tercümede daha güçlü yansıtmıştır. Buna karşılık Hasan Basri Çantay, “*Ama kitabı arkasından verilen kimse*”⁵⁶⁵ ifadesiyle مَنْ’i şart edatı olarak değerlendirmiş ve şart–cevap üslubunu öne çıkarmıştır.

Bu farklılık, hem cümle yapısına hem de üsluba doğrudan yansımıştır: mevsûl yorumu tanımlayıcı bir anlam ortaya koyarken, şart yorumu sahnelerin ardışıklığını ve tehdit üslubunu daha belirgin hâle getirmektedir. Sûrenin yedinci âyetten itibaren kurulan tertipte ise amel defterinin sağdan verilmesiyle müjde, arkasından verilmesiyle tehdit şart–cevap düzeni içinde karşıtlık oluşturarak sunulduğundan, مَنْ edatının şart edatı olarak anlaşılmasının bağlama daha uygun olduğu söylenebilir.

3.2.6. On Birinci Âyetin Tahlili

فَسَوْفَ يَدْعُو ثُبُورًا

Âyet ف harfiyle başlamaktadır. Bu harfin işlevi hakkında farklı görüşler vardır. Bir görüşe göre atıf harfidir ve cümleyi doğrudan bir önceki cümleye bağlamaktadır.⁵⁶⁶ Diğer bir görüşe göre ise rabt (ta’lîl/bağlayıcı) edatıdır;⁵⁶⁷ yani burada özellikle onuncu

⁵⁶² İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/223.

⁵⁶³ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵⁶⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

⁵⁶⁵ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁵⁶⁶ Derviş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵⁶⁷ el-Harari, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 31/273; eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/282.

âyetteki **أَمَّا** şart edatının cevabını rabt için gelmiştir. Bu kullanım, kitabını arkasından alan kimselerin akıbetini açıklamaya geçiş işlevi görmektedir.

سَوْفَ edatı, istikbâl (gelecek zaman) edatıdır. Muzâri fiile girdiğinde onu gelecek zamana tahsis eder. Nahiv ve belâgat açısından, **سَوْفَ** daha çok uzak geleceği ifade eder ve aynı zamanda tehdid, uyarı veya kesinlik bildiren bağlamlarda kullanılır. Dolayısıyla âyette, kişinin ahirette yaşayacağı pişmanlık güçlü bir kesinlik vurgusuyla tasvir edilmektedir.

يَدْعُو fiili, muzâri, ma'lûm, müfred, müzekker, gâib fiildir. Fâili fiilin içinde gizli olan **هُوَ** zamiridir.⁵⁶⁸ **سَوْفَ يَدْعُو** terkihi, mahallen merfû' olan mübteda **مَنْ** edatının haberidir.⁵⁶⁹ Bununla birlikte, cümleinin **ف** harfîyle bitişik olması sebebiyle şartın cevabı olduğu görüşü de dile getirilmiştir.⁵⁷⁰

تُبُورًا kelimesi, mastar bir isim olup **يَدْعُو** fiilinin mef'ûlü bihidir. Ayrıca, “mastarın yerine geçen mef'ûl-i mutlak” olarak değerlendirilmesi de mümkündür.⁵⁷¹ Bu kullanım, kelimeye “helak, kahrolma, yok olma dileği” gibi bir anlam kazandırmaktadır. Dolayısıyla âyet, “o kişi kahrolmayı temenni edecek” yahut “yok oluşu çağıracaktır” şeklinde anlamlandırılmaktadır.

Nahvî ihtimallerin meâllere yansımaları doğrudandır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, ““*Helâk!*” diye bağırarak”⁵⁷² şeklinde tercüme etmiş ve **تُبُورًا** kelimesini “helâk çağırısı” anlamında aktarmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, ““*Yetiş ey ölüm!*” diye bağırarak”⁵⁷³ ifadesiyle kelimeyi daha içsel bir hayıflanma ve pişmanlık tonunda yorumlamıştır. Hasan Basri Çantay ise “*derhal helâkını temenni edecek*”⁵⁷⁴ tercümesiyle benzer bir yaklaşım sergilemiş, fiilî bir çağrıdan ziyade psikolojik bir temenniye öne çıkarmıştır.

⁵⁶⁸ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2658.

⁵⁶⁹ Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵⁷⁰ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ'râbi'l-Kur'an ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/283.

⁵⁷¹ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2658.

⁵⁷² Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 677.

⁵⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/80.

⁵⁷⁴ Çantay, *Kur'an-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

3.2.7. On İkinci Âyetin Tahlili

وَيَصْلَى سَعِيرًا

Âyetin başında yer alan **وَ** harfî, atıf edatı olup cümleyi bir önceki **فَسَوْفَ يَدْعُو** ifadesine bağlamaktadır. Bu atıf ile, kâfirin ahiretteki ikinci hâline geçiş yapılmakta; önce “helâk” dileğinde bulunan kişi, ardından ateşe girme gerçeğiyle yüz yüze bırakılmaktadır. Bu bağlam, ahiret sahnesinde azabın aşamalı biçimde tasvir edildiğini göstermektedir.

يَصْلَى fiili, muzâri, ma‘lûm, müfred, müzekker ve gâib bir fiildir ve mukadder damme ile merfû‘dur. Fâili, fiilin içinde gizli olan **هُوَ** zamiridir. Nahiv âlimleri, cümlelerin i‘rabı hususunda farklı değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bir görüşe göre bu fiil önceki **يَدْعُو** cümlesine atfedildiği için mahallen meczumdur.⁵⁷⁵ Diğer görüşe göre ise, **يَدْعُو** cümlesi merfû‘ haber konumunda olduğundan, atıf sebebiyle **يَصْلَى** cümlesi de mahallen merfû‘ olmaktadır.⁵⁷⁶

سَعِيرًا kelimesi, mef‘ûlün bih olup mansûbdur; nasb alâmeti sonundaki fethadır.⁵⁷⁷ **سَعِير** kelimesi Kur’ân’da cehennem ateşinin en yoğun ve sürekli alevlenen şekli için kullanılır. Bu kullanım, kişinin azabın merkezine girdiğini, doğrudan ateşin içinde yanmaya mahkûm olduğunu gösterir.

Nahvî ihtimallerin çevirilere de doğrudan yansıdığı görülmektedir: Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “*ve alevli ateşe girecektir.*”⁵⁷⁸ ifadesiyle âyeti bağımsız bir cümle olarak yorumlamış ve fiili müstakil bir eylem gibi aktarmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, “*ve alevli ateşe girecektir.*”⁵⁷⁹ tercümesiyle ardışıklığı kuvvetli bir şekilde vurgulamış, bağlaçların sıralama işlevini öne çıkarmıştır. Hasan Basri Çantay ise, “*o şiddetli ateşe*

⁵⁷⁵ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2658.

⁵⁷⁶ Derviş, *İ‘rabu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵⁷⁷ Derviş, *İ‘rabu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/423.

⁵⁷⁸ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵⁷⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

(cehenneme) girecek”⁵⁸⁰ tercümesinde meçhûl anlam tonunu tercih etmiş, fiili edilgen bir üslupla yansıtarak kişinin çaresizliğini daha baskın şekilde ortaya koymuştur.

3.2.8. On Üçüncü Âyetin Tahlili

إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا

Âyetin başındaki إِنَّ edatı, te’kîd ve nasb harfidir. Kendisine bitişen هُ zamiri, bu edatın ismi olup mahallen mansûbdur. Haberi ise cümlelerin devamında yer almaktadır. Böylece âyet, anlatılacak olan duruma kuvvetli bir vurguyla giriş yapmaktadır.

كَانَ fiili, “ef’âl-i nâkısâ” grubuna dahildir. Bu fiiller, mübteda ve haber üzerine gelerek mübtedayı isim olarak ref’ eder, haberi ise nasb eder.⁵⁸¹ Âyetteki كَانَ’nin ismi, içinde gizli bulunan هُو zamiridir;⁵⁸² haberi ise مَسْرُورًا kelimesidir. Bu yapı, geçmişte süreklilik ifade eden bir hâli dile getirmektedir. كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا terkibi, bütün olarak İnadatının haberi konumundadır.⁵⁸³ Böylece “Şüphesiz ki o, ailesi içinde mutluydu” anlamı elde edilmektedir.

أَهْلٌ” muzâf, bitişigindeki هُ zamiri ise muzâfun ileyhtir. Câr–mecrûr terkibi iki farklı şekilde i’rab edilmektedir: Birincisine göre, câr–mecrûr doğrudan مَسْرُورًا kelimesine mütealliktir; bu durumda “mef’ûlü bih gayr-ı sarîh” konumundadır. İkincisine göre ise, câr–mecrûr, كَانَ fiilinin mahzûf bir haberine (meselâ “عَائِشًا” gibi) mütealliktir;⁵⁸⁴ böyle olunca مَسْرُورًا kelimesi hâl olur.⁵⁸⁵ Nahiv âlimlerinin bu farklı yorumları, metnin anlam katmanlarını zenginleştirmektedir.

⁵⁸⁰ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁵⁸¹ eş-Şertûnî, *Mebâdiu’l-‘Arabîyye*, 220.

⁵⁸² Muhammed Ali Taha Durre, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ’rabuhu ve Beyânuhu* (Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 2009), 10/514.

⁵⁸³ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/283.

⁵⁸⁴ Ulvan vd., *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2658.

⁵⁸⁵ Nehhas, *İ’rabu’l-Kur’ân*, 5/117.

مَسْرُورًا kelimesi, ism-i mef'ûl olup mansûbdur. كَانَ fiilinin haberi olarak gelmiştir. Kelimenin sözlük anlamı “sevinçli, mutlu” demektir. Âyet bağlamında, kişinin dünyadayken ailesiyle birlikte iken duyduğu dünyevî sevinci ifade etmektedir.

Ayetin bağlamı içinde إِنَّهُ كَانَ... cümlesi, ta'liliyye (gerekçelendirme) cümlesi olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸⁶ Yani bu ifade, inkârcının ahiretteki durumunun dünyadaki gaflet ve sefa içinde oluşuyla bağlantılı olduğunu göstermektedir.

Nahvî ihtimallerin çevirilere yansımaları incelendiğinde Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “Çünkü o, (dünyada iken) ailesi içinde sevinçli idi.”⁵⁸⁷ şeklinde çevirmiş ve câr-mecrûru doğrudan habere bağlamıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, “Çünkü o ailesi içinde sevinçli idi.”⁵⁸⁸ tercümesiyle hem yer-mekân bağlamını hem de geçmişte sürekliliği öne çıkarmıştır. Hasan Basri Çantay ise, “Çünkü o, ehli içinde bir şımarıktı”⁵⁸⁹ ifadesiyle مَسْرُورًا kelimesini hâl konumunda yorumlamış, dünyevî mutluluğun gaflet boyutunu tercümesine yansıtmıştır. Dolayısıyla meâller arasındaki farklılıkların, فِي أَهْلِهِ ifadesinin مَسْرُورًا kelimesine nasıl bağlandığı ve âyetin dünyevî mutluluk-uhrevî akıbet ilişkisini nasıl kurduğu ile ilgili olduğu görülmektedir.

3.2.9. On Dördüncü Âyetin Tahlili

إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ

Âyette geçen إِنَّ edatı te'kîd ve nasb edatıdır. Buradaki هـ zamiri, إِنَّ edatının ismi olarak mahallen mansûbdur.⁵⁹⁰ ظَنَّ fiili mâzî, müfred, müzekker, gâib sigasında olup fâili içinde gizli bulunan هُو zamiridir. Bu cümle, إِنَّ edatının haberi konumunda bulunduğu mahallen merfû'dur. Böylece إِنَّهُ ظَنَّ terkihi, önceki âyetin gerekçesini destekleyen ikinci bir ta'liliye cümlesidir.⁵⁹¹

⁵⁸⁶ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659.

⁵⁸⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 677.

⁵⁸⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/80.

⁵⁸⁹ Çantay, *Kur'an-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁵⁹⁰ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659.

⁵⁹¹ Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659.

أَنَّ edatı burada masdariyye olarak kullanılmıştır. Kendinden sonraki fiili nasb ederek te'vîlen mastara dönüştürür. Aslı أَنَّ iken تخفيف yoluyla şeddesi düşmüş ve أَن el-muhaffefe şekline dönüşmüştür. Bu edatın ismi olarak kabul edilen هـ zamiri hazfedilmiş, böylece أَنَّهُ şeklindeki aslî form kısalarak أَن hâlinde gelmiştir.⁵⁹² Ardından gelen لَنْ edatı, nefy-i istikbâl edatıdır ve muzâri fiili nasb ederek gelecekteki fiilin kesinlikle gerçekleşmeyeceğini ifade eder.⁵⁹³

يَحُور fiili muzâri, müfred, müzekker olup لَنْ ile mansûb olmuştur. Fâili, içinde gizli olan هُو zamiridir. Böylelikle أَن ile يَحُور لَنْ terkiibinden oluşan müevvel masdar, ظَنَّ fiilinin iki mef'ûlünün yerini doldurmaktadır.⁵⁹⁴

Nahvî tercihler, özellikle لَنْ يَحُور ifadesinin yorumunda farklı çeviri tonlarına yol açmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “Çünkü o hiçbir zaman Rabbine dönmeyeceğini sanırdı.”⁵⁹⁵ ifadesiyle, يَحُور fiilini doğrudan “dönmek” şeklinde anlamış ve en yalın yorumu tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Hiç Rabbine dönmeyeceğini sanmıştı.”⁵⁹⁶ şeklindeki çevirisiyle, âhirete dönüş fikrinin reddini daha belirgin kılmıştır. Hasan Basri Çantay ise, “Çünkü o, hakikaten ve kesinlikle (Rabbine) dönmeyeceğini sanmıştı.”⁵⁹⁷ tercümesiyle يَحُور fiiline hesap ve ahirete dönüş manasını eklemiş, böylece anlamı tefsirî bir açıklıkla genişletmiştir.

3.2.10. On Beşinci Âyetin Tahlili

بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا

⁵⁹² ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*, 30/138; Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659.

⁵⁹³ Muhammed Ali Taha Durre, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabuhu ve Beyânuhu*, 10/514.

⁵⁹⁴ Derviş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/423; Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659; eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/283; el-Ĥarari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 31/273.

⁵⁹⁵ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁵⁹⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/80.

⁵⁹⁷ Çantay, *Kur'ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

بَلَى edatı, önceki âyette geçen لَنْ يَحُورْ ifadesiyle dile getirilen inkârı kesin bir şekilde reddeden cevabî bir edattır.⁵⁹⁸ Nahiv âlimleri bu kelimenin aslının بَلْ olduğunu, sonundaki ل harfinin ise te'kîd ve tahkîk amacıyla eklendiğini belirtmişlerdir. Dolayısıyla بَلَى, olumsuz bir önermeden sonra gelen kesin olumlu cevabı ifade eder ve icâbe (doğrulayıcı cevap) anlamı taşır.⁵⁹⁹

إِنَّ edatı burada da te'kîd ve nasb edatı olarak gelmiştir. رَبُّهُ kelimesi, إِنَّ edatının ismidir ve bitişik ه zamiri ile muzâf-muzâfun ileyh ilişkisi içerisinde. كَانَ fiili, ef'âl-i nâkısadandır. İsm-i mukadder olup mahallen merfû'dur ve هو zamiriyle takdir edilmiştir. بِهِ fiilinin haberi olan بَصِيرًا kelimesi mansûb gelmiştir. Câr-mecrûr terkibi olan بِهِ, بَصِيرًا kelimesine mütealliktir ve mef'ûlu bih gayr-ı sarîhtir.⁶⁰⁰ Câr ve mecrûrun müteallaka takdim edilmesi, Arap belâgatında hasr ifade eder; burada hasr ifadesi mümkün değildir.⁶⁰¹ Çünkü hasr anlamı verilmesi, Allah'ın ilmini sınırlandırmak anlamına geleceğinden mümkün değildir.

إِنَّ رَبُّهُ cümlesi, mahallen merfu' إِنَّ edatının haberi konumundadır. Böylece رَبُّهُ İLİLİ terkihi, بَلَى edatından sonra gelen mukadder cevabın ta'lîli mahiyetindedir.⁶⁰² Takdiri بَلَى يَرْجِعُ إِلَى اللَّهِ لِأَنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ بَصِيرًا şeklindedir. Yani “Evet, hesap vermek üzere Allah'a dönecektir; çünkü Allah onun bütün hallerini bilmektedir.”

Nahvî tercihler doğrudan meâllere yansımıştır. Bu âyetin tercümelerinde özellikle iki nokta öne çıkmaktadır: Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “Hayır! Sandığı gibi değil! Şüphesiz Rabbi onu görüyordu.”⁶⁰³ İfadesiyle بَلَى'yı inkârın reddi, كَانَ'yı ise geçmişte süreklilik anlamında değerlendirmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Hayır Rabbi onu görmekte idi.”⁶⁰⁴ ifadesiyle olumlu cevabı öne çıkarmış ve كَانَ fiilini geçmişte devam eden hâl olarak yansıtmıştır. Hasan Basri Çantay ise “Hayır (o, Rabbine dönecekti. Çünkü

⁵⁹⁸ Zemaşşerî, *el-Keşşâf 'an Hakaiki Gavâmiđi't-Tenzil*, 4/727.

⁵⁹⁹ İbn Hişâm, *Muğni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*, 153.

⁶⁰⁰ Hasen el-Attâr, *Hâşiyetu'l-Attâr 'alâ Şerhi'l-Celâl el-Maḥallî 'alâ Cem'u'l-Cevâmi'*, 1/4.

⁶⁰¹ Sabbân, *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhi'l-Eşmûni li Elfiyeti İbn Mâlik*, 3/234.

⁶⁰² Ulvan vd., *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*, 4/2659; Derviş, *İ'rabu'l-Kur'an ve Beyânuhu*, 10/423; el-Harari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'an*, 31/274.

⁶⁰³ Altuntaş - Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meâli*, 677.

⁶⁰⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 9/80.

*Rabbi onu çok iyi görendi.*⁶⁰⁵ tercümesinde **بلى** edatını reddiye, **كَانَ** fiilini ise Allah'ın basîretinin daimî bir nitelik olduğunu belirtecek şekilde yorumlamıştır.

3.2. KOZMİK DÜZEN ÜZERİNE YEMİNLERİ KONU EDİEN ÂYETLERİN TAHLİLİ (16-19)

Kozmik düzen üzerine yeminleri konu edinen 16–19. âyetler bu bölümde nahiv açısından incelenecek; cümle yapıları analiz edilerek kelime, edat ve fiil kiplerinin âyetlerin anlam örgüsünü nasıl şekillendirdiği ortaya konulacaktır.

3.2.1. On Altıncı Âyetin Tahlili

فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ

Âyetin başındaki **ف** harfi hakkında farklı nahvî görüşler zikredilmiştir. Bir kısım dilciler, bunu isti'nâf edatı olarak görmüş ve yeni bir cümle başlangıcı kabul etmişlerdir.⁶⁰⁶ Bir başka görüşe göre ise **ف**, fâu'l-faşiha olup mukadder bir şart cümlesinin cevabıdır; böylece öncesiyle daha sıkı bir bağ kurar.⁶⁰⁷ Bu ihtilaf, âyetin sûre içindeki akışla irtibatını belirleme açısından önemlidir.

Cümle başındaki **لَا** edatı da tefsir ve nahiv kaynaklarında tartışmalı kabul edilmiştir. Bir görüşe göre bu zâid olup yemin cümlesini pekiştirir;⁶⁰⁸ bu durumda ifade doğrudan “şafağa yemin ederim” olur. Diğer bir görüşe göre ise bu lafız hakikî nefy edatıdır;⁶⁰⁹ buna göre âyet müşriklerin Allah'a dönüşü reddeden iddialarını çürütmekte ve “hayır! şafağa yemin ederim” manasını vermektedir. Böylece **لَا** edatının zâid yahut hakikî kabul edilmesine göre meâllerde önemli üslup farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

أُقْسِمُ fiili muzâri, ma'lûm ve birinci tekil şahıs olup faili içinde gizli **أنا** zamiridir.

Fiil, yemin bildiren özel bir kullanıma sahiptir ve Arap belâgatında kesinlik vurgusu taşır.

⁶⁰⁵ Çantay, *Kur'an-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁶⁰⁶ eş-Şâfi, *el-cedvel fi l-râbi'l-Kur'an ve şarfıhu ve beyânuhu*, 15/283.

⁶⁰⁷ Dervîş, *l-râbu'l-Kur'an ve Beyânuhu*, 10/366.

⁶⁰⁸ el-Harari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fi Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'an*, 31/274.

⁶⁰⁹ Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb*, 31/101.

بِالشَّفَقِ terkininde, ب harf-i cerri yemin için kullanılmış, الشَّفَقِ kelimesi ise mecrur konumda bulunmaktadır. Câr–mecnûr, أَفْسِمُ fiiline müteallik olup i‘rabda mahalli yoktur.⁶¹⁰ Şafak kelimesi sözlükte güneş battıktan sonra ufukta kalan kızılık anlamını taşır; bazı dilciler, “beyazlık” manasını da içerdiğini kaydetmişlerdir. Ancak klasik müfessirlerin çoğunluğu kızılık yorumunu tercih etmiş, bu da kelimenin tefsirlerdeki baskın karşılığı olmuştur.

Âyete ilişkin nahvî değerlendirmelerdeki ayrışma, çeviri tercihlerine de yansımaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “*Yemin ederim şafağa*,”⁶¹¹ ifadesiyle لا edatını zâid kabul etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Şimdi, yemin ederim o şafağa,”⁶¹² şeklindeki tercümesiyle aynı tercihi sürdürmüş, ف harfinin de geçiş işlevini öne çıkarmıştır. Hasan Basri Çantay ise “*Demek (hakikat onun zannettiği gibi değildir). And ederim o şafaka*”⁶¹³ ifadesinde hem inkârın reddini hem de yemin üslubunu birleştirmiştir.

Âyetteki ف harfi birçok nahivci tarafından isti’nâf harfi olarak değerlendirilmiş, böylece önceki pasajdaki tehdit üslubundan sonra yeni bir cümleye ve yeni bir sahneye geçiş işlevi taşıdığı belirtilmiştir. لا edatının ise zâid kabul edilip edilmemesi meâllere doğrudan yansımıştır. Zâid olarak kabul edenlere göre ifade yalnızca yemini güçlendirmekte; hakikî nefy olarak kabul edenlere göre ise müşriklerin inkârını reddeden bir cevap niteliği taşımaktadır. Bu farklı nahvî değerlendirmeler, meâllerde ortaya çıkan anlam çeşitliliğinin temel sebebini teşkil etmektedir: kimi meâller لا edatını zâid sayarak “Yemin ederim şafağa” şeklinde çeviri yapmış; hakikî nefy yorumunu benimseyenler ise “Hayır! Şafağa yemin ederim” tercümesiyle hem inkârın reddini hem de yeminin vurgusunu bir arada vermişlerdir.

3.2.2. On Yedinci Âyetin Tahlili

وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ

⁶¹⁰ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2659; el-Ḥarari, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur’ân*, 31/274.

⁶¹¹ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁶¹² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

⁶¹³ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

Âyette yer alan iki **وَ** harfi de atıf edatı olarak değerlendirilmiştir. İlk **وَ**, bir önceki âyetteki “**فَلَا أَقْسِمُ بِالشَّفَقِ**” ifadesine bağlanarak yeminin ikinci unsurunu oluşturur; ikinci **وَ** ise kaseme ma‘tûf öğeleri birbirine birbirine bağlamaktadır.

Âyetteki **مَا** edatı, nahivciler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Bu mevzuda üç görüş öne çıkmıştır: Birincisi, ism-i mevsûl kabul edilmesidir. Bu durumda âyetin anlamı “*geceye ve onun topladıklarına yemin olsun*” şeklinde olur. İkinci görüş, **مَا**’nın mastariyye olduğudur;⁶¹⁴ böylece “*geceye ve toplamasına (toplama fiiline) yemin olsun*” manası çıkar. Üçüncü görüş ise **مَا**’nın mevsûfe olduğudur.⁶¹⁵ Buna göre cümle, “*geceye ve topladığı şeylere yemin olsun*” anlamını kazanır. Buradaki ihtilaf, kelimenin nahivdeki işlevine bağlı olarak semantik yorumlarda farklılık doğurmaktadır.

وَسَقَى fiili, mâzi sîgasında olup ma‘lûm, müfred ve müzekkerdir. Fiilin içinde gizli bulunan **هُوَ** zamiri, kendisinden önce gelen **اللَّيْلِ** kelimesine dönmektedir. Bu fiil ve failinden oluşan cümle, **مَا** edatı ism-i mevsûl kabul edildiğinde onun sıra cümlesi olmaktadır.⁶¹⁶ Normalde sıra cümlesinde mevsûle dönecek bir zamir bulunması gerekirken burada hafzedilmiş,⁶¹⁷ ancak Arapça’da bu tür hazif câiz görüldüğünden anlamda eksiklik doğmamıştır. **وَسَقَى** cümlesinin i‘rabta mahalli yoktur.⁶¹⁸

Bu âyetteki nahvî yorum farklılıkları, meâllere de açık biçimde yansımıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, “*Geceye ve içinde topladıklarına,*”⁶¹⁹ şeklinde nesnel bir ifade tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “*Geceye ve içinde barındırdığı şeylere,*”⁶²⁰ meâlinde daha soyut bir anlatım benimsemiştir. Hasan Basri Çantay ise, “*Geceye ve onun (sinesinde) derleyip topladığı şey(ler)e,*”⁶²¹ ifadesiyle daha klasik bir Osmanlıca üslup kullanmıştır.

⁶¹⁴ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/284.

⁶¹⁵ Munteceb el-Hemeẓânî, *el-Kitâbu’l-Ferîd fî İ‘râbi’l-Kur‘âni’l-Mecîd*, 6/368.

⁶¹⁶ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur‘âni’l-Kerim*, 4/2659.

⁶¹⁷ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/227.

⁶¹⁸ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfuhu ve beyânuhu*, 15/284.

⁶¹⁹ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁶²⁰ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

⁶²¹ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

Âyetin yorumunu etkileyen temel unsur, مَا edatı ile وَسَقَ fiilinin nasıl anlaşıldığıdır. Âyetteki مَا edatının çoğu nahivci tarafından ism-i mevsûl kabul edilmesi, وَسَقَ fiilinin ise “toplamak, içine almak” anlamıyla yorumlanması, geceye yemin edilmesinin kozmik düzenin toplayıcı ve kuşatıcı niteliğini vurguladığını göstermektedir. Böylece gece ve şafak gibi unsurların yemine konu edilmesi, insanın hesap gününe dönüşünün evrensel düzenle ilişkilendirildiği bir bağlam ortaya koymaktadır.

3.2.3. On Sekizinci Âyetin Tahlili

وَالْقَمَرَ إِذَا اتَّسَقَ

Âyetteki وَ harfi hem atıf hem de kasem edatı olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle bazı müfessirler yalnızca bağlaç anlamı vererek “ve ay” ifadesini tercih etmiş, bazıları ise kasem anlamıyla “aya andolsun” şeklinde yorumlamıştır. الْقَمَرَ kelimesi mecrûrdur ve kendisinden önce gelen الشَّفَقِ ve اللَّيْلِ kelimelerine atfedilmiştir.

إِذَا edatı, bu âyette çoğunlukla zaman zarfı kabul edilmiştir ve şart manası taşımadığı belirtilmiştir. Mahallen mansûb olup أَقْسِمُ fiiline mütealliktir.⁶²² اتَّسَقَ fiili, mâzi, müfred, müzekker ve ma‘lum bir fiildir. Fâili, içinde gizli bulunan هُو zamiridir ve bu zamir, kendisinden önce gelen الْقَمَرَ kelimesine dönmektedir. Böylece “ay bütünleştğinde/dolunay olduğunda” anlamı ortaya çıkar. Fiil, إِذَا zarfına izafe edildiği için mahallen mecrûr kabul edilmiştir.⁶²³

Âyetteki farklı nahvî yorumlar, meâl tercihlerine doğrudan yansımıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı, “Dolunay hâlindeki aya ki,”⁶²⁴ ifadesiyle kasem ve zarf yorumunu birleştirmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Derlendiği zaman o aya,”⁶²⁵ tercümesiyle zarf anlamını öne çıkarmış, kasem vurgusunu geri planda bırakmıştır. Hasan Basri Çantay ise,

⁶²² el-Harrât, *el-Müctebâ min Müşkili İ‘râbi’l-Kur‘ân*, 4/1436.

⁶²³ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ani’l-Kerim*, 4/2660.

⁶²⁴ Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 677.

⁶²⁵ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

“toplu bir hale geldiği (nuru tamamlandığı) zaman aya ki,”⁶²⁶ çevirisiyle atıf yönünü ön plana çıkarmış, kasem üslubunu daha hafif yansıtmıştır.

3.2.4. On Dokuzuncu Âyetin Tahlili

لَتَرْكَبَنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ

Âyetteki ل harfî, kasemin cevabını bildiren lâmu'l-kasemdir ve öncesindeki kasem yapısına bağlı olarak cümlelerin kasemin cevabı olduğuna işaret eder. تَرْكَبَنَّ fiili aslında تَرْكَبُونَ iken, iki nûn harfinin arka arkaya gelmemesi için birincisi hazfedilmiş, ayrıca iki sakin harf yan yana gelmesin diye و harfi de düşürülmüştür.⁶²⁷ Geriye kalan ن harfî ise nûnu't-tekid olup fiile kesinlik ve vurgu kazandırmaktadır. Fâili, hazfedilmiş olan cemaat harfî و zamiridir. لَتَرْكَبَنَّ cümlesi kasemin cevabı olduğu için i'rabta mahalli yoktur ve doğrudan kasemin cevabı konumunda değerlendirilmiştir.⁶²⁸ Bu yapının, âyetin güçlü bir kasem cevabı olmasını sağladığı söylenebilir.

طَبَقًا kelimesi mansûb olup iki ihtimalle açıklanır: Bir görüşe göre mef'ûlün bih konumundadır. Bu yoruma göre anlam, “siz tabakadan tabakaya bineceksiniz” şeklindedir.⁶²⁹ Başka bir görüşe göre ise طَبَقًا hâl konumundadır; bu durumda “bir tabakadan diğerine geçirilerek yönlendirileceksiniz” anlamı ortaya çıkar.⁶³⁰ Böylece i'rab farklılıkları doğrudan anlam yansımalarına sebep olmaktadır.

عَنْ طَبَقٍ terkihi ise câr–mecrûr yapısında olup iki farklı şekilde değerlendirilmiştir. Birincisinde, mukadder bir müteallaka bağlı olarak طَبَقًا kelimesinin sıfatı kabul edilmiştir. Bu durumda âyet, “siz bir tabakadan sonra diğer tabakaya geçersiniz” şeklinde

⁶²⁶ Çantay, *Kur'an-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁶²⁷ ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû 'l-Munîr fî 'l-'Akîdeti ve 'ş-Şerî'ati ve 'l-Menhec*, 30/144; Ulvan vd., *İ'rabu 'l-Kur'ani 'l-Kerîm*, 4/2660.

⁶²⁸ Salih, *el-İ'râbu 'l-mufaşşal li-Kitâbi 'llâhi 'l-murettel*, 12/393.

⁶²⁹ Dervîş, *İ'râbu 'l-Kur'an ve Beyânuhu*, 10/426.

⁶³⁰ Taberî, *Câmi 'u 'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi 'l-Kur'an*, 24/323.

anlamlandırılır. İkincisinde ise, fiilin fâiline hâl kabul edilmiştir.⁶³¹ Burada anlam, “siz bir tabakadan başka bir tabakaya geçer halde olacaksınız.” biçiminde ortaya çıkar.

Meâllerdeki farklılık, طَبَقًا kelimesinin i‘rabı ve عَنْ طَبَقٍ terkinin bağlandığı unsura göre şekillenmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “Şüphesiz siz hâlden hâle geçeceksiniz.”⁶³² şeklinde çevirerek hâl yorumunu tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz.”⁶³³ diyerek mef‘ûlün bih yorumunu öne çıkarmış ve fiili doğrudan eylem olarak aktarmıştır. Hasan Basri Çantay ise, “siz (ey insanlar) hiç şüphesiz, o halden bu hale bineceksiniz”⁶³⁴ şeklinde çevirerek süreklilik ve geçiş boyutuna vurgu yapmıştır.

3.3. KÂFİRLERİN AKİBETİ VE MÜMİNLERİN ÖDÜLÜ KAPSAMINDAKİ ÂYETLERİN TAHLİLİ (20-25)

Kâfirlerin akıbeti ve müminlerin ödülünü konu edinen 20–25. âyetler bu bölümde nahiv açısından incelenecek; cümle yapıları analiz edilerek kelime, edat ve fiil kiplerinin âyetlerin anlam örgüsünü nasıl şekillendirdiği ortaya konulacaktır.

3.3.1. Yirminci Âyetin Tahlili

فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ

Âyetin başındaki فَ harfiyle ilgili farklı görüşler zikredilmiştir. Bir görüşe göre fâu’l- faşîhadır ve mukadder şart cümlesinin cevabını rabt etmektedir.⁶³⁵ Bu durumda cümlenin takdiri, فَمَا لَهُمْ لَا يَخَافُونَ أَهْوَالَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ “bunca şeye rağmen onlara ne oluyor ki kıyamet gününün dehşetlerinden korkmuyorlar” şeklindedir.⁶³⁶ Başka bir görüşe göre, fâu’t-tefrî‘iyyedir. Bu durumda, altıncı âyetteki ifadelerin tafsiline bağlanmakta ve cümlenin takdiri, إِذَا تَحَقَّقْتَ ذَلِكَ فَكَيْفَ لَا يُؤْمِنُ بِالْبَعْثِ الَّذِينَ أَنْكَرُوهُ “bütün bunlar gerçekleşmesine rağmen tekrar dirilmeyi inkâr edenler nasıl iman etmezler?” şeklinde

⁶³¹ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur‘ani’l-Kerim*, 4/2660.

⁶³² Altuntaş - Şahin, *Kur‘ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶³³ Yazır, *Hak Dini Kur‘ân Dili*, 9/80.

⁶³⁴ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/314.

⁶³⁵ eş-Şâfi, *el-cedvel fi İ‘râbi’l-Kur‘ân ve şarfıhu ve beyânıhu*, 15/286.

⁶³⁶ İbn ‘Âşûr, *et-Tahrîr ve’t-Tenvîr*, 30/230.

olmaktadır.⁶³⁷ Bir diğer görüşe göre ise fâu'l-isti'nâfiyyedir,⁶³⁸ bu durumda âyetin, öncesindeki âyetle doğrudan bir bağının bulunmadığı kabul edilir.

مَا istifhâm edatı olup, mübteda konumundadır ve mahallen merfû'dur. Buradaki istifham, hakiki bir soru olmaktan çok tevbîh (kınama) ve istifhâm-ı inkârî anlamı taşır. Ona bitişik gelen لَهُمْ terkibi câr-mecrûr olup mübtedanın mukadder haberine mütealliktir. Böylece cümlelerin takdiri فَمَا شَأْنُهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “iman etmeme hallerine şaşılır” şeklindedir.⁶³⁹ Dolayısıyla مَا لَهُمْ cümlesi mukadder olan şartın cevap cümlesidir. Âyetin takdiri إِنْ كَانَ الْأَمْرُ كَمَا بَيَّنَّا فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ “eğer durum açıklandığı gibiye o zaman neden iman etmezler.” şeklinde olmaktadır.⁶⁴⁰

لَا يُؤْمِنُونَ terkibinde, لَا nefy edatıdır. يُؤْمِنُونَ ise muzâri, cem' müzekker fiildir ve ن harfinin sübûtu ile merfû'dur. Fâili, muttasıl و zamiridir. Bu fiil cümlesi, mahallen mansûb olup مَا لَهُمْ cümlesine hâl konumunda gelmiştir.⁶⁴¹ Fiilin mef'ûlüyle ilgili iki ihtimal ileri sürülmüştür. Bir görüşe göre mef'ûl, siyak gereği hazfedilmiştir; buna göre anlam “yeniden dirilişe ve hesaba iman etmezler” şeklindedir. İkinci görüşte ise fiil aslında müteaddî iken, bu bağlamda lâzımî kabul edilmiştir; böylece doğrudan mef'ûl almadan “iman etmezler” şeklinde çevrilmektedir.⁶⁴²

Meâllerdeki farklılık, özellikle لَا يُؤْمِنُونَ fiilinin mef'ûlünün takdir edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Diyanet İşleri Başkanlığı, “*Böyleyken onlara ne oluyor da iman etmiyorlar?*”⁶⁴³ tercümesiyle fiili lâzım anlamda yorumlamış ve genel bir inkârı vurgulamıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, “*Böyleyken onlar neden acaba iman etmezler?*”⁶⁴⁴ diyerek benzer bir yaklaşımı benimsemiş, ancak istifhamın kınama

⁶³⁷ İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/230.

⁶³⁸ Salih, *el-İ'râbu'l-mufaşşal li-Kitâbi'llâhi'l-murettel*, 12/393.

⁶³⁹ el-Harari, *Hadaikü'r-Rûh ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*, 12/275.

⁶⁴⁰ Ulvan vd., *İ'râbu'l-Kur'ânî'l-Kerim*, 4/2660.

⁶⁴¹ Dervîş, *İ'râbu'l-Kur'ân ve Beyânuhu*, 10/427; Munteceb el-Hemezânî, *el-Kitâbu'l-Ferîd fî İ'râbi'l-Kur'ânî'l-Mecîd*, 6/370.

⁶⁴² İbn 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 30/231.

⁶⁴³ Altuntaş - Şahin, *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 9/80.

boyutunu daha kuvvetli yansıtmıştır. Hasan Basri Çantay ise, “Öyleyse onlara ne (oluyor) ki iman etmiyorlar?”⁶⁴⁵ şeklinde çevirerek mef’ûlû açıkça “âhiret” olarak takdir etmiştir.

3.3.2. Yirmi Birinci Âyetin Tahlili

وَإِذَا قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ لَا يَسْجُدُونَ

Âyetin başındaki وَ harfî, atıf harfî olup doğrudan bir önceki âyete bağlanmaktadır. Buradaki atfın, özellikle لَا يُؤْمِنُونَ ifadesine rabt ettiği görülmektedir. Böylece iki cümle arasında doğrudan bir ilişki kurulmuş, inkârın bir başka tezahürü ortaya konmuştur. قُرِئَ fiili, mâzî, meçhûl, müfred ve müzekker sîgadır. Fiile bağlı olan عَلَيْهِم terkibi câr-mecrûr olup fiile mütealliktir. Bu terkinin anlam katkısı, âyetin muhataplarının Kur’ân’ın doğrudan muhatabı olduklarını göstermektedir. Devamındaki الْقُرْآنُ lafzı ise bu fiilin nâib-i fâili konumundadır. Böylece قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ cümlesi, إِذَا şart edatının şarta bağladığı fiil olduğundan zarf cümlesi konumundadır.⁶⁴⁶

إِذَا edatı zaman zarfı olmakla birlikte aynı zamanda şart edatıdır. Bu nedenle mahallen mansûbdur.⁶⁴⁷ Ardından gelen قُرِئَ fiili, mâzî, meçhul, müfred, müzekker sîgadadır. Fiile bağlı olan عَلَيْهِم terkibi câr-mecrûr olup fiile mütealliktir. Bu terkinin katkısı, âyetin muhataplarının Kur’ân’ın doğrudan muhatabı olduklarını göstermektedir. Devamındaki الْقُرْآنُ lafzı ise bu fiilin nâib-i fâili konumundadır. قُرِئَ عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ cümlesi ise, إِذَا şart edatının muzâfun ileyhi olduğundan mahallen mecrûrdur.⁶⁴⁸

Şartın cevabını teşkil eden لَا يَسْجُدُونَ ifadesinde, لَا nefy edatıdır. يَسْجُدُونَ ise muzâri, cem‘ müzekker fiil olup ن harfinin sübûtu ile merfû‘dur. Fâili, fiile bitişik olan وَ zamiridir. Fiil cümlesi, cezm etmeyen şartın cevabı olarak i‘rabda mahallen meczûm

⁶⁴⁵ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

⁶⁴⁶ Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 10/427.

⁶⁴⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e‘ârîb*, 1/854.

⁶⁴⁸ eş-Şâfi, *el-cedvel fî İ’râbi’l-Kur’ân ve şarfuhu ve beyânuhu*; Dervîş, *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 15/286.

kabul edilmektedir.⁶⁴⁹ Böylece âyetin anlamı, “*Kur’ân kendilerine okunduğunda secde etmezler*” şeklinde belirginleşmektedir.

Meâllerdeki çeşitlilik, özellikle إِذَا edatının şart mı yoksa zaman zarfı mı kabul edildiğine ve لَا يَسْجُدُونَ ifadesinin vurgusuna bağlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı meâli, “*Onlara Kur’an okunduğu zaman secde etmiyorlar.*”⁶⁵⁰ diyerek lafzî ve sade bir aktarımı tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “*Karşılarında Kur’an okunduğu vakit secde etmezler?*”⁶⁵¹ şeklinde benzer bir yaklaşımı benimsemiş, ancak ibarenin istifhamî tonunu yorumuna dâhil etmiştir. Hasan Basri Çantay ise, “*Ve karşılarında Kur’an okunduğu zaman (derin saygı ile) eğilmiyorlar?*”⁶⁵² diyerek “hemen” vurgusunu eklemiş, inkârın sürekliliğine işaret etmiştir.

3.3.3. Yirmi İkinci Âyetin Tahlili

بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ

Âyetin başında yer alan بَل edatı, idrâb edatıdır.⁶⁵³ İdrâb, kök itibariyle ض-ر-ب fiilinden türemiş olup “yüz çevirmek, vazgeçmek, başka tarafa yönelmek” anlamlarını taşır.⁶⁵⁴ Nahiv ilminde ise “önceki yargıyı bırakıp yeni bir yargıya geçmek” manasında kullanılır.⁶⁵⁵ Bu harf aslında sükûn üzere mebnîdir; ancak iki sâkinin birleşmesi sebebiyle kesre ile okunmuştur.⁶⁵⁶

İdrâb iki şekilde gerçekleşir: İdrâb-ı İbtâl ve İdrâb-ı İntikâl. Birincisinde, بَل edatından önce gelen hüküm tamamen ortadan kaldırılır. İkincisinde ise önceki hüküm iptal edilmez, yalnızca yeni bir konuya geçiş yapılır.⁶⁵⁷ Bu âyetteki بَل edatı, intikâl için kabul edilmiştir. Çünkü önceki âyetlerde kâfirlerin iman etmeyişi (لَا يُؤْمِنُونَ) ve secde

⁶⁴⁹ Ulvan vd., *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2660; Dervîş, *İ’rabu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*, 15/286.

⁶⁵⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

⁶⁵² Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

⁶⁵³ Salih, *el-İ’rabu’l-mufaşşal li-Kitâbi’llâhi’l-murettel*, 12/394.

⁶⁵⁴ Ahmed Muhtar, *Mu’cemu’l-Luğati’l-‘Arâbiyyeti’l-Mu’âsıra*, 2/1354.

⁶⁵⁵ Muhammed Ali b. Ali Tehânevî, *Keşşâfû ıstılâhâtî’l-fünûn ve’l-ulûm*, nşr. Ali Dahrûc, Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 1/151.

⁶⁵⁶ Salih, *el-İ’rabu’l-mufaşşal li-Kitâbi’llâhi’l-murettel*, 12/394.

⁶⁵⁷ İbn Hişâm, *Muğni’l-lebîb ‘an kutubi’l-e’ârîb*, 151-152.

etmeyişi (لَا يَسْجُدُونَ) zikredilmiş, bu âyette ise onların inkârlarının bir boyutu olarak tekzîb (yalanlama) fiili ayrıca vurgulanmıştır.

Ardından gelen الَّذِينَ ism-i mevsûldür. Fetha üzere mebnî olup mahallen merfû‘dur ve mübtedâ konumundadır. Bunun sılası olan كَفَرُوا, mâzî, cem‘ müzekker gâîb fiildir; fâili muttasıl و zamiridir. Bu fiil cümlesi ism-i mevsûlun sılası olarak gelmiş ve mübteda olan topluluğun vasfını açıklamıştır. Haberde ise يُكْذِبُونَ ifadesi bulunmaktadır. Bu kelime, muzâri, cem‘ müzekker fiil olup ن harfinin sübûtu ile merfû‘dur; fâili yine و zamiridir.⁶⁵⁸ Böylece, “kâfir olanlar tekzîb ederler” manası ortaya çıkar. Buradaki tekzîb, sadece bir sözlü yalanlama değil, Kur’ân’ın âyetlerini, ahireti, hesap gününü ve peygamberliği reddetme anlamında geniş bir inkârı ifade eder. Dolayısıyla الَّذِينَ كَفَرُوا يُكْذِبُونَ cümlesi, önceki bağlamdan bağımsız olarak yeni bir hüküm ortaya koyan isti’nâfiyye cümlesidir.⁶⁵⁹

Diyanet İşleri Başkanlığı’nın meâlinde âyet, “*Daha doğrusu, inkâr edenler (Kur’an’ı) yalanlıyorlar.*”⁶⁶⁰ şeklinde çevirmiş ve بَلْ edatını daha çok ibtâl fonksiyonuyla “hayır/bilakis” olarak aktarmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır meâlinde “*Aksine o nankörler yalanlıyorlar.*”⁶⁶¹ ifadesiyle idrâb edatının daha çok reddedici yönü tercümeyle yansıtılmıştır. Hasan Basri Çantay ise “*Bilakis o (hakkı inkâr eden) kâfirler yalanlarlar*”⁶⁶² tercümesinde بَلْ edatının intikâl fonksiyonu daha doğrudan yansıtmıştır. Burada önceki hüküm iptal edilmeyip inkâra yeni bir boyut eklenmiştir.

3.3.4. Yirmi Üçüncü Âyetin Tahlili

وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ

Âyetin başındaki وَ harfi hakkında iki görüş zikredilmiştir: Bir görüşe göre isti’nâf edatı olup yeni bir cümlenin başlangıcını oluşturur; bu durumda önceki âyetlerle

⁶⁵⁸ Salih, *el-İ‘râbu’l-mufaşşal li-Kitâbi’l-lâhi’l-murettel*, 12/394.

⁶⁵⁹ el-Harrât, *el-Müctebâ min Müşkili İ‘râbi’l-Kur’ân*, 4/1436; Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2660.

⁶⁶⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

⁶⁶² Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

doğrudan i‘rab bağı bulunmaz. Diğer görüş ise onun atıf harfi olduğunu savunur; böyle olunca önceki **يُكَذِّبُونَ** cümlesine bağlanır ve kâfirlerin tekzîb eylemiyle Allah’ın onların içlerinde gizlediklerini bilmesi arasında bağ kurulmuş olur.

اللَّهُ lafzı damme ile merfû‘, mübteda; **أَعْلَمُ** ise onun haberidir. Böylece “Allah en iyi bilendir” mânası elde edilir. Nahiv yönünden, isti’nâf kabul edildiğinde cümlemin i‘rabda mahalli bulunmaz; hal cümlesi kabul edildiğinde ise, bir önceki âyetteki **يُكَذِّبُونَ** fiilinin fâili olan **و** zamirinden hâl olur.⁶⁶³

Devamındaki **بِمَا** ifadesinde, **ب** harfi cer olup **مَا** hakkında üç ihtimal vardır. İsm-i mevsûl kabul edildiğinde sükûn üzere mebnîdir, mahallen mecrûr olup **أَعْلَمُ** kelimesine mütealliktir; ardından gelen fiil cümlesi onun sılası olur. Mevsûfe kabul edildiğinde yine mahallen mecrûr olup kendisinden sonraki cümle onun sıfatıdır. Mastariyye olarak yorumlandığında ise, kendisinden sonraki fiille birlikte mastar anlamı taşır; takdiri **بِوَعِيهِمْ** (onların şuuruyla) şeklinde olur.⁶⁶⁴

Âyetin sonundaki **يُوعُونَ** fiili, muzârî‘, cem‘ müzekker gâib sigasında olup **ن** harfinin sübûtu ile merfu‘dur. Fâili muttasıl **و** zamiridir.⁶⁶⁵ Burada dikkat çekici husus, mevsûle dönmesi gereken zamirin hazfedilmiş olmasıdır. Çünkü bu tür yerlerde zamirin muttasıl ve mef‘ûl konumunda mansûb olması sebebiyle hazfî câiz görülmüştür.⁶⁶⁶

Meâllerdeki farklılıklar özellikle **بِمَا يُوعُونَ** ifadesinin nasıl çevrildiğine bağlıdır. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın meâlinde âyet, “*Hâlbuki Allah, içlerinde ne sakladıklarını çok iyi bilir.*”⁶⁶⁷ şeklinde çevrilmiş, burada **مَا** ism-i mevsûl olarak kabul edilmiş ve gizli niyet–düşünce anlamı öne çıkarılmıştır. Elmalılı Hamdi Yazır, “*Oysa Allah içlerinde sakladıklarını biliyor.*”⁶⁶⁸ ifadesiyle aynı doğrultuda tercüme etmiş, ancak “gizleme” yönüne daha güçlü bir vurgu yapmıştır. Hasan Basri Çantay ise “*Halbuki Allah onların*

⁶⁶³ Muhammed Ali Taha Durre, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ’rabuhu ve Beyânuhu*, 10/520.

⁶⁶⁴ Muhammed Ali Taha Durre, *Tefsîru’l-Kur’âni’l-Kerîm ve İ’rabuhu ve Beyânuhu*, 10/520.

⁶⁶⁵ Ulvan vd., *İ’rabu’l-Kur’âni’l-Kerîm*, 4/2661.

⁶⁶⁶ Sabbân, *Hâşiyetu’s-Sabbân ‘alâ Şerhü’l-Eşmûni li Elfiyeti İbn Mâlik*, 1/247.

⁶⁶⁷ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

yüreklerinde neler saklıyorlar pek iyi bilendir.”⁶⁶⁹ şeklinde tercüme etmiş, burada يُوْعُونَ fiiline “toplamak, biriktirmek” anlamını vererek, yalnızca gizli niyetleri değil, içlerinde biriktirdikleri küfür ve inkâr duygularını da kastetmiştir.

3.3.5. Yirmi Dördüncü Âyetin Tahlili

فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ

Âyetin başındaki فَ harfi, mukadder bir şart cümlesinin cevabına bağlayıcı edattır. Önceki âyetlerde müşriklerin tekzîbi zikredildikten sonra, “eğer inkârlarında ısrar ederlerse” şeklindeki takdiri şart cevabı olarak فَبَشِّرْهُمْ ifadesi gelmiştir. بَشِّرْ kelimesi, emir fiilidir ve sükûn üzere mebnîdir. Fâili içinde gizli olan أَنْتَ zamiridir. Kendisine bitişen هُمْ zamiri mef’ûlün bih olup “onları” anlamını vermektedir. Böylece, cümleinin takdiri “(Eğer inkârlarında ısrar ederlerse), o halde onları acı veren bir azapla müjdele” şeklindedir.⁶⁷⁰

Devamındaki عَذَابٍ terkiibindeki بَ harfi cer, عَذَابٍ ise mecrur isimdir. Câr–mecrur, بَشِّرْ fiiline mütealliktir ve bu yönüyle mef’ûlün bih gayr-ı sarîh olarak değerlendirilmiştir.⁶⁷¹ Nitekim “azapla müjdele” ifadesi, doğrudan nesne değil, dolaylı nesne konumundadır. Sonraki أَلِيمٍ kelimesi, عَذَابٍ kelimesinin sıfatı olarak gelmiş ve azabın mahiyetini “acı veren, elemli” olarak nitelemiştir.

Âyete dair bu nahvî değerlendirmeler, meâllerde de farklı tercüme eğilimleri olarak kendini göstermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı “Öyle ise sen onlara elem dolu bir azabı müjdele!”⁶⁷² ifadesiyle lafzî aktarımı tercih etmiştir. Elmalılı Hamdi Yazır, “Onun için onlara elem verici bir azabı müjdele.”⁶⁷³ çevirisiyle tehdidi daha kuvvetli bir tonla vermiştir. Hasan Basri Çantay ise “Bunun için sen (Habibim) onları elem verici bir

⁶⁶⁹ Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

⁶⁷⁰ Ulvan vd., *İ’rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2661.

⁶⁷¹ Hasen el-‘Attâr, *Hâşiyetu’l-‘Attâr ‘alâ Şerhi’l-Celâl el-Maḥallî ‘alâ Cem‘u’l-Cevâmî*, 1/4.

⁶⁷² Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 678.

⁶⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

azap ile müjdele”⁶⁷⁴ diyerek benzer bir yaklaşım sergilemiştir. Farklılık esasen بَشِّر fiilinin mecazî ve istihzâî boyutunun vurgulanma derecesinden kaynaklanmaktadır.

3.3.6. Yirmi Beşinci Âyetin Tahlili

إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ

Âyette geçen إِلَّا edatı istisna için kullanılmıştır. Bu istisna iki şekilde yorumlanmıştır. Birincisi, munkatı‘ (munfaşıl) istisnadır. Eğer buradaki الَّذِينَ آمَنُوا ifadesiyle “tüm mü’minler” kastedilirse, önceki gruptan tamamen farklı bir kesime işaret edilmiş olur. Bu durumda istisna munkatı‘ olur⁶⁷⁵ ve lafzen mansûb sayılır.⁶⁷⁶ İkincisi, muttasıl istisnadır. Şayet âyette kastedilen, inkârcıların arasından sonradan iman eden kimselerse, bu durumda istisna muttasıl olur ve فَبَشِّرْهُمْ ifadesindeki هُمْ zamirine bağlanır.

الَّذِينَ ism-i mevsûldür. Cem‘-i müzekker için kullanılmış olup iki farklı şekilde i‘rab edilebilir. Eğer إِلَّا edatı “لَكِنْ” manasında kabul edilirse, mahallen merfû‘ mübteda olur. Aksi durumda, yani müstesnâ kabul edildiğinde, fetha üzere veya ي üzere mebnî mahallen mansûb olur.⁶⁷⁷ Bunun sılası olan آمَنُوا fiili, mâzî, cem‘ müzekker gâib olup fâili muttasıl و zamiridir. Aynı şekilde وَعَمِلُوا fiili de bir önceki fiile atfedilmiş, cem‘ müzekker gâib bir fiildir ve yine fâili muttasıl و zamiridir. الصَّالِحَاتِ kelimesi, cem‘-i müennes salim olup mef‘ûlû bihdir; nasb alâmeti kesredir.

Ardından gelen لَهُمْ terkibi, harf-i cer ve mecrur zamirden oluşmuş olup mahzûf bir müteallaka bağlıdır ve mukaddem haber olarak değerlendirilir. Kendinden sonra gelen أَجْرٌ kelimesi mübtedadır. Böylece لَهُمْ أَجْرٌ ifadesi isti‘naf cümlesi olur.⁶⁷⁸ Bu isim cümlesi, aynı zamanda mahallen merfu‘ الَّذِينَ mevsûlünün haberi olarak da anlaşılabilir.

⁶⁷⁴ Çantay, *Kur‘ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

⁶⁷⁵ Ebüssuûd Efendi, *Tefsîr-i Ebû’s-Suûd İrşâdu’l-‘akli’s-selîm ilâ mezâyâ’l-kitâbi’l-kerîm* (Beyrut: Daru ‘l-hyâi’l-turas’l-‘Arabi, ts.), 9/134.

⁶⁷⁶ ez-Zühaylî, *et-Tefsîrû’l-Munîr fî’l-‘Akîdeti ve’s-Şerî‘ati ve’l-Menhec*, 30/145.

⁶⁷⁷ el-Ĥararî, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, 31/275.

⁶⁷⁸ el-Ĥararî, *Hadaikü’r-Rûh ve’r-Reyhân fî Revâbi ‘Ulûmi’l-Kur‘ân*, 31/275.

عَزِيزٌ kelimesi, mübtedanın sıfatıdır, merfû‘ ve muzâftır; مَمْنُونٌ ise onun muzâfun ileyhidir.⁶⁷⁹

Âyetteki istisna yapısının (muttasıl–munkatı‘) ve مَمْنُونٌ kelimesinin iki temel yorumunun meâllere doğrudan yansıdığı görülür. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın meâlinde “*Ancak iman edip de sâlih ameller işleyenler başka. Onlar için, bitmez tükenmez bir mükâfat vardır.*”⁶⁸⁰ tarzındaki çeviri, مَمْنُونٌ kelimesini “kesintiye uğramayan/tükenmeyen” şeklinde anlamlandırır ve va‘din sürekliliğini öne çıkarır.

Nahvî tercihlerinin meâllere yansıması şöyle görülmektedir: Elmalılı Hamdi Yazır, “*Ancak iman edip iyi ameller işleyenler başkadır. Onlara tükenmez bir ecir vardır.*”⁶⁸¹ meâliyle ikinci yorum imkânını belirginleştirir; burada ödülün değerini düşüren bir minnetin bulunmadığı vurgulanır. Hasan Basri Çantay’ın tercümesinde ise “*İman edip de güzel güzel amel (ve hareket) edenler müstesnadır. Onlar için bitip tükenmeyen bir mükâfat vardır.*”⁶⁸² şeklindeki ifade, Diyanet’teki süreklilik (inkıta‘ yokluğu) tonuna yaklaşır.

Âyetin istisna yapısı, siyak–sibak bağlamında değerlendirildiğinde muttasıl yorum daha güçlü görünmektedir. Çünkü önceki tehdit pasajının muhatapları arasında iman edip salih amel işleyenlerin bir grup olarak ayrılması, sûrenin uyarı–müjde dengesini sürdürmektedir. Ayrıca مَمْنُونٌ kelimesi hem “kesintiye uğramayan” hem de “minnetle lekelenmemiş” anlamlarına imkân verdiği için, mükâfatın sürekliliği ve değerinin eksiltilmemiş oluşu birlikte vurgulanmış olmaktadır.

Bu bölümde İnşikâk sûresinin âyetleri nahvî açıdan ayrıntılı biçimde tahlil edilmiş; fail, mef’ûl, atıf, istisna, şart–cevap, zamir ilişkileri ve cümle kuruluşları gibi unsurların anlam üzerindeki etkileri ortaya konmuştur. Yapılan incelemeler, nahiv farklılıklarının yalnızca teknik bir mesele değil, doğrudan anlamı yönlendiren belirleyici unsurlar olduğunu göstermiştir. İstinâ, şart edatları, nâibü’l-fâil yorumları veya zarf–şart

⁶⁷⁹ Ulvan vd., *İ‘rabu’l-Kur’ani’l-Kerim*, 4/2661.

⁶⁸⁰ Altuntaş - Şahin, *Kur’ân-ı Kerim Meâli*, 678.

⁶⁸¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 9/80.

⁶⁸² Çantay, *Kur’ân-ı hakîm ve meâl-i kerîm*, 3/315.

ayrımları gibi i‘rab ihtilaflarının meâllere nasıl yansıdığı; Diyanet, Elmalılı Hamdi Yazır ve Hasan Basri Çantay meâlleri üzerinden karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiştir. Bu mukayeseler, dilsel tercihler ile anlam farklılıkları arasındaki bağı somut biçimde ortaya koymuş; sûrenin anlam örgüsünün nahiv yapısıyla ne kadar sıkı ilişkili olduğunu göstermiştir. Böylece bölüm, İnşikâk sûresinin nahvî yapısının anlam dünyasına etkilerini sistematik biçimde ortaya koymuş ve nahiv–meâl ilişkisine dair literatürdeki tartışmalara katkı sağlamıştır.



SONUÇ

Bu çalışma, İnşikâk Sûresi'ni sarf ve nahiv merkezli bir yaklaşımla inceleyerek sûreye dair mevcut araştırmalarda eksik kalan dilbilimsel yönü sistematik biçimde ortaya koymuştur. Literatürde sûrenin çoğunlukla tefsir ve tematik çözümleme çerçevesinde ele alındığı, ancak kelimelerin sarfî yapısı ve i'rab farklılıklarının anlam üzerindeki etkisini ayrıntılı biçimde inceleyen kapsamlı bir çalışmanın bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle araştırma, sûreyi dilsel açıdan yeniden değerlendirmeyi amaçlamış ve bu doğrultuda klasik kaynaklar ile modern semantik yaklaşımları bir araya getiren bir yöntem takip etmiştir.

Sarfî tahliller sûrede yer alan kelimelerin kök anlamları ile bağlam içinde kazandıkları yeni semantik boyutları ortaya çıkarmıştır. Özellikle **أَذْنَبْتُ**, **مُدَّتْ**, **أَنْشَقَّتْ** gibi fiillerin kök yapıları, vezinleri ve mezîd kalıpları, kıyamet sahnelerinin dilsel zeminde nasıl inşa edildiğini göstermiştir. Bu fiillerdeki mutâvaat, te'kîd ve edilgenlik ilişkileri, sûre boyunca tasvir edilen kozmik olayların kaçınılmazlık ve süreklilik vurgusunu güçlendiren temel unsurlardır.

Nahvî incelemeler ise sûreyi oluşturan cümlelerin yapı bütünlüğünü ve anlam yönlendirmesini belirginleştirmiştir. Şart edatları, atıf harfleri, nâibü'l-fâil tercihleri, mevsûl-şart ayrımları ve mahalle bağlı cümleler; olay örgüsünün ardışıklığını, sahneler arası geçişleri ve tehdit-müjde dengesini doğrudan etkilemektedir. Bu nahiv farklılıklarının meâllere de yansıdığı görülmüş; özellikle **إِذَا** edatının zarf/şart yorumu, **حُقَّتْ** ve **مُدَّتْ** gibi fiillerin nâibü'l-fâil tercihleri ile **مَنْ** edatının mevsûl-şart ayrımı tercümelerde anlam çeşitliliğine neden olmuştur. Dolayısıyla çalışma, dilsel tercihler ile anlam aktarımı arasındaki bağı somut biçimde ortaya koymuştur.

Araştırmanın bir diğer katkısı, sûrenin isminde yer alan “inşikâk” kavramının tarihsel, semantik ve sözlükbilimsel çerçevede kapsamlı biçimde analiz edilmesidir. Kavramın eski Arap şiiri, hadis literatürü ve klasik sözlüklerdeki kullanımları incelenmiş; eş, zıt ve yakın anlam alanları belirlenmiş; böylece kelimenin Kur'ân'daki özgün bağlamı daha açık hale getirilmiştir.

Sonuç olarak, İnşikâk Sûresi'nin dil yapısının sûre bütünlüğü ve anlam örgüsü üzerindeki belirleyici rolü açık biçimde ortaya çıkmıştır. Sûredeki sarf ve nahiv unsurları yalnızca gramer düzeyinde değil, kıyamet tasvirlerinin semantik katmanlarını kuran omurga niteliğindedir. Bu bulgular, Kur'ân'ın dilsel incelemesinde sarf ve nahvin ihmal edilmemesi gerektiğini ve meâl çalışmalarının dilbilimsel temellere dayandırılmasının önemini bir kez daha göstermektedir.

Çalışma kapsam itibarıyla sarf ve nahivle sınırlandırılmış olup belâgat, üslup, retorik ve ses örgüsü gibi yönler girilmemiştir. Gelecek araştırmalarda bu alanların dâhil edilmesi sûrenin dilsel ve edebî bütünlüğünü daha da zenginleştirecek; kavramların Kur'ân'daki çok-katmanlı anlatım içindeki yerini daha geniş bir perspektifle değerlendirme imkânı sağlayacaktır.

Bu bağlamda çalışma, İnşikâk Sûresi'nin dil ve anlam dünyasını hem klasik dil ilimleri hem de modern semantik yöntemler ışığında yeniden yorumlayarak akademik literatüre özgün bir katkı sunmuştur.

KAYNAKÇA

- Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *Dürûsu't-tasrif*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1995.
- Ahmed Muhtar, Abdülhamîd Ömer. *Mu'cemu'l-Luğati'l-'Arâbiyyeti'l-Mu'âsıra*. 4 Cilt. Kahire: 'Âlemu'l-Kutub, 1. Baskı., 1429.
- Ahmed Muhtar, Abdülhamîd Ömer. *Mu'cem'us-Savab'il-Luğavî Delîl'ül-Müsakkef'il-Arabî*. 2 Cilt. Kahire: Âlemu'l-Kutub, 1429.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 12. Basım, 2011.
- Azaddel, Somayeh vd. "The Stylistic Analysis of Surah Inshiqaq in Terms of Phonetics, Composition, and Rhetoric". *Classical and Contemporary Islamic Studies* 7/2 (2025), 149-158. <https://doi.org/10.22059/jcis.2025.373063.1373>
- Bahrak, Cemalüddin Muhammed bin Ömer. *Fethu'l-Akfal ve Hallu'l-İşkal bi-Şerhi Lamiyeti'l-Ef'al*. thk. Dr. Mustafa en-Nahhas. Kuveyt Üniversitesi: Edebiyat Fakültesi, 1414.
- Bassam, Ebu Abdurrahman Abdullah bin Abdurrahman bin Salih bin Hamad bin Muhammed bin Hamad bin İbrahim el-. *Tavdihu'l-Ahkam min Buluğu'l-Maram*. 7 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Esedi, 5. Basım, 1423.
- Başaran, Kübra Nur. *Tekvîr, İnfîât ve İnşikâk Sûreleri Bağlamında Kiyâmet*. Ağrı: Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Battâl, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed er-Rekbî. *en-Nazmu'l-Musta'zeb fî Tefsîri Ğarîbi Elfâzi'l-Mehezzeb*. thk. Muşafâ 'Abdulḥafîz Sâlim. 2 Cilt. Mekke: el-Mektebetu't-Ticâriyye, 1988.
- Belhî, Ebu'l-Hasen Mukâtil b. Süleyman b. Beşîr el-Ezdî el-. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. ed. Abdullah Mahmud b. Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru ihyâi't-türâs, 2002.
- Bozkurt, Nebi. "Kitap". 26/120-121. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Bursevî, İsmâ'îl Hakkî b. Mustafâ el-İstânbulî el-Hanefî el-Halvetî. *Rûhu'l-Beyân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.
- Câsim el-Bilâlî, 'Abdülhamîd Câsim Aḥmed. *el-Beyân fî Medâhili's-Şeyṭân*. Beyrut: Mü'essesetü'r-Resâle, 1406.

- Cemâleddîn b. Hişâm, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Yûsuf b. Aḥmed b. ‘Abdullâh İbn Yûsuf. *Şerḥu Kaṭru’n-Nedâ ve Bellu’s-Şadâ*. thk. Muhammed Muḥyiddîn ‘Abdu’l-Ḥamîd. Kahire: y.y., 1383.
- Cerîr, Cerîr b. ‘Atiyye el-Kelbî. *Dîvânu Cerîr bi-Şerhi Muhammed b. Ḥabîb*. thk. Nu‘mân Muhammed Emîn Ṭaha. 3 Cilt. Kahire - Mısır: Daru’l-Maârif, 3. Basım, ts.
- Cürcânî, Ebû Bekr ‘Abdülkâhir b. ‘Abdirrahman b. Muhammed el- el-. *el-Miftâḥ fi’s-Şarf*. thk. ‘Alî Tevfîk el-Ḥamed. Beyrut: El-Müessesetü’r- Risâle, 1407.
- Çantay, Hasan Basri. *Kur’ân-ı Hakîm ve Meâl-ı Kerîm: Tefsirli Kur’ân Meâli*. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın, 2005.
- Çetin, Abdurrahman. “Kur’ân Kırâatında Mûsîkînin Yeri”. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/7 (1998), 122.
- Dânî, Ebû ‘Amr ‘Osmân b. Sa’îd ed-. *el-Beyân fi ‘Addi Âyi’l-Kur’ân*. thk. Ğânim Kaddûrî el-Ḥamed. Kuveyt: y.y., 1414.
- Dervîş, Muḥyiddin b. Ahmed b. Mustafa b. Yusuf. *İ’râbu’l-Kur’ân ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Dımaşk; Beyrut: Dâr İbn Kesîr, 1415.
- Doğru, Erdinç vd. “Language and Style Features of Jahiliyyah Period Projections on the Early Surahs of the Quran Cahiliye Dönemi Dil Ve Üslup Özelliklerinin Erken Dönem Kur’an Sûrelerindeki İzdüşümleri”.
- Ebû Hâke, Ahmed. *Mu‘cemu’n-Nefâisu’l-Kebîr*. Lübnan: Dâru’n-Nefâis, 1. Basım, 2007.
- Ebû Muhammed es-Seyrâfî, Ebû Muhammed Yûsuf b. Ebî Sa’îd el-Ḥasan b. ‘Abdullâh b. el-Merzubân. *Şerḥu Ebyâti Sibeveyh*. thk. Dr. Muhammed ‘Alî er-Rîḥ Hâşim. 2 Cilt. Kahire: Mektebetu’l-Kulliyyâtî’l-Ezheriyye; Dâru’l-Fikr li’t-Ṭabâ’ati ve’n-Neşri ve’t-Tevzî’i, 1394.
- Ebû Mûsâ el-Cezûlî, Ebû Mûsâ ‘Îsâ b. ‘Abdil‘azîz b. Yelelbaḥt el-Cezûlî. *el-Muḥaddimetu’l-Cezûliyye fi’n-Naḥv*. thk. Şa‘bân ‘Abdulvehhâb Muhammed. b.y.: Matbaatu Üm’mil-Kura, ts.
- Ebû Mûsâ el-Medînî, Ebû Mûsâ Muhammed b. ‘Omer el-İşbehânî. *el-Mecmû‘u’l-Muġîş fi Ğarîbi’l-Kur’ân ve’l-Ḥadîş*. thk. Abdulkerîm el-‘Az bâvî. 3 Cilt. Mekke: Camiat-ü Ümmi’l Kura, 1406.
- Ebû Naşr el-Bâhilî, Ebû Naşr Aḥmed b. Hâtim el-Bâhilî. *Dîvânu Zî’r-Rimme Şerḥu Ebî Naşr el-Bâhilî*. thk. ‘Abdulkuddûs Ebû Şâlih. 3 Cilt. Cidde: Mu‘essesetu’l-Îmân, 1402.

- Ebû Naşr el-Cevherî, Ebû Naşr İsmail b. Hammâd el-Cevherî el-Fârâbî. *Tâcu'l-Luğa ve Şihâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed 'Abdulğafûr 'Atţâr. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1407.
- Ebû Yûsuf, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm el-Enşârî. *el-Âşâr*. thk. Ebu'l-Vefâ el-Efgânî. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1355.
- Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafa b. Ahmed. *Muḥāḍarât fî'n- Naşrâniyya*. Kahire: Daru'l Fikri'l Arabi, 1381.
- Ebû 'Alî el-Fârisî, Ebû 'Alî el-Ḥasen b. Ahmed b. 'Abdulğaffâr. *et-Tâ'likatu 'alâ Kitâbi Sibeveyh*. thk. 'Avd b. Ḥamd el-Ḳûzî. 6 Cilt. b.y.: y.y., 1410.
- Ebu'l-bekâ, Ebu'l-Bekâ el-Kefevî. *el-Küllîyyât*. thk. Adnan Derviş; Muhammed el-Mısrî. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1. Basım, ts.
- Efendi, Ebüssuûd. *Tefsîr-i Ebû's-Suûd İrşâdu'l-'akli's-selîm ilâ mezâyâ'l-kitâbi'l-kerîm*. Beyrut: Daru 'Ihyai'l-turas'l-'Arabi, ts.
- Endelüsî, Muhammed b. Yûsuf b. 'Alî b. Yûsuf b. Hayyân el-Endelüsî el-. *el-Bahru'l-Muhît fî't-Tefsîr*. thk. Sıdî Muhammed Cemîl. Beyrut: Daru'l Fikr, 1420.
- Es-Sabûnî, Muhammed Ali. *Ravâiu'l-Beyân: Tefsîru Âyâtî'l-Ahkâm*. Şam: Mektebetu'l-Gazâlî, 3. Basım, 1400.
- Ezherî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. el-Herevî. *Tehzîbu'l-Luğa*. thk. Muhammed 'Avd Mir'ab. 8 Cilt. Beyrut: Daru 'Ihyai'l-turas'l-'Arabi, 1. Basım, 2001.
- Ezherî, Sâlih bin Abdi's-Semî' el-Âbî el-. *es-Temrû'd-Dânî Şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd el-Kayrevânî*. Beyrut: el-Mektebetü's-Seḳāfiyye, ts.
- Ferâhîdî, Ebû 'Abdurrahmân el-Ḥalîl b. Ahmed el-. *Kitâbu'l-'Ayn*. thk. Mehdî el-Maḥzûmî, İbrâhîm es-Sâmerrâ'î. 8 Cilt. Beyrut: Mektebetu'l-Hilâl, ts.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-. *el-Misbâhu'l-Munîr Fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*. thk. Abdul'âzîm eş- Şenâvî. 2 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârîf, 2. Basım, ts.
- Feyyûmî, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Alî el-Ḥamevî el-. *el-Mişbâhu'l-Munîr fî Ğarîbi's-Şerhi'l-Kebîr*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'İlmiyye, ts.
- Fîrûzâbâdî, Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb, Ebû't-Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-. *Besâir-ü zavi't- Temyîzi*. Kahire: el-Meclisu'l-İslâmî, 1996.
- Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Ebû Tâhir Muhammed b. Ya'kûb el-. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. thk. Heyet. Beyrut-Lübnan: Müessesetü'r-Risale, 8. Basım, 1426.

- Galâyînî, Mustafa el-. *Câmi 'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*. 3 Cilt. Sayda:Beyrut: el-Mektebet'ül-Asriyye, 28. Basım, 1414.
- Habibi, Nicolas. "Phonetic Cohesion in the Rhyme Structure of the Qur'an: A Phonological Analysis of Sound Patterns in Surah Al-Inshiqaq". *Arabiyatuna: Jurnal Bahasa Arab* 9/1 (27 Mayıs 2025), 165-178. <https://doi.org/10.29240/jba.v9i1.12726>
- Hadrami, Abdullah bin Ömer bin Ebi Bekr bin Yahya el-Alevi el-. *Süyufu'l-Bavatir li men yukaddimu salate's-subhi ala'l-fecri'l-ahir*. thk. Salih Abdulilah Belfakih. Yemen: Merkezi Terim li'd-Dirasat ve'n-Neşr, ts.
- Halebî, Ebû'l-Ferec 'Alî b. İbrâhîm b. Aḥmed Nûreddîn b. Burhâneddîn el-. *İnsânu'l-'Uyûn fî Sîreti'l-Emîni'l-Me'mûn*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1427.
- Hâlid el-Ezherî, Hâlid b. 'Abdullâh el-Curcâvî. *Şerḥu't-Taşrîḥ 'ale't-Tavdîḥ ev et-Taşrîḥ bi'Maḍmûni't-Tavdîḥ fî'n-Naḥv*. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421/2000.
- Hamalâvî, Ahmed b. Muhammed el-. *Şeza'l-'Arf fî Fenni's-Sarf*. thk. Nasrullah Abdurrahman Nasrullah. Riyad: Mektebetu'r-Rüşd, ts.
- Ḥarari, Muhammed el-Amin el-. *Hadaikü'r-Rûḥ ve'r-Reyhân fî Revâbi 'Ulûmi'l-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru Davkun- Necat, 1. Basım, 1421.
- Harrât, Ahmed bin Muhammed el-. *el-Müctebâ min Müşkili İ'râbi'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Medine: Mecmau'l-Melik Fehd li-Tibâati'l-Muşḥafi's-Şerîf, 1426.
- Ḥasen el-'Atṭâr, Ḥasen b. Muḥammed b. Maḥmûd el-'Atṭâr eş-Şâfi'î. *Hâşiyetu'l-'Atṭâr 'alâ Şerḥi'l-Celâl el-Maḥallî 'alâ Cem'u'l-Cevâmi'*. 2 Cilt. b.y.: Daru'l Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed bin Muhammed el-. *el-Ğarîbeyn fî'l-Kur'ân ve'l-Hadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. Suudi Arabistan: Mektebetü Nizâr Mustafa el-Bâz, 1. Basım, 1414.
- İbn Dureyd, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Dureyd el-Ezdî. *Cemheretu'l-Luğa*. thk. Remzî Munîr Ba'lebekkî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1408.
- İbn Fâris, Ebu'l Hüseyin Ahmed. *Mekâyîsu'l- Luga*. Daru'l Fikr, 1979.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyn Aḥmed b. Fâris el-Ḳazvînî. *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luğa*. thk. 'Abdusselâm Muḥammed Hârûn. 6 Cilt. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1979.

- İbn Fâris, Ebû'l-Huseyn Ahmed b. Fâris el-Kazvînî. *Mu'cemü Meķâyisi'l Luĝa*. thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Daru'l Fikr, 1399/1979.
- İbn Fûrek, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Fûrek el-Enşârî el-İşbehânî. *Tefsîru İbn Fûrek (Min Evveli Sûreti'l-Mu'minîn Âhîri Sûrati's-Secde)*. Mekke: Camiat-ü Ümmi'l Kura, 1430/2009.
- İbn Hişâm, Cemaluddin Abdullah b. Yusuf. *Muĝni'l-lebîb 'an kutubi'l-e'ârîb*. 2 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Fikr, 1964.
- İbn Keşîr, Ebû'l-Fidâ' İsmâîl b. 'Omer b. Keşîr ed-Dimeşkî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-'Azîm*. thk. Muhammed Huseyn Şems ed-Dîn. Beyrut: Daru'l Kütübi'l 'İlmiyye, 1. Basım, 1419.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed 'Abdullâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî. *el-Cerâsîm*. thk. Muhammed Câsim el-Hamîdî. 2 Cilt. Dimaşk: Vezâratu's-Şekâfe, ts.
- İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mûkerrem. *Lisânu'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Daru's-Sadr, 3. Basım, 1414.
- İbn Sîde, Ebû el-Hasan 'Alî b. İsmail b. Sîde el-Mursî. *el-Muhkem ve'l-Muhîtu'l-'Azam*. thk. 'Abd el-Hamîd Hendâvî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1421.
- İbn 'Acîbe, Ahmed b. Muhammed b. el-Mehdî b. 'Acîbe el-Hasenî el-İdrîsî eş-Şâzelî el-Fâsî. *el-Bahru'l-Medîd fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Ahmed 'Abdullâh el-Kuraşî Raslân. Kahire: Doktor Hasan Abbâs Zekî, 1419.
- İbn 'Âşûr, Muhammed et-Tâhir b. Muhammed b. Muhammed b. Tâhir. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbnu'd-Demâminî, Ebû 'Abdullâh Bedruddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Omer el-Mahzûmî el-İskenderî. *Meşâbîhu'l-câmi'*. thk. Nûruddîn Tâlib. 10 Cilt. Suriye: Dâru'n-Nevâdir, 1430.
- İbnu'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım. *el-Muzekker ve'l-Mu'üenneş*. thk. Muhammed 'Abdulhâlik 'Udayme. 2 Cilt. b.y.: y.y., 1401.
- İbnu'l-Hâcib, İbnu'l-Hâcib el-Kurdî el-Mâlikî. *el-Kâfiye fî 'İlmi'n-Nahv*. thk. Şâlih 'Abdul'azîm eş-Şâ'ir. Kahire: Mektebetu'l-Âdâb, 2010.
- İbnu'n-Nâzım, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh ed-Dimeşkî. *Şerhu İbnu'n-Nâzım 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûn es-Sûd. b.y.: Daru'l Kütübi'l 'İlmiyye, 1420.

- İbnu's-Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. es-Serî en-Nahvî. *el-Usûl fî'n-Nahv*. thk. 'Abdulhuseyn el-Fetlî. 3 Cilt. Beyrut: Mu'essesetu'r-Risâle, ts.
- İbnu's-Sikkît, Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İshâk. *İşlâhu'l-Manţık*. thk. Muḥammed Mar'ab. b.y.: Daru 'Ihyai'l-turas'l-'Arabi, 1. Basım, 1423.
- İbrahim Mustafa vd. *el-Mu'cemü'l-Vasît*. 2 Cilt. Darü'd-Da'va, 1972.
- İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin er-Râgıb el-. *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân*. thk. Safvân Adnân Dâvûd. Dimeşk: Beyrut: Dâru'l-Kalem, 1., 1412.
- Kahraman, Hayreddin vd. *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 6. Basım, 2017.
- Kınnevcî, Ebu't-Tayyib Muhammed Sıddık Han bin Hasan bin Ali İbn Lütfullah el-Hüseyin el-Buhari el-. *Fethu'l-Beyan fî Mekasîdi'l-Kur'an*. 15 Cilt. Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye, 1412.
- Kirmânî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd b. Hamza el-. *Lübâbü't-Tefâsîr*. thk. Muhammed Abdulhalim Ba'ac. Daru'l-Lubab, 1. Basım, 2021.
- Ḳurtubî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Aḥmed el-Ḥazrecî el-. *el-Câmi' li-Âḥkâmi'l-Kur'ân*. thk. Aḥmed el-Berdûnî-İbrahim İtfeyyîş. 20 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kutubi'l-Mısrîyye, 1384.
- Lebîd b. Rabîa. *Dîvânu Lebîd bin Rabîa*. Kahire: Dâru'l-marife, 1. Baskı., 2004.
- Maḥallî, Celâleddin Muhammed bin Ahmed el- - Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman bin Ebî Bekir es-. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1. Basım, ts.
- Mahmud Çanga. *Kur'ân-ı Kerîm Lügati-İlâvelerle Mu'cemü'l-Müfehres*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2016.
- Mâturîdî, Ebû Manşûr Muḥammed b. Muḥammed el-. *Te'vîlâtü Ehli's-Sunne*. thk. Mecdî Bâsellûm. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1. Basım, 1426.
- Mâverdî, Ebû'l-Ḥasen 'Alî b. Muḥammed el-Başrî el-. *en-Nuket ve'l-'Uyûn*. thk. es-Seyyid b. 'Abdilmaḳşûd b. 'Abdirrahîm. 6 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, ts.
- Mert, Celalettin. *İnşikâk Suresinin Tarihsel ve Metinsel Analizi*. Eskişehir: Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Mesud Cübrân. *er-Raid Mucemun Lügaviyyun Asriyyun*. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn, 1992.
- Mevlût Sarı. *el-Mevârid Arapça-Türkçe Lûgat*. ipek yayınları, 1984.

- Milânî, Muhammed bin Abdurrahim el-Ömer el-. *Şerhu'l-Muğnî fi'n-Nahv*. Haşimi Yayınevi, ts.
- Mucâhid b. Cebr, Ebû'l-Haccâc Mucâhid b. Cebr el-Kureşî. *Tefsîru Mucâhid*. thk. Muhammed 'Abdu's-Selâm Ebû'n-Nîl. Mısır: Daru'l Fikri'l İslami, 1. Basım, 1410.
- Muhammed Ali Taha Durre. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm ve İ'rabuhu ve Beyânuhu*. 10 Cilt. Dimeşk: Dâru İbni Kesîr, 2009.
- Munteceb el-Hemezânî, Ebû Yûsuf el-Munteceb b. Ebû'l-'İzz el-. *el-Kitâbu'l-Ferîd fi İ'râbi'l-Kur'âni'l-Mecîd*. thk. Muhammed Nizâmu'd-Dîn el-Fetîh. 6 Cilt. Medine: Dâru'z-Zemân, 1427.
- Muslim, Ebû'l-Hasen Muslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbü'rî. *Sahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fuâd 'Abdulbâkî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1374.
- Mu'tarriżî, Ebû'l-Feth Nâşir b. 'Abdusseyyid ebî'l-Mekârim b. 'Alî Burhânu'd-Dîn el-Hârzemî el-. *el-Muğrib fi Tertîbi'l-Mu'rib*. b.y.: Daru'l Kütubi'l 'Arabî, ts.
- Nehhas, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed el-Murâdî en-. *İ'râbu'l-Kur'ân*. thk. 'Abdalmun'im Halîl İbrâhîm. Beyrut: Menşûrât Muhammed 'Alî Beydûn; Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1421.
- Nesefî, Ebû'l-Berekât 'Abdullâh b. Ahmed en-. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. thk. Yûsuf 'Alî Budeyvî. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kelimi'l- Tayyib, 1419.
- Neşvân el-Hîmyerî, Neşvân b. Sa'îd el-Yemenî. *Şemsu'l-'Ulûm ve Devâu Kelâmi'l-'Arab min el-Kulûm*. thk. Huseyn b. 'Abdullâh el-'Umerî v.dğr. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1. Basım, 1420.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *el-Mecmu' Şerhu'l-Muhezzeb*. 9 Cilt. Kahire: Matbaatu't-Tadâmun el-İhvânî, 1344.
- Nevevî, Ebû Zekerîyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-. *Şerhu'n-Nevevî 'alâ Muslim*. 18 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1392/1972.
- Ölmez, Ömer. *İnşikâk Sûresinin Konulu Tefsir Açısından Değerlendirilmesi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Râzî, Ebû 'Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-Ğayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 3. Basım, 1420.

- Râzî, Zeynuddîn Ebû 'Abdu'llâh Muhammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir el-Ḥanefî er-. *Muhtâru's-Şihâh*. thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muhammed. Beyrut; Sayda: ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420.
- Reynhârt Dûzî, Reynhârt Bîter Ân Dûzî. *Tekmiletu'l-Me'âcimi'l-'Arabiyye*. thk. çev. Muhammed Selîm en-Nâ'imî Cemâl el-Ḥayyât. 11 Cilt. Irak: Vezâratu's-Şekâfe ve'l-İ'lâm, 1. Basım, 1979.
- Sabbân, Ebû'l-'İrfân Muhammed b. 'Alî es-Sabbân el-Mısırî es-. *Hâşiyetu's-Sabbân 'alâ Şerhü'l-Eşmûnî li Elfîyeti İbn Mâlik*. 3 Cilt. Beyrut: Daru'l Kütübî'l 'İlmiyye, 1417/1997.
- Sâbûnî, Muhammed Alî. *Safvetü't-Tefâsîr*. 3 Cilt. Kahire: Dar'us- Sabuni, 1. Basım, 1997.
- Şâfi, Mahmûd b. Abdurrahîm eş-. *el-cedvel fi İ'râbi'l-Kur'ân ve şarfuhu ve beyânuhu*. 15 Cilt. Beyrut: Daru'r-Reşid, 3. Basım, 1995.
- Sâğânî, Ebû'l-Fezâil Radıyyüddîn (Radî) Hasen b. Muhammed b. Hasen es-. *et-Tekmile ve'z-zeyl ve's-sıla li-kitâbi Tâci'l-luğa ve Şihâhi'l-'Arabiyye li'l-Cevherî*. thk. Abdüla'lîm et-Tahâvî vd. Kahire: Daru'l Fikr, ts.
- Sâhib, Ebû'l-Kâsım İsmail b. 'Abbâd et-Tâlikânî es-. *el-Muhît fi'l-Luğa*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1. Basım, 1414.
- Sahnûn, Ahmed. *Dîvânü's-Şeyh Ahmed Sahnûn*. 2 Cilt. Cezayir: Menşûrâtü'l-Hıbr, 2. Basım, 2007.
- Saîdî, Abdulmuteâlî es-. *en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb bi'l-Cemâyiz, ts.
- Salih, Behcet Abdulvahid. *el-İ'râbu'l-mufaşşal li-Kitâbi'llâhi'l-murettel*. 12 Cilt. Umman: Daru'l Fikr, 2. Basım, 1418.
- Samerrai, Fadıl Salih es-. *Me'ani'n-Naḥv*. 4 Cilt. Ürdün: Daru'l Fikr, 1420.
- Sa'id el-Me'âfirî, Ebû 'Oşmân Sa'id b. Muhammed el-Me'âfirî el-Ḳurtubî şumme es-Seraḳustî. *Kitâbu'l-Ef'âl*. thk. Ḥuseyn Muhammed Muhammed Şeref. 4 Cilt. Kahire - Mısır: Müessesetü Daru's Şa'b, 1395.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-. *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsir'il-Kur'ân*. 33 Cilt. Beyrut: Daru't- Tefsir, 2015.
- Sem'ânî, Ebû'l-Muzaffer Manşûr b. Muhammed el-Mervezî es-. *Tefsîru'l-Ḳur'ân*. thk. Yâsir b. İbrâhîm-Ğanîm b. 'Abbâs. Riyad: Daru'l Vatan, 1418.

- Sibeveyh, Amr bin Osman bin Kanber el-Harisî bil-Vela, Ebû Bişr. *el-Kitâb*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hânicî, 3. baskı., 1988.
- Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. 'Osmân b. Kanber el-Hârişî. *el-Kitâb*. thk. 'Abdusselâm Muhammed Hârûn. 4 Cilt. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1408.
- Soğukoğlu, Fehmi - Elnecer, Muhammed. "Tekvîr, İnfitâr ve İnşikâk Surelerinde Zikredilen Kıyametin Kopuş Tasvirlerinin Teolojik ve Lugavî İncelemesi". *İslami İlimler Dergisi* 17/1 (27 Mart 2022), 243-260. <https://doi.org/10.34082/islamiilimler.1093932>
- Suleymân b. Necâh, Ebû Dâvûd Suleymân b. Necâh el-Endelusî. *Muhtaşaru't-Tebyîn li-Hicâ'i't-Tenzîl*. 5 Cilt. Medine: Mecma'u'l-Melik Fehd, 1423/2002.
- Süyûtî, Ebû'l-Faẓl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Huḍayrî es-. *Hemme'a'l-Hevâmi' fî Şerhi Cemme'a'l-Cevâmi'*. thk. 'Abdulhamîd Hindâvî. 3 Cilt. Mısır: el-Mektebetu't-Tevfîkiyye, ts.
- Şâmî, Muhammed b. Yûsuf eş-Şâlihî eş-Şâmî eş-. *Subulu'l-Hudâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l-İbâd*. thk. 'Âdil Aḥmed, 'Alî Muhammed Mu'avviḍ. 12 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1414.
- Şertûnî, Reşîd eş-. *Mebâdiu'l-'Arabiyye*. Beyrut: el-Matbatu'l-Katolikiyye, 4. Basım, 1942.
- Tabâtabâî, Muhammed Hüseyin b. Muhammed b. Muhammed Hüseyin. *el-Mizân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 20 Cilt. Beyrut: Müessesetü'l-E'lâmî li'l-Matbûât, 1997.
- Ṭaberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesîr b. Ğâlib eş-. *Câmi'u'l-Beyân fî Te'vîli 'Âyi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Şâkir. 24 Cilt. Mekke: Daru't- Terbiye ve't- Turas, ts.
- Ṭantavî, Muhammed Seyyid. *et-Tefsîru'l-vasît li'l-Ḳur'âni'l-Kerîm*. 15 Cilt. Kahire: Dar'u Nahdâ, 1997.
- Teftâzânî, Sa'düddîn et-. *Şerhu's-Sa'd ala Tasriḫi'z-Zencânî*. İstanbul: el Mektebetü'l-Hanefiyye, ts.
- Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali. *Keşşâfû ıṣṭilâhâtî'l-fünûn ve'l-'ulûm*. nşr. Ali Dahrûc, Abdullah Hâlidî. 2 Cilt. Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996.
- Teymur, Ahmed bin İsmail bin Muhammed. *Mu'cemu Teymûr el-Kebîr fî'l-Elfâzi'l-Âmmiyye*. thk. Dr. Hüseyin Nassâr. Kahire - Mısır: Dâru'l-Kutub ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 2. Basım, 1422.

- Ukberî, Ebu'l-Bekâ' 'Abdullâh b. el-Huseyn el-Bağdâdî el-. *et-Tibyân fî İ'râbi'l-Kur'ân*. thk. 'Alî Muhammed el-Becâvî. 2 Cilt. b.y.: 'Îsâ el-Bâbî el-Halebî, ts.
- Ulvan, Abdullah vd. *İ'rabu'l-Kur'ani'l-Kerim*. 4 Cilt. Tanta: Dar es-Sahabe li't-Türas, 2006.
- Vefâ Mahfûzî-Müsevî vd. "Hâvânîş-i Tasvîr-i Ma'nâ-yı Hissî ve İntizâ'î-yi Mefhûm-i Kıyâmet der Sûre-i İnşikâk". *Mutala'ât-ı Kur'ânî ve Ferheng-i İslâmî* 19/5 (1400), 61-83.
- Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, ts.
- Zebîdî, Muhammed b. Muhammed b. 'Abdurrezzâk ez-. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Heyet. 40 Cilt. Kuveyt: Vizâratu'l- İrşadi ve'l- Enbai fi'l-Kuveyt, 1965.
- Zemaşşerî, Ebu'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd. *Esâsu'l-belâğa*. Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1998.
- Zemaşşerî, Ebû'l-Kâsım Maḥmûd b. 'Amr ez-. *el-Keşşâf 'an Ḥaḳâikü Ğavâmiḍi't-Tenzîl*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1407.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh b. Bahâdır eş-Şâfi'î ez-. *el-Burhân fî 'Ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm. 4 Cilt. Dâru 'İhyâ'i'l-Kutubi'l-'Arabiyye, 1. Basım, 1376.
- Zerrûk, Ebul-'Abbâs Şihâbuddîn Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. 'Îsâ el-Bernesî el-Fâsî. *Şerḥu Zerrûk 'alâ Metni'r-Risâle*. thk. Aḥmed Ferîd el-Mezîdî. 2 Cilt. Beyrut-Lübnan: Daru'l Kütübi'l İlmiyye, 1. Basım, 1427.
- Zeynuddîn er-Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir el-Ḥanefî. *Muḥtâru's-Şihâḥ*. thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muḥammed. Beyrut; Sayda: ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420.
- Zeynuddîn er-Râzî, Ebû 'Abdullâh Muḥammed b. Ebî Bekr b. 'Abdulkâdir el-Ḥanefî. *Muḥtâru's-Şihâḥ*. thk. Yûsuf eş-Şeyḥ Muḥammed. Beyrut; Sayda: ed-Dâru'n-Nemûzeciyye, 1420/1999.
- Zurkânî, Muhammed Abdul Azim. *Menâhil'ül İrfân fî Ulumi'l Kur'ân*. 2 Cilt. Matba'atu İsa el-Babi, 3. Basım, ts.
- Zühaylî, Vehbe ez-. *et-Tefsîrû'l-Munîr fî'l-'Akîdeti ve's-Şerî'ati ve'l-Menhec*. 32 Cilt. Daru'l Fikr, 1411.

Mecmuatü's Sarf. thk. Mehmet Talü. İstanbul: Daru'ül Mizan, 2000.



ÖZGEÇMİŞ

